

ACTA
UNIVERSITATIS
CAROLINAE 1966

HISTORIA
UNIVERSITATIS CAROLINAE
PRAGENSIS
PŘÍSPĚVKY
K DĚJINÁM UNIVERSITY KARLOVY

TOMUS VII • FASC. II

- 7 J. B. Čapek: Příspěvky k životu a dílu Vavřince Benedikta - Nudožerina
 33 V. Eisnerová-Spudilová: Význam pražské university pro vývoj botaniky v Čechách v druhé polovině 19. stol.
 63 J. Kadlec: Řeholní generální studia při Karlově universitě v době předhusitské

Referáty

- 109 150 Jahre Technische Hochschule Wien (V. Lomič)
 110 Jiří Beran, Z dějin vědeckého bádání o M. J. Husovi v letech 1890—1918 (k. k.)
 113 Viliam Plevza, Davisti v revolučnom hnutí (Z. Šikl)
 114 Studia z dziejów wydziału prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego (J. Klabouch)
 114 E. Gall, Kleiner Führer durch die Universität Wien (Hz)

INHALT

- 7 J. B. Čapek: Contribution to the Life and Work of Laurentius Benedikt-Nudozerinus
 33 V. Eisnerová-Spudilová: Die Bedeutung der Prager Universität für die Entwicklung der Botanik in Böhmen in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts
 63 J. Kadlec: Die Ordensgeneralstudien an der Karls-Universität in der Zeit von der Hussitenbewegung

109 *Referate*

UNIVERSITA KARLOVA ■ PRAHA

**PRÍSPĚVKY K ŽIVOTU A DÍLU
VAVŘINCE BENEDIKTA-NUDOŽERINA**

**CONTRIBUTION TO THE LIFE AND WORK OF LAURENTIUS BENEDIKT-
NUDOZERINUS**

J. B. ČAPEK

Název tohoto pojednání vymezuje, že nejde a nemůže jít — o syn-
thetickou a vyčerpávající monografii o Vavřinci Benediktovi; jednak
zbývá ještě několik úkolů, týkajících se rodu, mládí i studia Benedikto-
va, za druhé je tu známá skutečnost, že nejedno jeho závažné dílo je
dosud nezvěstné a že není třeba se vzdávat veškeré naděje, může-li být
nelezeno; program této práce je zúžen i tím, že přehled a rozbor Bene-
diktových návrhů na reformu pražské university a srovnání těchto ná-
vrhů s návrhy Benediktových kolegů má provést jiný autor, Miroslav
Truc. Zde chceme podat k 350. výročí jeho úmrtí některé příspěvky
životopisné a látkové a pokusit se o srovnání jednotlivých činností Be-
nediktových, o charakteristiku jeho funkce a místa v našem kulturním
a společenském vývoji a o perspektivní pohled na jeho význam pro další
vývoj, pokud to dosavadní poznání dovoluje.

Tak jako u Václava Klementa Žebráckého je třeba se v pojednání o Be-
nediktovi zastavit především u „variací“ jeho jména. Jsou tu hned dvě
otázky: „Benedikt“ nebo „Benedikti“ a „z Nudožer“ nebo „z Nedožier“.
Pokud jde o první otázku, není pochyby, že správné znění je „Benedikt“.
Jeho mluvnice má v názvu „Auctore M. Laurentio Benedicto Nudozierino“,
jeho vydání Žalmů XCI a CIII. z r. 1606 oznamuje, že jsou „vydání od
M. Laurence Benedykta Nudožerského“; k tomu přistupují i svědectví
současníků, tak Komenského v listě Montanovi v r. 1661 zaznamenává jmé-
no „Laurentius Benedictus Nudozerinus“ atd. Tvar „Benedicti“ resp. „Be-
nedikti“ se ujal proto, že na Slovensku se objevilo více autorů s tímto
jménem, podobně jako od jména „Jacobaeus“ vzniklo „Jacobaei“, resp.
„Jakobei“ a od „Clemense“ „Clementis“ aj.; důvod byl v tom, aby se písňící

syn odlišil od písícího otce nebo děda a zároveň zdůraznil rodovou souvislost. Ač někteří historikové (např. F. Hrejsa) psali správně „Benedikt“, udržel se tvar „Benedikti“ většinou u našich literárních historiků (Vlček, Jakubec, J. V. Novák-Arne Novák) a setrvává dodnes.¹⁾ Spornější je otázka psaní druhého jména; název rodiště Benediktova je ovšem „Nedožery“ a nikoli „Nudožery“, ale tento tvar se vžil zvláště adjektivně — „Nudožerský“, „Nudožerinus“. Zvláště toto latinisované jméno zobecnělo, takže v mnohých knihách nalezneme Benedikta jen pod tímto jménem; proto snad nejspíše by se mělo psát „Vavřinec Benedikt Nudožerinus“. Pokud by se užívalo názvu rodiště, je třeba ovšem nahradit neexistující „Nudožery“ tvarem „z Nedožier.“

Literární historikové nevěnovali dosud, zvláště v souborných dílech, přiměřenou pozornost Benediktovi-Nudožerinovi. Uchovala se ovšem jeho památka na Slovensku, o čemž ještě bude třeba se zmínit v odstavci o Benediktově působení na slovenské autory XVII. a XVIII. století. Zde uvedme, že o Benediktovi se zmiňuje Pavel Wallaszký,²⁾ Tablic^{2a)} i Šafařík.³⁾ Dobrovský zaznamenává jeho Gramatiku i jeho parafráze žalmů;⁴⁾ stručnost tohoto záznamu velmi kontrastuje se štědrá pozorností, kterou Dobrovský věnuje Benediktovu současníkovi Matouši Benešovskému, kterého krajně oceňuje a z něhož i cituje. Jungmann přináší stručný životopis,⁵⁾ ovšem velmi neúplný. Z pozdějších literárních dějepisců Flajshans velmi vysoko hodnotí Benedikta jako filologa,⁶⁾ ale na podiv mylně tvrdí, že Šafařík připisoval nalezené žalmy Komenského zprvu Benešovskému — ve skutečnosti považoval Benedikta za autora.⁷⁾ Dosti překvapuje, že Ján Kvačala ve svých „Dejinách reformácie na Slovensku“ o Benediktovi nemluví; význam Nudožerinův není ovšem na poli náboženského vývoje, ale svými žalmy patří do reformační literatury a již proto, že Komenský se k němu hlásil, zasloužil zájem slovenského komeniologa. Arne Novák v posledním zpracování svého díla⁸⁾ přidal k chudé zmínce J. V. Nováka z předchozích vydání větu o Benediktovi jako teoretikovi časomíry, ale neopravil omyl J. V. Nováka, že „celý žaltář v rozměrech

1) Např. v „Dějínách české literatury (ČSAV, 1959), 349 n. — Někteří píší „Benedikty“, např. Dobroslav Chrobák v „Rukoväti dejín slovenskej literatúry“ (62).

2) *Conspectus reipublicae litterariae*, 1784, s. 220.

2a) *Poezye I*, s. XXXVII. § 12.

3) *Geschichte der Slav. Sprache und Literatur*, 1826, s. 384.

4) *Geschichte der Slav. Sprache und Literatur*, 1792 (vydání B. Jedličky 1936), s. 156.

5) *Historie literatury české*, 1849, 533.

6) *Písemnictví české slovem i obrazem*, 1901, s. 402.

7) *Uv. spis*, s. 413.

8) *Přehledné dějiny literatury české*, 1939, 102.

antických veršů převedl do češtiny teprve Komenský —“ zatím co právě tuto práci vykonal Benedikt a Komenský ji chtěl nahradit, když její plody byly zničeny.

Podobně jako u Kvačaly překvapuje nezájem o Benedikta u Jaroslava Vlčka: Zmiňuje se velmi stručně o Benediktovi jen ve výkladu o Komenském.⁹⁾ Tak jako Dobrovský si všímá daleko podrobněji Matouše Benešovského. Daleko spravedlivější je k Benediktovi Jan Jakubec, který podává i přehlednou biografii (vynechává tu však jeho pobyt v Uherském Brodě a místo toho mluví mylně o dvojím pobytu v Německém Brodě.¹⁰⁾ V dalším výkladu charakterizuje zvláště Benediktovu činností universitní.

V nové historii českého písemnictví¹¹⁾ nalézáme jen několik nejběžnějších zmínek o Benediktovi; v „Literatuře“ je tu odkaz na dílo Pražákovo, ale tam je bibliografie o Benediktovi velmi neúplná.¹²⁾ Pražák ovšem v textu vykládá o Benediktovi se značnou podrobností. Také dosti pečlivě charakterizuje Benedikta Ján Mišianik,¹³⁾ málo však věnuje pozornosti — jako i jeho spolupracovník Jozef Minárik v témže díle — Benediktově tvorbě básnické.

O různých dílčích studiích a charakteristikách V. Benedikta bude možno se zmínit v dalších odstavcích, ve výkladech o jednotlivých činnostech Nudožerinových. Ještě zde připojme, že pátrání po starších pramenech a zprávách o Benediktovi mně zatím přineslo dva výtěžky, z nichž jeden je zcela lakonický. Je to záznam v díle maďarského kronikáře Alexia Horányiho:¹⁴⁾ „Nudozerinus (M. Laurentius) Pannonius, vertit in Slavicum, eumque ligatum sermonem *Psalmos*. Praga excusa est haec versio, Academiaeque verbis illius dedicata. M. Benedictus Nudozerinus, ab edita Praga, MDCIII. *Grammatica Slavica* clarus“. Tyto dvě kusé věty ovšem mnoho neříkají; je jen zajímavé, že Horányi pojal Benedikta do svého spisu, ačkoli jinak tam nevzal slovenské autory jako Krmana a jiné; je to tím nápadnější, připomeneme-li si, že tito Slováci zůstávali po celý život — jen s výjimkou studia v cizině u některých — v mezích Uher, kdežto Benedikt již od studentských let žil v zemích českých. Snad Horányi chtěl právě proto zdůraznit „pannonskou“ příslušnost Benediktovu.

Druhý nález je nepoměrně závažnější; je to rukopisné dílo, zachované pokud vím v jediném exempláři v Maďarsku; vzniklo přibližně v téže

9) *Dějiny české literatury* (1931), II, s. 381. Naproti tomu podrobněji si Vlček všiml Benedikta ve svých „Dejinách literatúry slovenskej“ 1890, s. 13—14.

10) *Dějiny literatury české I*, 1929, s. 748.

11) *Dějiny české literatury I*, 1959 (ČSAV).

12) *Dějiny slovenské literatury I*, 1950, 138, 359.

13) *Dejiny staršej slovenskej literatúry*, 1958, 134 n.

14) *Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum*, Pars II, 1776.

době jako spisovatel Horányiho a podává přehled (hlavně bibliografický) starých českých autorů do počátku XVIII. století.¹⁵⁾ Autor je Jan Prokopius, který působil jako lékař a jako obrozenský i církevní pracovník ve Skalici (tehdy Uherské) a zemřel v roce 1806. Neobyčejně horlivá byla jeho práce archivářská a sběratelská.¹⁶⁾ Prokopiusův odstavec o Benediktovi spojuje bibliografické poučení s velmi pozoruhodným závěrečným hodnocením, proto je vhodné citovat jej zde celý:

„Nudozerinus Benedictus Professor Academiae Pragensis, patria Nedožeriensis Ungarus e Comitatu Nitriensi oriundus; huc tamen iure suo referendum, quia aetate inter Bohemos consumsit, et linguae Bohoemicae peritissimus fuit; primusque coepit carmen metro Bohoemico pandere (škrtnuté slovo). Scripsit autem 1. Grammaticam Bohoemicam Praegae prociusam 1603. 2. Specimen metri Bohoemici primo ab se tentati Praegae 1606. prociusam, Academiaeque Praegensi dedicati edidit. Carmine Sapphico reddidit Psalmum 90. 97. 101. Adonico Psalmum 117. 3. Iambico quaternario Psal. 113. 4. Iambico senario Psal. 114. 5. Trochaico Catalecto Psal. 79. 6. Choriambico Psalmum 80. 7. Anapaestico ex Iobi 1, 21. 8. Phalaecio ex dicto Joh. 3, 16. 9. Glyconio ex dicto Luc. 2, 14 etc. Quem multi postea secuti Bohoemi, carmina metro Bohoemico pandebant et elegias epigrammataque scribebant, et in his praecipue J. A. Comenius. Sed inuria temporis accidit et mutato in Bohoemia religionis statu, studium istud Bohoemicae poëseos defervescebat. Nisi illa mutatio intervenisset, aequasent certe Bohoemi hodiernas elegantias Gallorum, Anglorum, et aliarum Europae gentium, quae in hoc genere litterarum clarent. Et intercidisset penitus nobile studium, nisi in aliquibus Ungariae angulis, Daniele Krmano, Samuele Hruskovicio conservatum retentumque fuisset, et Paulus Doleschal Szakolczensis, praecepta carminis Bohoemici plenius, ac alias inquam, in sua Grammatica exposuisset“.

K textu Prokopiovu se ještě častěji vrátíme. Zde se zmiňme jen o tom, že Prokopius nezaznamenává ztracené spisy Benediktovy, jichž je víc; je pochopitelné, že o těchto pracích spíše věděli autoři čeští, ač ze Slováků také např. A. Lombardini. Uveďme však již zde, že Prokopius ve výčtu Benediktových žalmů jmenuje některé, o kterých neví jejich vydavatel Josef Jireček a jiní literární historikové. (O tom podrobněji v oddíle o Benediktovi básníku). — Nesrozumitelnou se může jevit Prokopiova

¹⁵⁾ Prodrromus historiae litterariae Bohemicae. Je to spis u nás dosud neznámý. Jeho analysu částečnou (se zřetelem ke Komenskému a k Husovi) i podrobnější charakteristiku celkovou jsem připravil pro jiné časopisy.

¹⁶⁾ O této jeho činnosti píše zvl. Ján Ďurovič ve sp. „Evanjelická literatúra do tolerancie“, 1940, s. 9, 27 aj. Jinak jsou zprávy o Prokopiovi velmi chudé; stručně o něm mluví jen Šafařík, Jungmann a Jireček, další literární historikové o něm nevědí.

poznámka na počátku jeho odstavce o Benediktovi: „— Nudozerinus Ungarus e Comitatu Nitriensi oriundus, huc tamen iure suo referendus —“. Proč Prokopius zdůvodňuje své začlenění Benedikta do „Prodromu historiae litterariae Bohemicae“? Pročteme-li celý jeho spis, zjistíme, že Prokopius do něho pojal jen autory ze zemí koruny české, že se držel politicko-geografického rozdělení a nechal stranou spisovatele ze Slovenska, ač jinak zastává tradiční hledisko naprosté československé kulturní jednoty. Benediktovi dal místo mezi autory ze zemí české koruny, protože Benedikt prožil hlavní část svého života mezi Čechy a byl nejlepším znalcem české řeči. Jak ještě budeme moci poznat, vztah Prokopiusův k Benediktovi byl výjimečně úctyplný a vřelý.

Pokud jde o rod V. Benedikta a rodinné prostředí, v němž vyrůstal, neobohacuje ovšem nalezený text Prokopiusův naše minimální vědomosti. Staří i novější pisatelé o Benediktovi konstatují nedostatek jakýchkoli zápisů,¹⁷⁾ opakují jen zprávu o dobrém vzdělání, kterého se mu dostalo jako chlapci na škole v Prievidzi. Tuto zprávu podal Benedikt sám, když v předmluvě ke své české gramatice vzpomněl s hlubokou vděčností svého prievidzského učitele Alberta Husselia. Vyzdvihl tam, jak Husselius vedl soustavně žáky k dokonalé orthografii a k pěstování vytržbené a ozdobné mateřštiny.¹⁸⁾ Není pochyby, že Husselius byl vzácná osobnost a rádi bychom o něm věděli víc. Nebyl o mnoho starší než Benedikt; žil v letech 1545—1596.¹⁹⁾ V Prievidzi, kde učil, stal se později také kazatelem.²⁰⁾ Od svého předchůdce kazatele Melchiora Šupky uslyšel v r. 1581 povzbudivá slova: „Certe, certe evadis in magnum virum. Hoc ego tibi

¹⁷⁾ Z novějších např. Peter Petic, „Vavrinec Benedikti z Nedožier“, Slov. pohľady XLIII, 1927, s. 588. — Též Jaroslav Raš „M. Laurenc Benedikti Nudožerský“ („Pamätník otvorenia novostavby št. reál. gymnázia v Prievidzi“, Prievidza, 1930 s. 34 n.); Štefan Buran, „V. Benedikt Nedožerský“ („Pamätný spis novej školskej budovy Strednej všeobecno-vzdelávacej školy V. Benedikta Nedožerského“, Prievidza 1965, 16 n.). Pokud jde o novou brožuru Oty Kolarika („Vavrinec Benedikt Nedožerský“, Matica slovenská 1965, cyklostyl) nepřináší nic nového a přejímá nepřiznaně celé partie — namnoze doslovně — ze jmenované práce Raisovy. Raise neuvádí v závěrečné „literatuře“. Srov. např. u Kolarika s. 3 a u Raise 34—35, u K. 4 a u R. 35, 36, u K. 7 a u R. 36, u K. 8 a u R. 36, u K. 9 a u R. 37, u K. 10 a u R. 37, u K. 15 a u R. 38 atd.

¹⁸⁾ J. Ďurovič ve sp. „Evanjelická literatúra do tolerancie“ (1940, s. 27, pozn. 17) cituje tento Benediktův projev (nezcela úplně).

¹⁹⁾ Dejiny staršej literatúry slovenskej 1958 I, s. 134. Jiné zprávy uvádějí rok narození Husseliova 1554, což se zdá méně pravděpodobné. Článek o Husselioví napsal Alex. Lombardini (SP 1886, s. 159 n.), odstavec o něm má Ján Žilko, „Z minulosti Prievidze so zvláštnym ohľadom na školy“ („Pamätník otvorenia novostavby št. r. gymn. v Prievidzi“, 1930, s. 5 n.). Husselius prošel školským vzděláním v Prievidzi, v Martině, v Kremnici a v Levoči; vyučoval v Žilině, v Prievidzi, v Mošovcích, pak opět v Prievidzi jako kazatel, posléze ve Velké Bytči.

²⁰⁾ A. Truhlář, Rukověť k písemnictví humanistickému, 1908, 114.

vaticinor. A to si zapíšete (sic), že vas Bůh velikým člověkem udělá. Ja to merkuji.“²¹⁾

Albert Husselius, byl-li ve spojení se svým zdárným žákem, dočkal se ještě jeho prvních úspěchů učitelských a vysokoškolsky studijních. Před tím však bylo Benediktovi projít trnitou cestou předčasné siroby. Jisto je, že byl nucen brzy opustit svůj rodný středoslovenský kraj, obemknutý pohořím tribečským, Vtáčnikem, Žiarem, Malou Fatrou a Strážovskou hornatinou, a putovat k svému příbuznému Samueli Benediktovi na Moravu. Zprávy o působišti Samuele Benedikta, které se stalo dočasným domovem Vavřincovým, se rozcházejí. Někteří historikové jmenují obec Frauendorf u Znojma;²²⁾ bude to patrně táž obec, kterou má na mysli současný badatel, když mluví o „vesničce Panenské u Dačic“.²³⁾ Většina autorů mluví o Samuelu Benediktovi jako strýci Vavřincově, jiní, jako P. Petic, jmenují ho opatrně jen „příbuzným“.²⁴⁾ Petic také tvrdí, že Samuel Benedikt bydlil přímo v Jihlavě, kde Vavřinec studoval. Zdá se však, že dokladů pro toto tvrzení není.²⁵⁾ Nepochybně byl však Samuel Benedikt člověk vzdělaný, jak nasvědčuje zpráva o jeho přátelství s vynikajícím lékařem Tomášem Jordanem z Klausenburka.²⁶⁾ A jistě bylo jeho zásluhou, že Vavřinec se dostal na proslulou latinskou školu jihlavskou.

Jihlava byla v druhé polovině XVI. století vedle Olomouce patrně nejsilnější bašta latinského humanismu na Moravě.²⁷⁾ Mnozí němečtí humanisté tam závodili o laur latinských poetů — Jakob Holzer, Math. Eberhart, Caspar Stolshagius, Bernard Sturm a jiní. Vysoká kulturní úroveň města byla živena stálými styky s Vitenberkem a Frankfurtem nad Odrou, kde tehdy kvetla významná universita („Viatrina“).

V Jihlavě také působili vzdělaní čeští pracovníci, jako byl na příklad Jan Hynek z Velínova (Hinconius), humanistický učenec a básník, právník a politik městského stavu; zúčastnil se s německými Jihlavany povstání v r. 1618 a spolu s nimi po Bílé hoře trpěl. Byla tehdy plodná spolupráce a přátelská soutěživost obou národností.

21) Cituje J. Ďurovič ve sp. „Duchovná poezia slovenská pred Tranovským“, 1938, s. 20.

22) Např. A. Truhlář, uv. spis, 114.

23) Fr. Marek, „Humanistická škola v Jihlavě“, Sborník Pedagogického institutu v Jihlavě I, 1962, s. 283.

24) Uv. studie, 588 n.

25) Ředitel Archivu ONV v Jihlavě Dr. Fr. Hoffmann v dopise z 13. 9. 1965 (zn. 584 1965 — H) oznámil, že jihlavský archiv neobsahuje žádnou zprávu o Samuelu Benediktovi jako tamním měšťanu.

26) J. Jireček, Rukověť k děj. lit. čes., 57—58.

27) J. Martínek, „K pozdnímu latinskému humanismu na Moravě“, Zprávy Jednoty klas. filologů při ČSAV, V, 1963, č. I, s. 22.

Proto prospívalo tam tehdy školství české i německé. Latinská škola byla založena v letech 1561—1562 a dosahovala prvních stupňů univerzity — byla přípravou pro vysokoškolské studium.²⁸⁾ Učilo se tam latině, řečtině, částečně hebrejštině, dále retorice, dialektice, začátkům filosofie a svobodných umění. Tak žáci ovládali „fundamenta artium“. Latinská škola podporovala i snahy měšťanů o udržování a zdokonalování mistrovského zpěvu. V Jihlavě prospívalo bratrstvo zpěváků; v jeho čele stáli čtyři „Merker“, z nichž první kontroloval, zdali písně odpovídají biblickému textu, druhý dbal o správnou prosodii, třetí sledoval rýmy, čtvrtý melodii. Byla to tedy jakási užitá poetika a muzikologie, a není pochyby, že i zde mladý Vavřinec Benedikt sbíral podněty ke svým pozdějším pracím prosodickým, básnickým i hudebním.

Na jihlavské škole byli činní pečliví učitelé: v letech 1572—1576 Joachim Pistorius, který pak odešel do Frankfurtu, v letech 1577—1583 Joannes Ursinus, který měl boje s farářem J. Heidenreichem-Hederikem a byl jím posléze vyštván z města, dále Michael Abelus (1583—1585), básník a temperamentní renesanční člověk.²⁹⁾ V. Benedikt, jehož pobyt v Jihlavě byl prodloužen několikaletou chorobou, mohl poznat všechny tyto učitele; jistě však byl žákem vynikajícího Joachima Goltze (Goltzius, Golcius), který pracoval v Jihlavě 1586—1592. Byl doporučen jihlavským měšťanům bývalým jejich učitelem Joachimem Pistoriem, který Goltze poznal ve Frankfurtu nad Odrou.³⁰⁾ Benediktovo žakovství u Goltze potvrzuje víc badatelů.³¹⁾ Goltz byl patrně učitel velmi vzdělaný a úspěšný; lze to soudit zvláště z toho, jak oddaně ho vzpomíná M. Jan Kampanus, který také studoval na jihlavském gymnasiu a uzavřel tam životní přátelství s Benediktem. Kampanus uctil Goltze častěji ve svých verších.³²⁾ Je pravděpodobné, že Benedikt získal mnoho poučení i podnětů pro svou práci od Goltze, a proto lze litovat, že podrobnější zprávy o tomto významném učiteli neobjevují se v dílech, kde bychom je předpokládali.³³⁾ Z jihlavského archivu víme pouze, že J. Goltz působil později v Kremnici

28) Christian d'Elvert, „Geschichte und Beschreibung der königlichen Stadt Iglau, 1850, s. 230. — Též Fr. Marek, uvedená studie, s. 278.

29) Fr. Marek, uv. studie, s. 281.

30) Archiv města Jihlavy, Fond: Městská správa do r. 1849, Oddělení: Staré registratury, sign. A 10.

31) Ondř. Szeberinyi, „Pantheon slovenských církevních augšb. vyznání spisovatelů“. Korouhev na Sioně I, 1878, s. 65. — A. Truhlář, uv. sp. 114. — P. Petic v SP XLIII, 1927, 588 n. píše mylně „Ján Goltz“.

32) „Ad M. Joachimum Golcium“, „Charites“, I, 28. — V elegii „Prosopopöia zesnuného“ mluví o „velkém Golciovi“.

33) Např. současník Goltzův Martin Leupold von Löwenthal ve své „Chronik der königl. Stadt Iglau“ (1402—1607, vydal Chr. d'Elvert 1861) o Goltziovi mlčí. V rejstříku je uveden častěji „Goltz“, ale je to Gunther von Goltsch, obrst.

jako farář a korespondoval s jihlavskými v r. 1597 a 1609.³⁴⁾ Tehdy pracoval ve Spišské Nové Vsi. Měl nepochybně i vzdělanou manželku, protože byla dcera jihlavského učence a básníka Stolshagia.³⁵⁾

Lze tedy celkově usuzovat, že kulturní prostředí jihlavské znamenalo pro Benedikta do značné míry, co pro mladého Komenského znamenal Herborn a Heidelberg.

Benedikt se dostal na gymnasium v Jihlavě se zřejmým zpožděním; již od mládí byl obtěžován a zdržován nemocemi, která pak předčasně ukončila jeho život. Proto mohl být v Jihlavě jeho spolužákem jmenovaný J. Kampanus. Ten přilnul k Benediktovi tím snadněji, že měl již v Domažlicích slovenského učitele, Mikuláše Novaského (Novacia) z Ružomberku. Benedikt se nepochybně seznámil v Jihlavě i s jinými horlivými studenty, kteří pak svým dílem vynikli: Téměř stejně stár s ním byl Jan Mylius, podle svého rodiště později zvaný Iglaviensis, který působil jako rektor školy v Levoči a Kežmarku, potom v Elblágu, kde vytvořil slavnou humanistickou školu.³⁶⁾ Po roce 1590 studoval v Jihlavě Zdeněk Brtnický z Valdštejna, chráněnc Karla staršího ze Žerotína, a jiní.

Je známo, že po skončení studií v Jihlavě nastoupil Benedikt dráhu učitelskou, kterou na čas přerušil v r. 1595, kdy se vypravil do Prahy, aby tam doplnil své vzdělání na Vysokém učení. Baccalaureátu dosáhl v době, kdy děkanem byl Bacháček z Nauměřic. Jako učitel působil Benedikt před tím v Moravských Budějovicích a v Uherském Brodě, po dokončení studií v Praze stal se správcem školy žatecké v r. 1599. Povolání do Žatce — na školu, která platila za nejlepší mimopražské učiliště v Čechách — bylo nesporným vyznamenáním pro Benedikta, který byl tehdy již literárně činný. Začal spisovat tyto své práce hned po nastoupení učitelské služby.

Nástup Slováka V. Benedikta do českého kulturního života nebyl naprosto jevem výjimečným; v XVI. století lze zajisté konstatovat hromadné působení Slováků v českých zemích.³⁷⁾ Nadaným básníkem byl Jan Sylvanus, latinskými skladbami vynikl Martin Rakovský z Rakova, na poli dramatu se velmi zasloužili Pavel Kyrmezer a Jiří Tesák Mošovský, na pražskou universitu pronikl vedle Benedikta Daniel Basilius a Petr Fradelius. Ale byli tu i mnozí Slováci méně proslulí — tak Adam Tesák (syn Jiřího) a Jiří Michaleides byli správci škol ve Vysokém Mýtě, Jan Trenčan-

34) Stará registratura, sign. A 10.

35) Fr. Marek, „Jihlavští humanisté“, 23.

36) Fr. Marek, „Human. škola v Jihlavě“, Sborník Ped. inst. v Jihlavě, I, 285.

37) Viz Dejiny staršej slovenskej literatúry, 1958, kap. C, zvl. odd. 3 (J. Minárik), 4. (M. Michalcová), 5. (J. Minárik a J. Mišianik). — Srov. také J. B. Čapek, „Vliv Slováků na Čechy“ v brožurě „Československá jednota“, 1947, s. 7—17.

ský děkan v Chrudimi, pět slovenských kazatelů působilo postupně v Holešově. Jiní studovali lékařství, jako Jan Bastnerus z Banské Bystrice, který se stal 1612 bakalářem u profesora Šimona Skály. Není proto divu, že Prokop Lupáč z Hlavačova řadí ve svém díle Slováky a Čechy do společného výčtu.³⁸⁾ Tato skutečnost usnadnila po r. 1620 proces opačný — stěhování Čechů a Moravanů na Slovensko a jejich zdomácňování v tamním prostředí.

Několik působišť v Čechách a na Moravě, která Benedikt vystřídal před svým příchodem na universitu, přineslo také své podněty pro jeho životní práci. Byla to nepochybně především dobová kulturní ohniska, literátská bratrstva, která pro něj mnoho znamenala. Existovala v Moravských Budějovicích, v Žatci i v Havlíčkově (tehdy Německém) Brodě; snad také v Uherském Brodě, ale ten působil na Benedikta především svou tradicí slovenskou (Pavel Kyrmezer, Pavel Jesen) a bratrskou (Jiří Izrael a jiní). Ale také jako školní prostředí v Žatci, inspirovalo Benedikta jistě nejsilněji i žatecké literátské bratrstvo; předčilo jiná bratrstva — která vesměs měla slušnou úroveň — svým vzděláním a nadšeným úsilím. Mělo ve svém pokladu více kancionálů; zvláště proslulý byl velký kancionál z dílny Jana Táborského z Klokotské Hory (bohužel v bouřlivých dobách byl ztracen). Matouš Kolín z Chotěřiny oslavil žatecké bratrstvo básní „In commendationem Musicae et libri Zatzensis“ v roce 1547.³⁹⁾ V Žatci v té době byl zaměstnán Mistr Václav Nikolaides Vodňanský, jehož latinské verše byly velmi oceňovány; k jeho souboru „Cantiones evangelicae“, vydanému v roce 1554, napsal předmluvu sám Melanchthon. Úctu k dílu Nikolaidovu projevil i Benediktův přítel Kampanus, když přijal jeho báseň do souboru svých ód.⁴⁰⁾

Universitní činnost zahájil V. Benedikt podle souhlasného mínění badatelů v roce 1604.⁴¹⁾ Z Wintrova bádání je známo, jaký byl stav pražské „Akademie“ na počátku XVII. století a jaké oživení znamenal příchod nových učitelů Jana Kampana, Jana Chorinna, Mikuláše Troila Hagiochorana a Vavřince Benedikta. Jmenovaní pracovníci posílili obrodné snahy Adama Zalužanského a zvláště Martina Bacháčka, naráželi však na nové a nové potíže.⁴²⁾ Protože (jak pověděno na počátku) má být výklad o reformních

38) Rerum bohemicarum Ephemeris seu Calendarium historicum, 1584.

39) Karel Konrád „Dějiny posvátného zpěvu staročeského“, s. 153.

40) Překlad této ódy od autora této studie v souboru „Lyra Kampanova“, 1942, s. 84.

41) Jen Ondřej Szeberinyi v časop. Korouhev na Sioně (1878, s. 65) uvádí rok 1606. — Podobně Ludevít Haan, „Cithara Sanctorum, její původce a tohoto spolupracovníci“, 1873, s. 69.

42) „Děje vysokých škol pražských“ 1899, s. 78 n. — Viz také Fr. Šmahel-Mir. Truc, „Pražská universita v období humanismu a reformace“ ve Stručných dějinách University Karlovy (1964), s. 90 n.

snahách V. Benedikta a jeho kolegů vyhrazen jiné studii, nebudeme se zde u tohoto tematu podrobně zastavovat. Bezvýhradná oddanost a láska k pražské universitě a soustavná důmyslná snaha o zdokonalování její funkce naukové i výchovné vyniká z veškeré Benediktovy činnosti profesorské. Spolu s Benediktovým úsilím o reformu university bude třeba sledovat a osvětlovat i některé jiné složky jeho vysokoškolského působení.

Někteří historikové omezují příliš výlučně Benediktovy universitní přednášky jen na matematiku.⁴³⁾ Ale jiní pamatovali na skutečnost, že Benedikt také přednášel o klasicích, o řeckém jazyce, a o řečnictví.⁴⁴⁾ Při tom také vykládal fysiku a matematiku, ale soustředil se na ni výlučně až od r. 1609. Jak prozrazuje Kampanova „Prosopopoia“, stalo se tak především proto, že Benedikta omezil nový učební řád. Benedikt sám ovšem podporoval tendenci k přednáškové specializaci, protože ta byla předpokladem povznesení university. K soustředění na matematiku ho však vedlo i váhání Keplerovo, má-li přijmout nabízenou stolicí matematiky; teprve v roce 1612 Kepler definitivně odmítl nabídku mistrů. Není pochyby, že Benedikt měl opravdové nadání pro matematiku, napsal i učebnici aritmetiky, a využil svého matematického nadání i jako teoretik poesie a hudby, jako básník i jako komponista.

K reformním plánům Benediktovým poznamenejme zde aspoň, že péče o universitu ho celého „nepohltila“, že pamatoval i na školství nižší; myslil celostně, jak svědčí fakt, že vedle své proslulé „Oratio therapeutica“ napsal také „Penitioris scholae structura“.

Působení Benediktovo na Karlově universitě nebylo dlouhé, ale velmi plodné; slovenský mistr pečoval o milované učiliště všestranně, snažil se řešit i otázky hospodářského rázu a podobně. Nalézal posilu v porozumění přátel, jako naopak je obohacoval svými podněty sám a zastával se jich při různých příležitostech (např. když Mistr Troilus měl potíže pro svůj sňatek). Se starším Bacháčkem ho sblížovala nejen shoda v některých oborových zájmech a reformní plány, ale i skutečnost, že Bacháček také studoval na škole v Jihlavě.⁴⁵⁾ Jak jsme se již zmínili, stejný kořen mělo přátelství s Kampanem; bylo to přátelství zvláště blízké.⁴⁶⁾ Benedikt podnítil Kampana k jeho latinskému zveršování žalmů; Kampanus vzpomíná v předmluvě k svému vydání žalmů v r. 1611, že mu Benedikt ukazoval své české žalmy („Psalmodigraphiam suam Bohemico carmine

43) Ján Ďurovič, „Duchovná poezia slovenská pred Tranoským“, 1938, s. 38. — Fr. Marek, Human. škola v Jihlavě, Sborník PI v Jihl., I, 284.

44) J. Jireček, uv. spis, 58 — L. Haan, uv. sp., 69 — A. Truhlář, uv. sp., 115. — P. Petic, SP 1927, s. 592.

45) Fr. Marek, uv. sp., s. 4.

46) O. Odložilík, „Mistr Jan Campanus“, 1938, s. 14—15.

scriptam“).⁴⁷⁾ Benedikt napsal elogium k žalmům Kampanovým a věnoval Kampanovi více příležitostných veršů, tak jako i jiným druhům na universitě. Blízké přátelství spojovalo Benedikta se slovenským krajanem, mistrem Petrem Fradeliem ze Štiavnice, který ve svém elogiu ke Kampanovým žalmům vzpomíná, že často doprovázel na loutnu písně Kampanovy i Benediktovy. Nepochybně i mistr Jan Jesenius jako potomek slovenského rodu byl přítel Benediktův, i Daniel Basilius z Německé (nyní Partyzánské) Lupče, který se později ukázal tak nevalným charakterem.

Za učitelského pobytu v Žatci sblížil se Benedikt s tamním předním písařem a měšťanem Matyášem Gryllem z Gryllova; ten složil před tím profesuru a byl literárně činný po příkladu svého otce, i když ne tak bohatě. Oba Gryllové psali svá díla důsledně česky, a utvrzoval je v tom Veleslavín; není pochyby, že tento příklad působil rozhodující silou na mladého Benedikta, aby se soustředil na tvorbu v mateřské řeči. Benedikt sám přiznává ve výkladu o časoměrných pravidlech u své „Aliquot Psalmorum Davidicorum paraphrasis“ 1606, že podnět k jeho veršům dala Veleslavínova předmluva ke slovníku „Sylva quadrilinguis“. Svou oddanost a vděčnost k Veleslavínovi vyjádřil Benedikt spolu s M. Gryllem tím, že ve smuteční sbírce „Lugubria in obitum M. Danielis Adami a Veleslavina, civis patricii et architypographi Pragensis“ vydal oddíl žalozpěvů s názvem „Luctus scholae Zatencensis.“

Další bádání nepochybně ukáže jiné přátelské vztahy Benediktovy, které působily plodně na jeho vývoj tak jako přátelství s Matyášem Gryllem, jehož význam nebyl dosud doceněn. Jistě byli blízcí Benediktovi Slováci, žijící v Čechách a pracující literárně, jako byl především Jiří Tesák Mošovský, dramatik a básník, který byl v letech 1609—1617 kazatelem v Praze (do první sbírky gratulačních básní, věnovaných Kampanovi k svatbě, přispěl Benedikt i Tesák), nebo mnozí humanisté, jako doktor Matyáš Borbonius, který také v r. 1593 pobýval v Jihlavě.⁴⁸⁾

Benediktovo začlenění do českého kulturního života ke konci XVI. století a v dalších letech až do jeho skonu potvrzuje tuším thesís o periodisaci českého (tehdy československého) humanismu, kterou jsem se pokusil stanovit v jiné práci.⁴⁹⁾ Podle této periodisace nastupuje Benedikt do čtvrtého údobí našeho humanismu, vymezeného zhruba léty 1580—1620. Je to doba politického i náboženského zostřování, ale i všestranné aktivity

47) J. B. Čapek, „Mistr umění poetného“, úvodní studie k překladům „Lyra Kampanova“, 1942, s. 11.

48) Fr. Marek, „Jihlavští humanisté“, s. 10.

49) „Václav Klement Žebrácký a jeho poesie politická“, 1955, Universitas Carolina, Philologica Vol. I, No 2, s. 155—184.

kulturní, která tehdy objímá Čechy, Moravu, Slovensko a část Slezska. Doba činnosti plodných kulturních kruhů, především veleslavínského a kralického, doba kulturního vzestupu měšťanstva, ale i nemalé literární snahy feudálů (Budovec, Žerotín, Harant aj.). Benedikt se začleňuje samozřejmě do procesu literární delatinisace, o němž se ještě zmíníme, do do vrcholící produkce filologické a silně se rozvíjející práce přírodovědné, také do rozvoje tvořivosti hudební, tehdy stále stoupající (K. Harant, J. Kampanus, Jiří a Václav Rychnovští, J. Trajan Turnovský aj.). Čtvrté údobí je také vyznačeno rozvinutým spisováním historickým, vlastenecky výchovným a moralisujícím, mnoho je ovšem literatury theologické a silí i zájem filosofický. K němu se Benedikt také připojuje svým pokusem o Logiku, která zůstala v rukopise,⁵⁰⁾ tak jako se nejplatněji účastní dobového úsilí pedagogického, které se projevuje jak mnohými návrhy a plány, tak i realizacemi (založení bratrského gymnasia 1580 v Ivančicích, Vokovy koleje a akademického gymnasia 1614 v Soběslavi atd.).

Vědecká činnost Benediktova je již podstatnou měrou probádána, zvláště pokud jde o jeho zásluhy na poli pedagogiky a filologie. U jeho dvoudílné české gramatiky jistě budí obdiv především skutečnost, že ji zpracoval a dokončil ještě před nastoupením akademické dráhy, jako „scholae Teuto-Brodensis Rector.“ Jistě ovšem velmi ho posilovalo povzbuzování veličin, jako byl Veleslavín a Huber, kteří věnovali účastnou pozornost rozpracovanému dílu mladého kantora.⁵¹⁾ Filologický věhlas Benediktův byl znám a udržel se i v době pobělohorské a předobrozenecké na Slovensku.⁵²⁾ Proto byl i v nové době oceňován od některých historiků literatury slovenské.⁵³⁾ Definitivní zhodnocení provedli ovšem moderní jazykovědci.⁵⁴⁾

V poznámce o vědecké práci Benediktově zmiňme se o dvou skutečnostech, které se týkají jeho vztahu k matematice dialekticky protikladně: O kladném vztahu zdá se svědčit zpráva, že Tobiáš Benediktus byl v Praze roku 1613 prohlášen bakalářem na základě disputace „An artes mathematicae futuro non tantum philosopho, sed etiam theologo, iure consulto et medico sint necessariae?“ Protože zpráva uvádí,⁵⁵⁾ že Tob. Benedictus

50) D. Chrobák, „Rukovět dejin slovenskej literatúry“, 1932, s. 63. — Též J. Hendrich v „Bratislavě“ III, s. 1062).

51) A. Truhlář, uv. spis, s. 114.

52) Pavel Doležal, „Grammatica slavico-bohemica“, 1746. — Viz též charakteristiku Jana Prokopia v citovaném oddílu z rukopisu „Prodromus historiae litterariae Bohemicae“: „— linguae Bohoemicae peritissimus“.

53) Např. J. Mocko, „Historia posvätnej piesne slovenskej a kancionálu“, 1909, s. 53, aj.

54) J. V. Novák, „O grammatice české M. Vavřince Benedikta z Nudožer“, ČČM LXII, 1888, 360 n. — J. Hendrich, „Dva příspěvky slovenské“, 1930. — B. Havráněk, „Vývoj spisovného jazyka českého“, Čs. Vlastivěda, Jazyk, 64—65.

55) A. Truhlář, uv. sp. 114.

pocházel z Frandorfu (=Frauendorf) na Moravě, byl to nepochybně příbuzný Vavřincův, snad syn Samuele Benedikta, a jeho disputační thema, pro mladého bakaláře příliš dalekosáhlé, bylo zřejmě určeno autorem spisu „Elementa arithmeticae“, který vyšel právě rok před tím. Naproti tomu překvapuje zpráva, že Vavřinec Benedikt ve svém školním řádu 1609 „opomíjí vůbec matematiku“.⁵⁶⁾ Lze tedy z těchto poznatků uzavírat, že Benediktovo hodnocení matematiky bylo vysoké, ale nikoli výlučné a „absolutní“, a proto nelze přijímat tvrzení (které jsme citovali), že by se Benedikt ve svých přednáškách od počátku dobrovolně soustřeďoval na matematiku.

V širším smyslu mohl ovšem Benedikt uplatnit své matematické myšlení na jiných polích, především v prosodii, v časoměrné poesii a v teorii i praxi hudební. Průkopnický význam Benediktův ve všech těchto oborech je znám a uznáván. Někteří historikové a filologové našli zvláště vřelá slova pro Benediktovy zásluhy.⁵⁷⁾ Slovenský mistr navázal ať vědomě nebo nevědomě na prosodické výzkumy Blahoslavovy (Jireček tu možnost vylučuje); jisto je, že tak jako Jan Blahoslav své slovo činil tělem, vytvářel poesii, odpovídající zvoleným pravidlům. Konal pro svůj národ službu, kterou Francouzům se snažil prostředkovat Jean Antoine de Baif a Němcům Konrad Gessner.

Benediktův význam básnický se rovná plně jeho významu vědeckému; málokterý autor se s ním může touto vyvážeností měřit. Viděli jsme, že získal mnoho podnětů pro básnění již za studií v Jihlavě, ovšem k básnění latinskému. Také psal z počátku příležitostně latinské verše, tak jako téměř všichni kolegové na universitě — Kampanus, Troilus, Fradelius, Basilus, Žabonius, Šultys a jiní. Když však chtěl rozmnožit bohatou linii českých parafrází žalmových o novou „psalmografii“, byl již rozhodnut pro jazyk národní. Váží to tím víc, uvědomíme-li si, že jeho blízký přítel Kampanus byl důsledný latinista a zveršovával i všechny žalmy v latině; dále že jeho básnickým ideálem byl slavený skotský básník George Buchanan of Kelkarne, jehož „Psalmorum Davidis Paraphrasis poetica“ byla rozšířena, uctívána a napodobována v celé Evropě. Benedikt napodobil

56) O. Kádner, „Dějiny pedagogiky“ II, s. 141. Je však třeba podotknout, že na rozdíl od Kádnera (má-li Kádner na mysli práci „Penitentis scholae structura“) zdůrazňuje Štefan Buran v článku „V. Benedikt Nedožerský“ („Památný spis nové školské budovy Střednej všeobecnovzdělávací školy V. Benedikta Nedožerského“, Prievidza, 1965, s. 18), že Benedikt doporučuje vyučování matematice a přírodním vědám. Toto vyučování plánuje Benedikt až po navrhovanou 6. třídu partikulární školy; Kádner mluví pouze o Benediktově programu pro pět tříd — odtud mohl vzniknout zmíněný rozpor.

57) J. Jireček, úvod k edici „Časoměrné překlady žalmův“, 1861, s. VI. — F. V. Jeřábek, „Stará doba romant. básnictví“, 1883, s. 260. — J. Král, „O prosodii české“ I, 36; týž při svém kladném ocenění ovšem příliš zjednodušeně tvrdí, že Benedikt přejal prosodický systém od M. Benešovského.

Buchanana volbou některých veršů a strofických útvarů, ale odmítl jeho latinisování.⁵⁸⁾ Je třeba ještě připojit, že Benedikt byl humanista slovenský a jeho krajané byli zvláště horliví ve veršování latinském (Šebestián Ambrozy, Jan Filický, Jan Sambocký, Leonard Mokošíni, zvláště pak Martin Rakovský, který působil v Čechách, a jeho bratři). A ještě zaslouží ocenění, vzpomeneme-li, že Benedikt byl luterán a že mnozí čeští luteráni, především význačný humanista Kolín z Chotěřiny, oddávali se vlivem vitenberských učitelů veršování latinskému a brzdili tak vývoj básnického humanismu národního.

Jak pověděno, byla tu bohatá česká tradice žalmová již před Benediktem, ale Benediktovy parafráze jsou prvním hodnotným českým zveršováním žalmů podle měřítek humanistických.⁵⁹⁾ Býval-li častěji s Benediktem srovnáván Matouš Benešovský a dokonce stavěn nad něj, stačí srovnat jeho žalmové parafráze s Benediktovými.⁶⁰⁾ Ze zachovaných dvanácti žalmů Benediktových je část žalobná, dále část povzbudivá a útěšná, část oslavná a hymnická. Benedikt se dosti věrně přidrzuje biblického textu, místy jej poněkud rozvádí, někde oslabuje původní silný obraz. Respektuje biblické refrény, častěji přidává názorná epitheta (u žalmu LIII, CIII a jiných). Tak jako Komenský směřuje nejednou k mluvě pro-verbální, někdy i lidové, výjimečně užije výrazu nebo vazby drsnější. Celkově však jde o dikci skutečně básnickou, která přitom neztrácí živou bezprostřednost a přirozenost, což vyniká tím více, že je to mluva, vko- vaná do antických rozměrů, v české poesii do té doby tak pramálo vyzkoušených. Vavřínek Benedikt pamatoval ve svém veršování tak jako při spisování své gramatiky, že je třeba přihlížet „ad leges naturalis methodae“. Tato skutečnost vedla Komenského, že tak vysoko oceňoval psalmografii Benediktovu a v listě Montanovi prohlašoval, že Benedikt „se šťastně pokoušel vypěstít české básnictví“.⁶¹⁾ Komenský se tím zřejmě také cítil zavázán, aby jeho náhrada za ztracené žalmy Benediktovy byla plně hodnotná.⁶²⁾

⁵⁸⁾ Srovnání žalmových parafrází Buchananových a Benediktových v mé studii: „K žalmové poesii reformačních humanistů“ v Archivu pro bádání o životě a spisech J. A. Komenského XIV, 1937, s. 92.

⁵⁹⁾ „Aliquot Psalmorum Davidicorum paraphrasis rhythmometrica, lyricae carmine ad imitationem Latinorum nunc primum attentata. — Žalmové někteří v písně české na způsob veršů latinských v nově uvedení a vydání.“ (1606). — „Žalmové devadesátý první a stý třetí na způsob latinských veršů vydání od M. Laurence Benedykta Nudožerského“ (1606). Je příznačné, že tento druhý soubor má již název čistě český.

⁶⁰⁾ Viz studii uvedenou sub 58, s. 105 n.

⁶¹⁾ „Jana Amosa Komenského korrespondence“, 1892 (vyd. A. Patera), 236: „—Bohemiam feliciter excolere tentans: poësin —“.

⁶²⁾ A. Pražák zaměňuje žalmy Komenského za Benediktovy, když píše („Děj. slov. liter.“ I, 1950, 134), že Benedikt vydal 1615 žalm 1—64.

Básnický význam Benediktův by nám ovšem daleko jasněji vynikl, kdybychom měli před sebou celek jeho průkopnického díla, všech 150 žalmů. Uvážíme-li, že latinské žalmy Kampanovy vyšly v posledním předbělohorském desetiletí třikrát, ač tu již byly tak vytržbené latinské parafráze Buchananovy a jiných básníků, a že v téže době žalmy Benediktovy zůstaly v rukopise, uvědomujeme si, jak obtížně si prorážela cestu humanistická poesie v jazyce národním. Objevem díla Prokopiova, z něhož jsme citovali partii o Nudožerinovi, vyrostla naděje, že se podaří nalézt ještě některé neznámé opisy žalmů Benediktových, protože Prokopius jmenuje některé žalmy a ještě dvě skladby jiné, které nám byly neznámé.⁶³⁾ Prokopius uvádí šest žalmů, které známe ze souboru „Aliquot Psalmorum Davidicorum paraphrasis“ z r. 1606: Jsou to žalmy LXXIX, LXXX, XC, XCVII, CI, CXIII. Nejmenuje však žalmy LXXV, LXXXII, XCIV, XCVI. Je tedy zřejmé, že Prokopius neměl v rukou tento soubor Benediktův, tím méně byl mu dostupný menší soubor z téhož roku, který obsahuje žalmy XCI a CIII — Prokopius je také nejmenuje. Navíc však uvádí Prokopius žalm CXIV a CXVII, také odkazuje na zveršování Joba (1,21), Jana (3,16) a Lukáše (2,14). Pokud jde o žalmy, které se shodují, označuje Prokopius jejich rozměr nejednou poněkud odlišně: Kde je v Benediktově edici termín „strophæ sapphica“ je u Procopia „carmine Sapphico“ (Ž. XC, XCVII, CI); podobně místo „Versu jambico“ (CXIII) uvádí „Iambico quaternario“, místo „Versu trochaico“ (LXXIX) „Trochaico Catalecto“, místo „Versu asclepiadeo minori“ (LXXX) klade „Choriambico“. Žalm CXVII (který ve známé Benediktově edici není) je podle Prokopia psán „Adonico“ a žalm CXIII „Iambico quaternario“. Další tři mimožalmová zveršování uvádí Prokopius za sebou: Job 1, 21 je zveršován „Anapaetico“, Jan 3,16 „Phalaecio“ a Lukáš 2,14 „Glyconico“. Zřejmě se na Slovensku uchovaly opisy žalmů Benediktových i některých jeho časoměrných veršů na biblické texty, které tam byly přineseny buď Benediktovými přáteli a žáky nebo pobělohorskými exulanty. Skutečnost, že V. Benedikt vedle celého žaltáře zveršovával časoměrně i jiné biblické texty, byla až dosud tuším zcela neznámá. (Jiná je ovšem otázka velkých biblických eposů Benediktovi přisuzovaných, k níž ještě dojdeme).

Zmiňme se zde aspoň stručně o Benediktově místě mezi humanistickými básníky čtvrtého údobí (1580—1620), které se vyznačuje rušným a přehodnocujícím pohybem. V tomto údobí pokračuje produkce neúnavných latinistů (J. Kampanus, P. Capella, K. Kropacius, B. Pontanus, J. Chorinus, M. Troilus, J. Včelín, P. Jizbický aj.). Výrazným znakem čtvrtého údobí je však vzestup autorů bilingvistických, kteří psali skladby latinské i české. K nim náležel Jiří Galli, Jakub Jacobaeus, Jan Černovický a jiní,

⁶³⁾ „Prodromus historiae litterariae Bohemicae“, odst. „Nudozerinus“.

o něco později i veliký Jiří Třanovský; někteří z těchto autorů převáděli své latinské skladby do češtiny nebo naopak, takže vytvářejí díla jazykově paralelní (Václav Klement Žebrácký, Šimon Partlice aj.). Zde se manifestoval vývoj k znárodnění humanistické poesie. Vzdálenější tomuto vývoji byli ovšem bilinguističtí autoři, kteří psali některé své práce v češtině, ale veršovali jen latinsky (M. Borbonius, D. Basilius, J. Hanusius z Kronenfeldu). Naopak se již k básníkům cele národním přiřazovali spisovatelé, kteří psali latinsky díla nauková, ale česky — až na drobné latinské projevy — básnili (D. Carolides z Karlsperku, S. Martinius, a především V. Benedikt). Někteří ovšem psali česky a latinsky promiscue, bez rozlišování oborů a slovesných druhů.

Podrobné zkoumání a zhodnocení tohoto významného a tragicky zlomeného údobí české literatury z hlediska třídního (poměr šlechty a měšťanstva), zemského (Čechy — Morava atd.), náboženského, z hlediska umělecké hodnoty, ideové závažnosti, z hlediska slovesných druhů, z hlediska individuálního vývoje autorů vyžádá si ovšem dlouhodobé práce. Celkový vývoj a jeho základní linie jsou však myslím spolehlivě určeny.

Vavřinec Benedikt představuje účinný pokrok ve vývoji naší humanistické poesie i ve vztahu k metrytmickému principu, který velmi zdržoval a zatěžoval tvořivost básnickou. Byla v tom horlivá snaha prokázat způsobilost českého jazyka pro poesii časoměrnou i rýmovanou, byl v tom ovšem i kus mladé naivní bravury, když raně humanističtí autoři zkoušeli například leoninské hexametry nebo sapfické strofy s rýmem sdruženým, ve třetím verši dokonce s rýmem vnitřním. Takové sapfické strofy sestavoval Jan Táborský z Klokotské hory a dokonce je vybavoval ještě akrostichy.⁶⁴⁾ V. Benedikt již nepěstuje podobnou akrobacii, spokojuje se ve svých časoměrných žalmech jen rýmy koncovými. Je zde článkem ve vývoji ke Komenskému, který v sapfické strofě omezuje rým jen na první dva verše a v hexametu i v elegickém distichu se od rýmu zcela oproštuje. Tím se ovšem velmi uvolňovala básnická dikce Komenského; to je potřebí připojit jako výhradu k úsudkům posuzovatelů, kteří uzavírají, že Komenský předčil Benedikta krásou a vznešeností dikce⁶⁵⁾ (pokud jde o techniku verše, konstatují kritikové, že Komenský nad Benedikta nepostoupil). Novější bádání oceňuje zásluhu Benediktovu (vedle

⁶⁴⁾ Kancionál žlutický („Jasnost slunečná všecko osvěcuje —“, 1558) a jiné kancionály.

⁶⁵⁾ F. V. Jeřábek, „Stará doba romantického básnictví“, 1883, s. 260. — J. Král, „O prosodii české“ I, s. 49—50. — A. Pražák, „Dějiny sloven. literatury“ I, 1950, s. 134.

⁶⁶⁾ B. Havránek, „Vývoj spisovného jazyka českého“, Čsl. vlastivěda III, „Jazyk“, 1936, s. 73—74.

Benešovského a Komenského) o vytvoření básnického jazyka, který odpovídá „plně humanistickým ideálům, a to jak po stránce metrické, tak po stránce lexikální výstavby.“ Tito autoři a po nich Rosa „realisují — opožděně — renesanční básnický jazyk český, zcela rovnocenný jazyku latinskému“.⁶⁶⁾

V. Benedikt pěstoval i jiné verše než humanistické, jak svědčí jeho „Píseň nová“ z r. 1606, psaná patnáctislabičným trochejem a vyzývající k svornému postupu proti Turkům. Pokud jde o duchovní píseň „Národům se vši budu veselostí“ (která byla přijata do kancionálu „Cithara Sanctorum“, nikoli však Třanovským, ale teprve Samuelem Hruškovicem do vydání v r. 1745), je třeba proti dosavadním výkladům zdůraznit, že jde o sapfický žalm CI, který vydal Benedikt již r. 1606, nikoli o píseň odlišnou.

Tak jako jeho nejvýznamnější humanističtí předchůdci, Matouš Kolín a Jan Blahoslav, spojuje Vavřinec Benedikt činnost básnickou s tvorbou hudební. Přejímá některé melodie, které Chytraeus přikomponoval k žalmům Buchananovým, jiné upravuje, a některé skládá sám.⁶⁷⁾ Časoměrné kvantitativní principy, které se snažil Benedikt uplatnit v české hudbě, se udržovaly dosti dlouho při životě, a jeho snaha, aby byly připojovány „k dlouhým notám muzickým syllaby vyřknutí dlouhého“ byla oceňována např. dobrými znalci církevního zpěvu Danielem Krmanem a Václavem Kleychem.⁶⁸⁾

Jak již pověděno, více prací Benediktových je ztraceno. Především jde o jeho soubor všech žalmů, zveršovaných časoměrně. Zpravidla se uvádí, že byly zničeny při drancování Prahy 1620; tvrdí to ovšem již Komenský v listě Montanovi.⁶⁹⁾ Přesněji je třeba říci, že tento soubor je nezvěstný. Poznali jsme z údajů Jana Prokopia,⁷⁰⁾ že opisy některých nevydaných žalmů Benediktových existují, nebo aspoň existovaly v době, kdy žil Prokopius, ve druhé polovině XVIII. století. Úplný pesimismus by zde tedy nebyl na místě.

⁶⁷⁾ K. Konrád, „Vavřince Benedikta z Nudožer deset parafrází na žalmy pro čtyři hlasy“ („Cyril“ X, 1883, s. 82 n.). — J. Srb-Debrnov, „Dějiny hudby v Čechách a na Moravě“, 1891, s. 38 n. — J. Branberger, „Kampanovy harmonie poetické“ (studie připojená k anthologii „Lyra Kampanova“, 1942, s. 104 n.). — Týž, „Hudební úvahy o české humanistické poesii“, VKČSN 1946, s. 20 n. — G. Černušák v „Přehledném dějepise hudby“ I, 1946, s. 136 věnuje Benediktovi jen stručnou zmínku jako básníku.

⁶⁸⁾ „Evangelický kancionál, obsahující v sobě Písně duchovní staré i nové“ atd., Žitava, 1722, předmluva Krmanova a Kleychova.

⁶⁹⁾ „... in direptione Pragae (anno 1620) perit...“ (Jana Amosa Komenského korespondence, 1892, s. 236).

⁷⁰⁾ „Prodromus historiae litterariae Bohoemicae“, „Nudozerinus“.

Bezpečně také Benedikt sepsal větší dílo o poetice, která obsahovala čtyři knihy, protože o ní autor sám mluví.⁷¹⁾

Někteří badatelé uvádějí také ztracenou „Logiku“.⁷²⁾ Více se píše o ztracených duchovních eposech Benediktových „Životy patriarchů“ a „Život Ježíšův“. Zpráva o nich je ovšem pozdní.⁷³⁾ Průkazné potvrzení o těchto skladbách dosud chybí. Některí badatelé si zřejmě nebyli jisti, jde-li tu o díla básnická.⁷⁴⁾ Překvapuje také, že Jan Prokopius ve svém „Prodrumu historiae litterariae Bohemicae“ o těchto eposech nic nepraví (ovšem zde by bylo možno namítnout, že nejmenuje také Benediktovu Poetiku, ač její existence je autorem dosvědčena). Je však třeba uvést eventualitu, která se v této otázce vnučuje: Vavřinec Benedikt byl, jak v tomto pojednání pověděno, přítel Matyáše Grylla z Gryllova; ten spolu s Veleslavínem utvrzovali Benedikta v lásce ke spisování v národním jazyce. Je zcela jisto, že Matyáš Gryll vykládal Benediktovi o veršovaných skladbách svého otce a že mu je půjčoval. A byl to právě otec Matyášův Jan Gryll z Gryllova, který vedle jiných děl napsal „Patriarchů čtyř životy“ (1587, 1597) a „Acta neb skutky Krista Pána“ (1586, 1595). Není tedy vyloučeno, že Alexander Lombardini něco věděl o přátelství Benediktově s M. Gryllem a mylným závěrem pak dospěl k názoru o Benediktově autorství jmenovaných dvou skladeb. Je ovšem také možno, že se opíral o nějaký starší zápis, uchovaný na Slovensku. Jistoty zde není. Proti hypotézi zde právě podané lze také postavit jiné vysvětlení — že právě příklad Jana Grylla mohl podnítit Benedikta, aby se pokusil o své zveršování týchž témat, jako to učinil na poli parafrází žalmových. Nebylo by divu, kdyby Benedikt pojal plán, nahradit neohrabané hendekasyllaby Gryllovy uhlazenějšími verši časoměrnými, tak jako svými parafrázemi žalmů nahrazoval toporné parafráze starší.

Zbývá zde tedy dosti úkolů pro doplnění našich vědomostí o Vavřinci Benediktovi jako humanistickém autorovi.

Chudší kapitola je o Benediktovi ve vztahu k českému veřejnému životu v jeho době. Zdá se, že Benedikt se cele vyžíval svým všestranným vztahem k universitě. To svědectví o něm vydává jeho přítel Mikuláš Troilus ve vyhlášení o pohřbu.⁷⁵⁾ Dnešnímu sluchu zní trochu ironicky, že v roce

71) „... quatuor libri nostrae poeticae...“ [V přehledu prosodických pravidel při výboru „Aliquot psalmodiarum Davidicorum paraphrasis“ 1606., kap. „De communi e positione“]. — J. Jakubec [Děj. lit. čes. I, 765] praví, že toto dílo Benediktovo bylo známo ještě v XVIII. století.

72) Dobr. Chrobák, „Rukovět k dej. sloven. lit.“, 62.

73) Alex. Lombardini v „Slovenském Plutarchu“, SP VIII, 1888, s. 40.

74) Ján P. Ďurovič [„Evanj. liter do tolerancie“, 44] píše, že Benedikt „venoval sa aj náboženskej spisbe (Život Ježíšov, Život patriarchov)...“.

75) Archiv univ. A 17. V. 455. — Jičínský, Programmata VII, 1615.

1610 Benedikt spolu s Mistrem Tetauerem vzali na sebe úkol, že budou přednášet „Politiku“.⁷⁶⁾ Ale poučný je pohled na seznam příležitostných menších básní Benediktových; jsou to skoro vesměs napořád „carmina gratulatoria“, verše vzpomínkové, kondolence apod. Jen v gratulacích bakalářům ze 6. září 1611 je zmínka o tom, že Pasovští na čas přerušili konání zkoušek — a v tom roce byl Benedikt prorektorem! Současník Benediktův Jan Černovický napsal o vpádu Pasovských skladbů „De irruptione militis Passaviensis libri duo“. A jak se liší činem i veršem od Benedikta jeho krajan a přítel Mistr Fradelius!⁷⁷⁾ Aktuální výzvy obsahuje ovšem Benediktova „Píseň nová“ proti Turkům, i když vyznívá jako modlitba.

Benediktova distance od veřejného života se projevovala i na poli církevního života. Zřejmě se neúčastnil soudobých zápasů. Byl duch smířlivě konstruktivní, nepolemický. Lze soudit, že si již v mládí vzal za jihlavských studií výstrahu z počínání tamního fanatického luterského faráře Heidenreicha-Hederica, který se neštítal ani denunciací proti Bratřím, které nenáviděl.⁷⁸⁾ Proto nevystupuje Benedikt ani v bojích rozhodujícího roku 1609; víme jen, že se stal přisedícím konsistoře podobojí.⁷⁹⁾ Nepřál si, aby výchova náboženská příliš zatlačovala výuku ostatní, proto ve svém školním řádu, rozeslaném r. 1609 odkazoval náboženskou výchovu jen na neděli.⁸⁰⁾ Když byl v r. 1612 spor, mají-li jít mistři podle starého zvyku do kaple Božího těla k velkonočnímu přijímání, chtěl to jako děkan smířlivě vyřešit.⁸¹⁾

Ovšem humanismus Benediktův je humanismus reformační a jeho vlastenectví také souvisí — jako u jeho druhů — s jeho reformačním vědomím. Svým úsilím o znárodnění poesie, svou filologickou prací o ustálení a protřibení spisovného jazyka se přimyká k národně upevňujícím snahám českých vedoucích osobností ke konci XVI. a v prvních desetiletích XVII. století — k Veleslavínovi a Žerotínovi, k Stránskému a Žalanskému, k Ješínovi a Dačickému. Nezapomínal na své Slováky a dbal na jejich osobitost; v úvodě ke své Gramatice zdůrazňuje, že je nechce nutit, aby pěstovali češtinu. Svou vlastní činností na poli českého jazyka ovšem

76) Z. Winter, „Děje vys. škol pražských“ 1897, s. 98.

77) Viz J. Polišenský, „Politická a literární činnost slovenského humanisty Petra Fradelia ze Štiavnice“, Historický časopis IX, 1961, s. 602 n.

78) Viz Fr. Marek, „Jihlavští humanisté“, 18 n.

79) A. Truhlář, uv. spis 115.

80) O. Kádner, „Dějiny pedagogiky“ II, s. 141.

81) Z. Winter, uv. sp. 118. — Tato epizoda je jediná, kterou ze života Benediktova zaznamenává F. Hrejsa ve svém díle „Česká konfese, její vznik, podstata a dějiny“, 1912, s. 506. Zřejmě Hrejsa nenalezl více dokladů o aktivním Benediktově zasahování do soudobého církevního života.

utvrzoval postavení češtiny mezi svými krajany. Snad měl i jako přísedící české konsistoře podobojí vztah k Žilinské synodě v r. 1610, která velmi značně posílila vliv české spisovné řeči na Slovensku.⁸²⁾ Zde by šlo ovšem o působení nepřímé, nezáměrné.

Benedikt i jako humanista tihl k řeči „pulerované“, proto ho přitahovala čeština kralická a veleslavinská. Patrně v něm také budila obavy ochablá péče některých současníků o národní jazyk. Dočkal se ještě zahájení generálního sněmu pražského r. 1615, který se postavil za práva českého jazyka; ovšem na samém začátku sněmu Benedikt zemřel (4. června 1615). Snad v něm stanovisko sněmu vzbudilo větší naděje — tak jako v jiných vlastencích — než bylo oprávněno.

Měl za sebou velké životní dílo a nezemřel v mladém věku, ale přece odešel předčasně. Pro své snahy literární i kulturně organizační nalézal porozumění přátel i žáků, ale jistě trpěl neporozuměním mocných a největším jeho zklamáním byl nedostatek odpovědnosti defensorů, jejich lakota a při tom jejich bezohledné zasahování do záležitostí university.⁸³⁾ V. Benedikt byl ovšem ušetřen totálního převratu na Vysokém učení po r. 1620; nesl by tuto tragedii snad ještě tíže než Kampanus, ale jako člověk vzácné důslednosti by patrně nenásledoval svého přítele v jeho nešťastném pokusu o záchranu university.⁸⁴⁾

Přátelé uctili památku věrného milovníka Akademie svými verši.⁸⁵⁾ Dva projevy napsal Kampanus, vystupuje tam i Troilus a řada jiných. Snad některý čtenář tam bude postrádat jméno slovenského přítele Benediktova, Petra Fradelia; ale je potřeba si uvědomit, že Fradelius v té době dlel daleko od své vlasti v západních zemích, kam doprovázel šlechtické syny ze dvou rodů.⁸⁶⁾

V témže roce 1615 ztratila pražská universita jiného Benedikta — Abrahama z Prešova. Nebyl to ovšem profesor, ale hospodář (Oeconomus) v koleji Karlově. Ctěl se vrátit domů a vyžádal si proto vysvědčení od rektora Jana Albrechta Křineckého. „Mohl prý zůstat na svém místě, ale touha po domově odvedla jej.“⁸⁷⁾ Vysvědčení obdržel 22. října 1615. Bylo to tedy nepříliš dlouho od úmrtí V. Benedikta. Tato časová shoda vede

⁸²⁾ O tomto působení Žilinské synody V. Vážný, „Čeština na Slovensku až do Bernoláka“, „Čsl. vlastivěda — Jazyk“, s. 148.

⁸³⁾ Z. Winter, uv. sp. passim.

⁸⁴⁾ Charakter a obětavost V. Benedikta ocenil výjimečně uznalými slovy Z. Winter v uv. sp. s. 138. Tam také citována část smuteční řeči Troilovy.

⁸⁵⁾ „Epicedia domino Laurentio Benedicto Nudožerino“ (P. Petic ve SP XLIII, 1927, s. 590). — A. Pražák (Děj. slov. lit. I, s. 133 [uvádí titul poněkud odlišný: „Epicedia clarissimo viro Magistro Laurentio Benedicto Nudožerino“.

⁸⁶⁾ J. Polišínský, uv. studie, s. 605—607.

⁸⁷⁾ A. Truhlář, uv. sp. s. 112.

k závěru, že Abraham Benedikt byl příbuzný mistra Vavřince, že snad byl jím přímo pozván do Prahy, a že po odchodu svého ochránce cítil se v Praze příliš osamělým a proto se rozhodl pro návrat domů.^{87a)} Tehdy již v Praze patrně nebyl bakalář Tobiáš Benedikt, o němž jsme se zmínili.

Připojme zde ještě zmínku, týkající se Samuele Benedikta, který vzal k sobě mladého Vavřince na Moravu. Zdá se, že je totožný se Samuelem Benediktem, který psal seniorům Jednoty bratrské z Prahy 20. prosince 1581, aby se ozvali proti útokům kněze Heidenreicha-Hederika.⁸⁸⁾ Zmínka o Hederikovi by značně podpírala předpoklad, že jde tu o příbuzného Vavřincova, protože ten jako obyvatel obce, nepřilíš vzdálené od Jihlavy, nejlépe znal povahu Hederikovu. Problém je však v tom, že pisatel Samuel Benedikt byl Bratr. V citovaném dopise píše: „Na sebe i na vás domluvu od některých pražských mistrů i doktorů slychám, proč neodpovíte utrhači pravdy Hederichovi?“ Tedy Sam. Benedikt se staví do jedné řady s bratrskými seniory. Existuje i zpráva, že se účastnil jako „spolustarší“ bratrského synodu r. 1604 v Uherském Brodě.⁸⁹⁾ Byl tedy Samuel Benedikt kazatelem; není však známo, že by existoval bratrský sbor ve Frauendorfu (Frandorf, Panenská), kde žil Samuel Benedikt, který se ujal osiřelého Vavřince.⁹⁰⁾ Je ovšem třeba připustit, že Sam. Benedikt frauendorfský se mohl stát kazatelem v Jednotě v pozdějším věku, jak tomu někdy bývalo. Pak by vyvstávala otázka, zdali také Vavřinec Benedikt nenásledoval Samuele v jeho příklonu k Jednotě. Dokladů k tomu není, jen by bylo možno spatřovat náznak ve Vavřincově užívání biblického textu Kralického. Není však celá otázka odbyta tím, že Vavřinec se veřejně k Jednotě nehlásil; jako člen utrakvistické university nemohl se v této věci svobodně rozhodovat — víme, že jeho přítel a rádce Veleslavin, také profesor, byl „nikodemitou“, tj. tajným členem Jednoty. Otázka zůstává otevřena.

Pro svou životní lásku k universitě a neúnavnou práci pro ni, i pro své nové cesty v oblasti poesie a filosofie působil Benedikt jistě silným vlivem na své posluchače. Máme některá svědectví Benediktova inspirujícího působení na studenty, například verše Kampanovy z r. 1612:

„Ad coelum geminas publi Laurentius alas,
queis veluti scalis tendat ad alta, dabit.“⁹¹⁾

Konkrétněji lze ovšem sledovat vliv Benediktův na literární pracovníky české i slovenské. Zmiňovali jsme se již o vztahu Komenského k Benediktovi; přímo symbolicky působí, že Benedikt pobýval jako učitel v Uherském Brodě, když Jan Amos tam nebo v okolí prožíval první léta svého

^{87a)} O příbuznosti mezi Mistrem Vavřincem a Abrahamem Benediktem svědčí fakt, že Vavřincův strýc Jonáš Benedikt byl měšťan v Prešově. Zjištěnou zprávu o tom uvádí Štefan Buran v uvedeném pojednání (s. 16).

života. Nepochybně zanechal Benedikt po sobě dobrou pověst v Brodě (pro své vynikající učitelské schopnosti byl poslán několik let později na nejvýznamnější školu do Žatce) a Komenskému stal se blízkým. Je škoda, že nevíme, odkud se Komenský dověděl o ztrátě Benediktových žalmů. Je pozoruhodné, že Benedikt i Komenský se v lecčem značně shodují (o jejich rozdílech zvl. v metroritmice jsme mluvili) — v mluvě biblisující i občas lidové, v užívání přísloví a úsloví. Komenský je ovšem pokračovatelem Benediktovým nejen jako psalmograf, ale i jako prosodik, jako autor poetiky (ovšem nepoměrně stručnější), jako filolog i jako pedagog. Lze říci, že navazováním na Benediktovu činnost souvisí Komenský s Karlovou universitou.

Časoměrná tradice básnická, založená J. Blahoslavem, Benediktem a Komenským, nalézala přes těžké krise doby své pokračovatele v Čechách; uchovali aspoň část předčasně narušené tradice. Žádný vzestup u nich ovšem není, naopak tendence sestupná.⁸⁸⁾ Výrazněji se uchovala tradice Benediktova a Komenského na Slovensku v projevech autorů, kteří navazovali na reformační humanismus. Zde můžeme uvést jen pořadí jejich jmen (jde o básníky i filology): Daniel Sinapius Horčíčka, Daniel Krman mladší, Samuel Hruškovíc, Pavel Doležal, Michal Semian, Pavel Tešlák, Samuel Rožnay, Bohuslav Tablic, Pavel Josef Šafařík, František Palacký, Jan Kollár, Kašpar Bělopotocký, Karel Kuzmány. Jejich časoměrné pokusy, pokud jde o vztah k tradici i o přínosnou osobitost, vyžadují zvláštní studie; o některých byly vysloveny částečné metrické posudky.⁸⁹⁾ Zde uvedme závažnou citační shodu, která dosud nemohla být známa: Pavel Doležal cituje Benediktův časoměrný žalm⁹⁴⁾ — „Adonium, quo Nudozerinus exhibuit Psalmum Davidis CXVII. Forma est haec: „Národe každý / chval Boha svého —“ etc. Žalm CXVII. není v žádném z obou souborů, vydaných Benediktem r. 1606, ale je — jak již pověděno — zaznamenán Prokopiem v jeho díle „Prodromus historiae litterariae

⁸⁸⁾ F. Hrejsa, uv. sp., s. 368, pozn. 3.

⁸⁹⁾ F. Hrejsa, uv. sp., s. 398, pozn. 4.

⁹⁰⁾ Viz F. Hrejsa, „Sborové Jednoty bratrské — V, Zprávy o sborech bratrských na Moravě“, Reformační sborník VI, 1937, s. 10 n.

⁹¹⁾ Arch. univ. A. 17. V. 168.

⁹²⁾ Viz J. Král o Drachovském a Rosovi („O prosodii české“ I, 55, 62). — O těchto autorech a také o Konstancovi a Janditovi podobně kriticky A. Škarka ve studii „Komenského rozprava ‚O poezi české‘ z leningradského sborníku“ (Slezský sborník LIII, 1955, s. 515).

⁹³⁾ J. Král, „O prosodii české“ I, s. 64, 65 aj. — Pavel Bujnáč, „Karol Kuzmány“, 1927. — Týž, „Estetické snahy Bohuslava Tablice“, Průdy 1923, 335 n. — Viz též „Dejiny staršej slovenskej literatúry“, 1958 a „Literatúra národného obrozenia“, 1960, passim.

⁹⁴⁾ „Grammatica Slavico-Bohemica“, 1746, s. 214.

Bohemiae“. Doležal dále cituje ukázky ze žalmu 114, z Joba (1, 21), z Jana (3, 16) a z Lukáše (2, 14); tyto odkazy jsou u Prokopia a nejsou v obou edicích Benediktových z r. 1606. Doležal jmenuje také 6 žalmů (90, 97, 101, 113, 80, 79), které tvoří část obou edicí Benediktových a které také zaznamenává Prokopius. Závěr tedy vyznívá, že Prokopius přejal své údaje od Pavla Doležala, a neznal již pravděpodobně celé texty neznámých skladeb Benediktových, které Doležal měl ještě v rukou. I tak je však zřejmé, jak silně žila tradice Benediktova na Slovensku.

Palacký a Šafařík ve svém pokuse o znovunastolení časomíry výslovně jmenují „Nudožerýna“.⁹⁵⁾ Z celkového obsahu „Počátků“ je zřejmé, že vůdčím motivem Palackého a Šafaříka byla — vedle dobové tendence klasicistické a vedle úsilí o obohacení českého verše — také snaha o návazání na odkaz národního humanismu reformačního. Působením „Počátků“ obnovoval časomíru Kollár a vytvořil především svůj monumentální „Předzpěv“; toto dílo je právě tak známé, jako je zapomenuta Kuzmányho obsáhlá „Běla“ z r. 1836, časoměrná „vzdělanenka“ (idyla z měšťanského života).⁹⁶⁾ Je psána hexametrem ještě v „bibličtině“, ve společné řeči spisovné.

Jak tradice této společné předštúrovské řeči spisovné souvisela na Slovensku úzce s tradicí klasicisující poesie, toho pozdním dokladem je dílo slovenského hlasistického pracovníka Jána Smetanaye, který pod pseudonymem Ondřej Kalina vydal v roce 1929 obsáhlou epickou skladbu „Zpěv o utrpení Bohuslavice“, kde v českých hexametrech líčí dramatické události ze slovenského povstání r. 1849. Tak se linie poetiky V. Benedikta, Komenského i „Počátků českého básnictví“ prodloužila až do XX. století. Skladba Kalinova-Smetanayova zapadla, ač si toho nezasloužila.

Vavřinec Benedikt spolu s Janem Blahoslavem a Komenským (je spojujícím článkem mezi oběma) budovali základy k vyšším tvarům literatury národně humanistické a klasicistické, z níž mohla vyrůst novodobá tvorba nejvyšší úrovně. V. Benedikt, jehož „ars nova“ oslavoval Kampanus, postoupil v přiblížení národnímu básnictví dále než Jiří Třanovský, který psal česky duchovní písně pro lid, ale v humanistické poesii latinisoval. V. Benedikt je velký překonavatel aristokratické, protilidové básnické linie Bohuslava Hasištejnského, jehož úporné soustředění na latinu brzdilo po tak dlouhá léta vývoj české humanistické poesie národní. To, co bylo přáno Velešlavínovi jen naznačit, co M. Benešovsky částečně uskutečnil

⁹⁵⁾ „Počátkové českého básnictví, obzvláště prosodie“ (Vyd. F. Frýdeckého 1918), s. 120 (108) a 121 (109). V „Poznámkách“ (s. 154) tvrdí Frýdecký bez dokladů: „M. Vavřinec Benedikt Nudožerský vypracoval r. 1606 úplný systém časoměrný v úvodě k svému prvnímu překladu německých žalmů.“

⁹⁶⁾ O ní J. B. Čapek, „Dočasný klasicista a věčný romantik“, sborník „Karel Hynek Mácha“, 1937, s. 217 n.

a většinou promarnil, to V. Benedikt postavil na pevné základy. Byl po nejedné stránce ohnisková osobnost své doby. Jeho přátelé byli členové generace předchozí — Veleslavín, Huber, Bacháček, i jeho současníci — Matyáš Gryll, Adam Zalužanský, Mik. Novaský, i pracovníci mladší — Campanus, Troilus, Fradelius, Jessenius.

Vavřinec Benedikt byl typický představitel jmenovaného čtvrtého údobí českého humanismu, údobí, které již vzestupovalo od prací přípravných a od činnosti napodobující k činnosti tvořivé. Již Šafařík srovnával jeho parafráze žalmů s podobnými díly dvou slovanských autorů, staršího Jana Kochanowského a mnohem mladšího Ign. Djordjiče. Z širší perspektivy lze vzpomínat při jméně Benediktově na jména průbojných evropských básníků a prosodiků, kteří počínali spisováním latinským a zahajovali pak rozvoj tvorby v duchu klasickém a v jazyce národním — ať je to Jan Kochanowski nebo Jurij Palmotič, Joachim du Bellay nebo John Milton, Paul Eber nebo Daniel Heinsius.

Životní dílo Vavřince Benedikta je důkazem, jak účinně působili slovenští kulturní pracovníci na společný tehdejší vývoj národní, ale i na vlastní vývoj v zemích českých. Jmenovali jsme si je častěji, nové bádání ještě rozmnoží jejich počet. Lze právem předpokládat, že toto působení by za příznivějších okolností potrvало a sílilo ve století XVII a XVIII.

Do značné míry však skutečně vytrvalo, i když nesílilo: Udrželo se na Slovensku a vydalo své plody, zvláště v úsvitu a prvním rozmachu národního obrození. Zajisté ovšem načerpalo mnoho vláhy z práce českých exulantů na Slovensku, především ze životního díla Jiřího Třanovského. Ale přece bylo potřebí veliké síly ideové, citové i volní, velké věrnosti a statečnosti k tomu, aby odkaz Benediktův a pracovníků jemu blízkých byl uchráněn a působil dále. Překvapující potvrzení tohoto názoru jsem našel v rukopisném díle raně obrozenského slovenského autora Jana Prokopia:⁹⁷⁾ „Jež (Benedikta) Čechové následovali, skládali básně českým rozměrem, psali elegie i epigrammata, a mezi nimi zvláště J. A. Comenius. Ale nepřízeň času se zafala a za změněného stavu náboženství v Čechách toto úsilí českého básnictví ochladlo. Kdyby byla tato změna nezasáhla, byli by Čechové dnes na úrovni básnické uhlazenosti Francouzů, Angličanů a jiných evropských národů, které se skví v tomto literárním druhu. A úplně by bylo zahynulo vznešené úsilí, kdyby nebylo v některých koutech Uher uchováno a udrženo Danielem Krmanem, Samuelem Hruškovicem, a kdyby Pavel Doležal skalický nebyl vyložil pravidla českého básnictví ve své Gramatice.“

Je zřejmé, že na Slovensku se uchovalo povědomí o výjimečném význa-

⁹⁷⁾ „Prodromus historiae litterariae Bohemicae“, odst. o Nudožerinovi. Latinský originál citátu viz na počátku této studie.

mu osobnosti a díla Benediktova. Ohlas těchto názorů (ne ovšem Prokopia, jehož dílo zůstalo v rukopise) působil na některé literární historiky již před vystoupením Jaroslava Vlčka, který synteticky ocenil význam předobrozenského Slovenska pro Čechy. Tak neprávem zapomenutý moravský literární historik Rupert M. Přecechtěl až překvapivě vysoko ocenil V. Benedikta a jeho pokračovatele: „Počínajíc od něho (Benedikta) až po Jiřího Palkoviče mají Slováci tu nejslavnější dobu v literatuře.“⁹⁸⁾

Ukončeme toto pojednání perspektivou universitní: Vavřinec Benedikt náleží také do světlé řady profesorů-básníků, která se pyšní jmény Jan Hus, Vavřinec z Březové, Viktorin Kornel ze Všehrd, Matouš Kolín z Chotěřiny, Petr Kodiceillus z Tulechova, Jan Záhrobský z Těšína, Jan Campanus Vodňanský, Mikuláš Troilus Hagiochoranus, Samuel Martinius z Dražova, Jan Nejedlý, F. L. Čelakovský, J. E. Purkyně, J. P. Koubek, J. E. Vocel, J. Vrchlický, J. Goll, F. X. Šalda, Otokar Fischer a další.

SUMMARY

The work is entitled “Contributions to the Life and Work of Laurentius Benedikt-Nudozerinus” because there has not yet been possible to think of a synthetic monography about this author; some of his works have been lost but there is still a hope that, at least, a part of them can be discovered. Too, it was the intention of this study not to deal with Benedikt's proposals concerning the reform of the Prague University as another author (Miroslav Truc), has to concentrate on this theme especially.

The study gives a brief outline of existing research and judgements concerning V. Benedikt. Some remote old mentions about him are added here; for the first time a quite unknown text about V. Benedikt is quoted and analysed in this study. The author of this text is Jan Prokopius, a forgotten Slovak writer of the XVIII. century, and the work in which he speaks about Benedikt is a manuscript entitled “Prodromus historiae litterariae Bohemicae”. Besides other Czech writers, Prokopius gives here also an enumeration of Benedikt's literary activity; this enumeration, though incomplete, brings notes about some poems on biblical texts of Benedict, unknown to us so far. (The manuscript of Prokopius was found in Hungary by the author of this treatise).

Vavřinec (Laurentius) Benedikt (for this is the right form of his name, not Benedicti as it has been wrongly used) was born about 1555 in Slovak village Nedožery (hence his latinized name “Nudozerinus”). The early good education was given to him by his teacher Husselius at the school of Prievidza. Then, as an orphan, he moved to Moravia where his relative took charge of him. Later on, V. Benedikt studied at a Latin school in Jihlava; this treatise proves a high cultural niveau of this school when Benedikt got a good erudition and suggestions for his work.

After having worked for several years at country schools V. Benedikt found the sphere of his action at the Prague University where he continued to work towards the end of his life (1615), supported by the friendship of his significant colleagues-humanists, as Jan Campanus, Mikuláš Troilus, Petr Fradelius and others. V. Benedikt lectured on Classic languages and Classic authors, on Rhetoric and Mathematics. This treatise deals more in details with literary activity of Benedikt who combined a deep scien-

⁹⁸⁾ „Československý Plutarch“, I, 1872, s. XII.

tific ability of a linguist with a creative gift of a poet. That is why he was prominent also in Prosody. As a poet he became renowned through his metrical paraphrase of Psalms in national language. Having started the national poetry Benedikt became a significant representative of the fourth period of the Czech Humanism 1580—1620 (in another work of his the author of this study tried to determine the periodization of the Czech Humanism and gave reasons for it: 1460—1520, 1520—1550, 1550—1580, 1580—1620). Later on, this study deals with the question of Benedikt's reserve as to his taking part in public affairs and with his non-polemic standpoint towards religious problems (he belonged either to the majority of Czech protestants called Neo-Utraquists or to the Unity of the Czech Brethren). Benedikt entered a considerable and worthy influence upon Slovak authors up to the time of the Czech National Revival and further on. Such a testimony has been given also by Jan Prokopius (The author of this study is preparing a more extent study about his discovery concerning Prokopius). In the conclusion of this work there is explained Benedikt's position in the line of Professors-Poets at the Prague University; the first of them has been already M. Jan Hus.

VÝZNAM PRAŽSKÉ UNIVERSITY PRO VÝVOJ BOTANIKY V ČECHÁCH V DRUHÉ POLOVINĚ 19. STOLETÍ

DIE BEDEUTUNG DER PRAGER UNIVERSITÄT
FÜR DIE ENTWICKLUNG DER BOTANIK IN BÖHMEN
IN DER ZWEITEN HALFTE DES 19. JAHRHUNDERTS

VĚRA EISNEROVA-SPUDILOVÁ

I.

Vysokoškolské instituce jsou v Evropě v průběhu 19. století bezesporu jedněmi z nejvýznamnějších pro vědeckou činnost. Jejich význam lze zhruba vidět ve dvojitě směru: jednak v jejich vědeckovýchovném působení, jednak v jejich funkci středisek vlastní vědecké práce. Oba tyto úkoly plnila na našem území i pražská universita pro řadu přírodovědeckých oborů a patřila také mezi nejdůležitější instituce ovlivňující vědeckou práci u nás.

Je však otázkou, do jaké míry ovlivňovala vývoj jednotlivých přírodovědeckých oborů a v jakém směru. Studium této otázky může přispět nejen k problematice příčin a podmínek vývoje určitého oboru na našem území — tedy k problémům dějin věd — ale i k problematice významu university pro kulturní vývoj u nás. Je ovšem přirozené, že v těchto souvislostech nelze otázku sledovat bez zkoumání podmínek vývoje oboru v jiných institucích u nás a bez rámcového přihlídnutí k ostatním společenským podmínkám právě tak, jako bez srovnání charakteru a zaměření naší botaniky aspoň s hlavními trendy jejího evropského vývoje.

Úkolem tohoto pojednání je sledovat jednu dílčí otázku z celého zmíněného komplexu, totiž postavení botaniky na pražské universitě ve 2. polovině 19. století (od padesátých let do počátku devadesátých let) ve srovnání s jejím postavením v ostatních příslušných institucích u nás a ukázat, jaké podmínky měla u nás botanika pro svůj vývoj a jaký vliv mohla mít na tento vývoj pražská universita. Podrobné vyličení charak-

teru naší botaniky v té době na pozadí jejího evropského vývoje je obsaženo v kandidátské práci V. Spudilové: Hlavní směry botaniky v Čechách ve 2. polovině 19. století, Praha 1964, a kromě toho k vývoji jednotlivých botanických disciplin u nás byly¹⁾ nebo budou publikovány zvláštní stati na jiných místech.

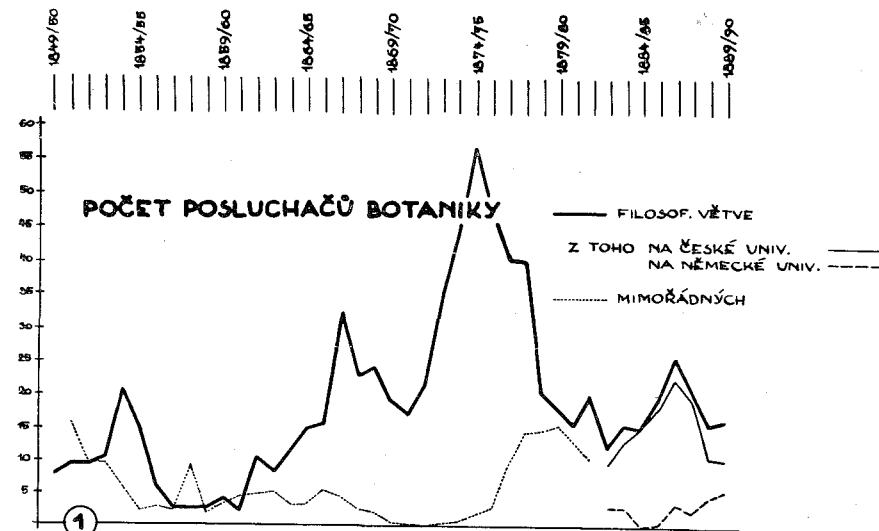
Ve zmíněné kandidátské práci je také obsažen rozbor příslušné literatury a pramenů k celému komplexu otázek vývoje botaniky v tomto období u nás. Proto se na tomto místě jen stručně zmíníme o povaze literatury a pramenů ke speciální problematice vědeckých institucí, v nichž se botanická práce vyvíjela. Zatímco prameny informující o povaze a možnostech mimoškolních institucí (ve formě stanov, různých zpráv a přehledů činnosti) jsou poměrně lehké dostupné a poskytují dosti úplné podklady pro zjištění podmínek jednotlivých oborů na této platformě, v oblasti školství je situace obtížnější. Dosavadní poměrně bohatá literatura o historii našeho školství nezahrnuje většinou údaje potřebné pro řešení otázek rozsahu, obsahu a úrovně výuky v jednotlivých oborech nebo materiálního vybavení učilišť, jejichž stav je speciálně pro biologické obory důležitou okolností. Následující přehled o poměrech ve výuce a práci v botanice na universitě, sestavený podle seznamů přednášek, stavů osob, katalogů posluchačů a útržkovitých zmínek v dosavadních souhrnných pracích o dějinách školství i v tzv. „vzpomínkové literatuře“ (např. nekrology, vzpomínkové črty k různým jubileím apod.) bude třeba ještě v budoucnu postupně doplnit studiem archivního materiálu a bude třeba zejména pokusit se získat podrobnější údaje o náplni výuky, požadavcích při zkouškách a disertačních pracích. Právě tak vyžaduje podrobnějšího rozboru a nalezení příčin měnící se stav posluchačů botaniky během období, který je v této práci jen popsán a vyjádřen v grafech.

Zvolený časový úsek zhruba čtyřiceti let odpovídá jedné ze samostatných period v historii naší botaniky.²⁾ V pojmu „botanika“ jsou zahrnuty všechny botanické disciplíny v běžném smyslu (vyjma fytopaleontologie a mikrobiologie).

1) Viz: V. Spudilová: K významu zemědělského školství v Čechách pro vývoj botaniky ve 2. polovině 19. století, Zprávy Komise pro dějiny přírodních, lékařských a technických věd ČSAV 18: 32–38, 1964; V. Eisnerová-Spudilová: Plant Morphology and Ladislav Čelakovský (1834–1902), Acta Historiae rerum naturalium nec non technicarum: 103–123, Prague 1965.

2) Celkovou periodizaci vývoje botaniky v Čechách a její zdůvodnění viz v článku V. Spudilové: Pokus o periodizaci vývoje botaniky v českých zemích, Zprávy Komise pro dějiny přírodních, lékařských a technických věd ČSAV 11: 18–30, 1962.

Společenský vývoj ve 2. polovině 19. století u nás probíhal v podmínkách, daných růstem kapitalismu volné konkurence, který v osmdesátých letech dospěl ke vzniku prvních monopolů. Tento proces si přirozeně vyžádal spíše růst přírodovědecké inteligence s technickým zaměřením, v jeho rámci zesílilo však vědomí o důležitosti přírodovědeckých zna-

Graf č. 1 má poskytnout přehled o pohybu celkových stavů řádných posluchačů na filosofii, zapisujících botanické přednášky a cvičení u kteréhokoli profesora. Současně zachycuje celkové stavy mimořádných posluchačů do r. 1882 a po r. 1882 též podíly, které měly na celkovém počtu řádných posluchačů botaniky česká a německá universita.

lostí vůbec, mezi nimi i znalostí biologických. To se odrazilo v systému výuky a v činnosti některých institucí. Na biologické obory a speciálně na botaniku však na rozdíl od ostatních přírodovědeckých oborů (matematicko-fyzikálních, chemie)³⁾ zřejmě nekladla společenská potřeba dosud takové požadavky, které by mohly vyvolávat intenzivní rozvoj práce na řadě problémů a prohlubovat vnitřní specializaci naší botaniky.

Situaci pro vědeckou činnost spoluvytvářely i poměry v rámci Rakousko-uherské monarchie. Hospodářská situace v Rakousku, posilující vědomí potřebnosti přírodovědeckých znalostí⁴⁾ a politický vývoj po

3) Srv. Dějiny exaktních věd v českých zemích: 221–351, Praha 1961. Vedle matematiky to byly ve fyzikální problematice hlavně otázky elektrotechniky a pak chemie, které byly u nás rozpracovávány v souvislosti s požadavky výroby.

4) Ve Vídni vzniká vrcholná vědecká instituce, vídeňská Akademie věd, r. 1846; r. 1845 byl zde už např. založen Spolek přátel přírodovědy.

buržoazní revoluci, uvolňující demokratické svobody, podporovaly vznikání přírodovědeckých institucí, společností a odborného časopisectví.⁵⁾ Centrem vědeckého života byla Vídeň. Vědecká činnost na našem území tak měla druhořadé postavení a vládní podpora vědy — v rakouské tradici celkově malá — přispívala u nás v nepatrné míře. Také pražská vysokoškolská učiliště — universita a polytechnika — byla jako ostatní mimovídeňské vysokoškolské ústavy považována za učiliště druhořadého významu. Vědecký spolkový život stimulovalo v Čechách národnostní hnutí, které usilovalo o českou vědeckou literaturu, o zainteresování veřejnosti — hlavně inteligence — na českém vědeckém životě a postupem doby o důkazy životaschopnosti české vědy. Národnostní hnutí postupně zasahovalo i do poměrů v systému školství, kde se projevovalo utrakvisací výuky a postupným oddělováním českých a německých ústavů.

a) Botanika na pražské universitě

Reformy po revolučním roce 1848 připravily řadu předpokladů pro to, aby se rakouské university na rozdíl od doby předbřeznové přiblížily svou úrovní současnému světovému vývoji. Mezi nimi došlo k celkovým změnám i na pražské universitě, a to v systému výuky i v důsledcích, které z reformy vyplynuly pro postavení universitních profesorů, především jako reprezentantů vědeckého světa, pro personální obsazování míst podle vědecké kvality, zřízení instituce soukromých docentů atd.⁶⁾

Z hlediska vývoje biologických oborů měla význam především reorganizace filosofické fakulty. Přípravné filosofické studium bylo přesunuto z university na gymnasia, která se tak stala osmitřídními školami. Dosa- vadní systém třídních učitelů nahrazují systémem odborných učitelů pro jednotlivé předměty. Přitom dosavadní převážně humanitní středoškolské vzdělání mělo být vyváženo vzděláním přírodovědeckým.⁷⁾ Tak byl do výuky znovu zaváděn i přírodopis, zrušený r. 1819. I reálky, orientované dosud spíše praktickým směrem, jsou od konce šedesátých let zaměřeny více ke všeobecnému vzdělání (např. pro české reálky byl v 5 ročnících předepsán přírodopis).⁸⁾ Tyto úpravy vyvolaly potřebu obsazovat i místa

5) Hned začátkem padesátých let (1851) vzniká ve Vídni pro biologické obory Zoologicko-botanická společnost s pravidelně vycházejícím periodikem; v téže době vzniká i první speciálně botanický časopis Rakouska „Österreichisches botanisches Wochenblatt“.

6) Viz o tom podrobněji Stručné dějiny University Ka lovy: 190 nn.; Praha 1964.

7) Srv. O. Kádner: Vývoj a dnešní soustava školství: 232—233, Praha 1929.

8) Srv. I. c.: 258.

odborných učitelů přírodopisu, jejichž počet se ještě rozmnožil v průběhu období zakládání nových škol.⁹⁾ Přípravu středoškolských učitelů měla zajišťovat právě filosofická fakulta, kde pro ně byly otevřeny ústavy a semináře od r. 1850 a ustaveny zvláštní zkušební komise.¹⁰⁾ Zde byla také soustředěna výuka botanice. Její postavení rámcově určovaly nejen požadavky, kladené na průpravu středoškolských učitelů přírodopisu, ale i farmaceutů a mediků. Medicí a farmaceuti poslouchali však botaniku v rámci širšího základu pro svůj obor s ohledem na některé jeho speciální potřeby.¹¹⁾ Kandidáti učitelství mohli tak vytvářet hlavní kádry, pro něž bylo možno rozvinout vědeckou výchovu do větší hloubky i šíře a připravit tak aspoň u jednotlivců základy pro budoucí samostatnou vědeckou nebo odbornou činnost.

V padesátých a šedesátých letech byl celý obor omezen na jedinou stolicí, k níž náležela universitní botanická zahrada na Smíchově. Kromě profesora měla možnost zaměstnat jednoho asistenta a odborného zahradníka. V l. 1849—1872 zde působil prof. Vincenc Čeněk Kosteletzky (1801 až 1887), už dlouho předtím (od r. 1826) přednášející ve funkci profesora medicínskou botaniku na lékařské fakultě. Jeho osobnost neovlivnila naši botaniku nijak význačně; jeho celoživotní vědecká aktivita byla slabá,¹²⁾ pečoval hlavně o rozšiřování osobní odborné knihovny, kterou v osmdesátých letech odkázal botanickému ústavu české university, a o botanickou zahradu, kterou spravoval bezmála padesát let (1826—1872).¹³⁾ V ní také odbýval většinu svých přednášek, cvičení a demonstrací. Jeho vědecko-výchovná činnost na fakultě byla poměrně široká — musila obsahovat obecnou i speciální botaniku a být zaměřena nejen k potřebám kandidátů učitelství, ale i mediků a farmaceutů; zdá se však, že Koste-

9) Od r. 1848 do r. 1898 bylo v Čechách zřízeno na 50 středoškolských ústavů. Srv. Památník na oslavu 50. panovnického jubilea Františka Josefa I.: 37—38, Praha 1898.

10) Srv. J. Šafránek: Za českou osvětu: 105—106, Praha 1900.

11) Od r. 1849 měli medicí podle studijního plánu předepsaná dvě rigorosa k dosažení doktorské hodnosti; prvé z nich obsahovalo mj. i zkoušky z přírodopiseckých oborů, mezi nimi z botaniky. Od r. 1872 podle nového rigorosního řádu nebyl předepsán studijní plán ani obligátní obory; pro připuštění k I. rigorosu stačilo prokázat, že kandidát navštěvoval po 4 semestry jako řádný posluchač medicínské přednášky a po 2 semestry mezi přírodopiseckými obory i botaniku, z níž složil zkoušku. Dvouleté farmaceutické studium, přiřazené z medicíny na filosofickou fakultu r. 1850, předepisovalo přednášky z botaniky v I. a II. semestru.

12) Kromě klíče k určování rostlin „Clavis analytica...“, Pragae 1824, VIII+140, vydal v l. 1831—36 obsáhlou učebnici „Allgemeine medizinisch-pharmazeutische Flora“ a r. 1844 poslední práci „Index plantarum horti c. r. botanici pragensis“.

13) Srv. Die deutsche Karl-Ferdinands Universität zu Prag: 424, 1899, a V. Maiwald: Geschichte der Botanik in Böhmen: 64, Wien u. Leipzig 1904, dále J. Velenovský ve sborníku L. Vinikláře: Vývoj české přírodovědy: 19, Praha 1931.

letzky nedovedl vzbudit zájem o vědeckou práci u posluchačů.¹⁴⁾ Také z jeho asistentů, kteří se u něho vystřídali od r. 1852 do r. 1872,¹⁵⁾ se žádný v botanice vědecky neuplatnil kromě předčasně zemřelého Karla Rengera,¹⁶⁾ který ovšem začal pracovat pod vlivem pražského Musea. Z jeho posluchačů vynikla sice později ve vědecké práci trojice — J. Sachs, L. Čelakovský, E. Purkyně — ovšem pod zcela jinými vlivy a na základě samostatného studia.¹⁷⁾ Pokud několik jiných v botanice publikovalo (např. R. Krejč, K. Maschl, D. Thiel), tedy v nepatrné míře a jen floristické nebo systematické práce sotva průměrné úrovně.

Můžeme-li posuzovat dnes podle skrovných pramenů náplň výuky za Kosteletzkyho, omezovala se spíše na povšechné encyklopedické znalosti a prakticky mohla vytvářet hlavně předpoklady pro rutinu v určování, popisu a zařazování rostlin do systému pomocí popisné metody. Také učebnice a příručky, kterých Kosteletzky používal — přednášel podle Zimmermanna: *Grundzüge der Phytologie*, 1831, a podle své učebnice *Allgemeine medizinisch pharmazeutische Flora*, 1831—1836¹⁸⁾ — byly zastaralé a nevymykaly se z hranic popisnosti. Systém a počet přednášek a cvičení v letech 1850—1872 občas poněkud měnil, ale v podstatě zůstávala pro zimní semestr čtyřhodinová přednáška týdně z obecné botaniky (zahrnující anatomii, morfologii, fyziologii, nauku o buňce a biologii rostlin), a jednohodinové cvičení v analýze, určování a popisu exotických rostlin. V letním semestru pokračovala tato cvičení ve dvouhodinovém určování domácích rostlin a přednášela se 6—8 hodin týdně tzv. popisná botanika (terminologie a systém) s demonstracemi, zaměřená na potřeby lékařů a farmaceutů. V padesátých letech byly v letním semestru zařazeny ještě tříhodinové přednášky z obecné botaniky spojené s dvouhodinovými

14) Srv. B. Němec ve sborníku L. Vinikláře: *Vývoj české přírodovědy*: 119, Praha 1931, a vyprávění L. Čelakovského, který byl žákem Kosteletzkyho, reprodukováno v nekrologu od L. Čelakovského jun.: *Ladislav J. Čelakovský* (Sep. ze S.-B. d. k. b. Ges. d. Wiss. 1902: 2, 1903).

15) E. Soyka (1852), J. Taraba (1858—1861), T. Hlavin (1861—1862), A. Nickerl (1864—1865), J. Muhr (1870—1871), K. Renger (1871—1872).

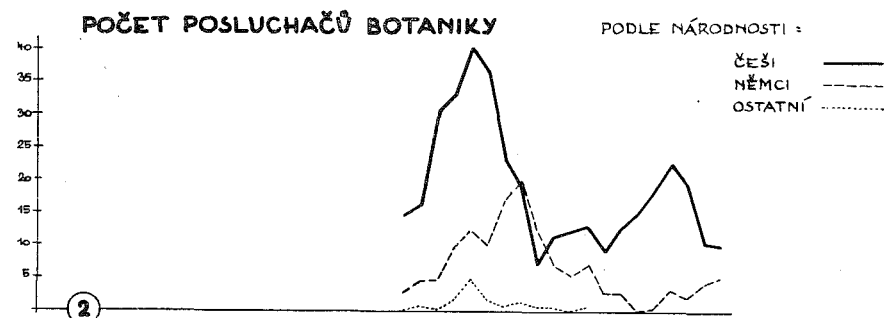
16) K. Renger (1842—1872); přispěl do *Živy* (v l. 1861—64) několika přehlednými články o řasách, dále do časopisu *Květy, Osvěta* a do *Slovníku naučného* (srv. *Vesmír* 2: 104, 1873). Jako bezplatný asistent Musea pracoval od r. 1863 v zoologickém oddělení a vypomáhal při pracích v botanických sbírkách.

17) Podle vyprávění L. Čelakovského, reprodukováno v nekrologu L. Čelakovského jun.: *Ladislav J. Čelakovský*, S.-B. der k. b. Ges. der Wiss. 1902: 2, 1903, a podle E. Pringsheima: *J. Sachs, der Begründer der neueren Pflanzenphysiologie*: 13, Jena 1932.

18) Srv. *deutsche Karl-Ferdinands Universität in Prag*: 424, 1899. V životopise J. Sachse od E. Pringsheima je uvedeno, že Kosteletzky předčítal také Schleidenovu učebnici „*Grundzüge der wissenschaftlichen Botanik*“ [E. Pringsheim: *J. Sachs, der Begründer der neueren Pflanzenphysiologie*: 13, Jena 1932]. Patrně jsou to přednášky uváděné v seznamech přednášek jako „*Wissenschaftliche Botanik*“.

demonstracemi u mikroskopu, které se v šedesátých letech změnily ve dvouhodinové „*Repertorium et conversatorium*“. Hlavně v průběhu padesátých let ohlašoval Kosteletzky v některých semestrech speciální přednášky, např. z fyto geografie (1845/55, 1859, 1867), z kryptogamologie (1851—55), z užití botaniky vzhledem k ekonomii, technologii, lesnictví a zahradnictví (1860, 1861) a exkurse do terénu (1854).

Od r. 1857 přednášel po 4 semestry J. Sachs jako soukromý docent a zástupce profesora pro fyziologii rostlin ve dvouhodinových výkladech

Graf č. 2 zachycuje rozvrstvení řádných posluchačů botaniky podle národnosti. Kromě Čechů a Němců byli zde hlavně Jihoslované, méně Bulhaři a Poláci.

týdně v jednotlivých semestrech postupně: fyziologii, embryologii a vývoj stonkových a listových orgánů, o pohlaví a rozmnožování u rostlin, o původu a fyziologii kulturních rostlin.¹⁹⁾ Jeho kratičké působení na univerzitě mohlo však stěžejí posluchače hlouběji ovlivnit právě tak, jako speciální přednášky Kosteletzkyho nepravidelně hlavně v padesátých letech vyhlášené, od nichž v posledním desetiletí své činnosti upustil téměř úplně. O Sachsovy přednášky nebyl také zájem mezi posluchači: po 3 semestry měl zapsáno po 2 posluchačích, v posledním semestru žádného.

Sledujeme-li počty posluchačů, kteří botaniku za Kosteletzkyho zapisovali, vytvářejí přirozeně největší podíl medicí a farmaceuti, pro něž byla botanika povinným předmětem; tento stav trvá ostatně po celé období. Jejich počet v jednotlivých semestrech ovšem nepravidelně kolísá (také podle celkových počtů zapsaných na medicíně a farmacii); v průběhu let se pohyboval zhruba mezi 45—130 posluchači. Pro vlastní vývoj botaniky byli však důležitější kandidáti učitelství, kteří zvolili přírodopisné obory. Jejich počet je v padesátých letech celkem nevelký a velmi kolísavý (pohybuje se v jednotlivých semestrech zhruba od 1 do 20 posluchačů). Větší vzestupnou tendenci lze pozorovat za působení Kosteletz-

19) Všechny údaje o přednáškách a cvičeních jsou shrnuty podle seznamů přednášek „*Ordnung der Vorlesungen an der k. k. Universität zu Prag*“ v letech 1850—72.

kyho celkem dvakrát: v l. 1852—1854 a hlavně v l. 1865—1867, kdy přesahuje 30 posluchačů, ale vzápětí dochází opět k poklesu (do r. 1871 na polovinu). Celkem bezvýznamná byla účast mimořádných posluchačů, kolísající nepravidelně od semestru k semestru mezi 1 až 8 posluchači, výjimečně v l. 1851—53 a v r. 1857—58 dosahující průměrného počtu 9—10 posluchačů. Přitom z celkového počtu zapsaných na filosofii procento posluchačů zapisujících botanické předměty se pohybuje jen v l. 1853—1855 mezi 12—20 %, jinak vytváří průměrně 1—7 % studujících filosofie.²⁰⁾

K počátkům prvé a trvalé specializace v botanice dochází na filosofické fakultě teprve na začátku sedmdesátých let. R. 1871 byla oddělena stolice pro anatomii a fyziologii rostlin, při níž byl zřízen i rostlinno-fyziologický ústav. Vedením pracoviště byl pověřen profesor G. A. Weiss povolán ze Lvova (do r. 1894). Na stolicí systematiky a morfologie po odchodu Kosteletzkyho na odpočinek r. 1872 byl jmenován řádným profesorem A. Kerner, který však nenastoupil, jeho přednášky dočasně suploval G. A. Weiss až do příchodu profesora M. Willkomma r. 1873 z Dorpatu (do r. 1892). V téže době se realizovaly národnostní požadavky české universitní výuky i v tzv. přírodopisných oborech a prvním českým mimořádným profesorem botaniky se od r. 1872 stává L. Čelakovský, který také obsadil stolicí botaniky na české universitě po jejím oddělení r. 1882.

Tyto úpravy přinesly nejen předpoklady pro prvou hrubou specializaci oboru na botaniku obecnou a speciální, ale rozšířily i počet míst profesionálních vědeckých pracovníků ze 2 na 5, po r. 1882 na 6;²¹⁾ časem počet pracovníků ještě stoupl podle toho, jak příslušníci mladší generace využívali možnosti habilitace na soukromé docenty s právem přednášet.

Nový stav nepřinesl však pro vědecký vývoj botaniky u nás zdaleka takové výsledky, jak by se dalo očekávat. Z obou nově nastoupivších německých profesorů, kteří k nám přišli už jako známí odborníci ve vědeckém světě, se snažil Weiss především o speciální odbornou výchovu mladé generace, ale podmínky u nás nedovolily, aby se jeho působení rozvinulo do větší šíře a hloubky.

Jeho osobní vědecká činnost u nás představovala v podstatě už jen doplňky k jeho hlavním pracem, jejichž vznik spadá časově hlavně do jeho desetiletého působení ve Lvově.²²⁾ U nás pracoval v rostlinné ana-

²⁰⁾ Zpracováno podle katalogů posluchačů na filosofické fakultě v l. 1850—1871. (Archiv University Karlovy, Praha). Pohyb celkového počtu posluchačů — kandidátů učitelství v tomto období zachycuje grafické znázornění č. 1.

²¹⁾ Při každé stolicí bylo počítáno kromě profesora s 1 asistentem, jen český profesor do r. 1882 asistenta neměl.

²²⁾ G. A. Weiss (1837—1894), po universitních studiích ve Vídni promuje na doktora

tomii; tematická tříšť a zájem o velmi dílčí problémy zůstaly pro něho charakteristické po celou dobu jeho pražského působení.²³⁾ I když se určitá roztržitost u něho projevovala jako osobitý rys v celkové životní činnosti, přispěly k ní u nás i podmínky, v nichž Weiss pracoval: vedle universitní výuky suploval v l. 1874—1888 technickou mikroskopii a zboží-znalství na technice, staral se o nově založený universitní ústav fyziologie rostlin a chopil se spolkové činnosti v německém sdružení Lotos, kde se stal předsedou.

Jeho snahy o vytvoření ústavu i systém odborné výchovy posluchačů patří k nejvzácnějším momentům pro vývoj tzv. obecné botaniky u nás, i když jejich výsledek nebyl právě vynikající. Nejen osobní vědecká činnost Weissova, ale i jeho výuka se zaměřila spíše k anatomii na úkor fyziologie. Také z původně zamýšlené trojdílné učebnice botaniky vydal Weiss jen I. svazek „Anatomie der Pflanzen“,²⁴⁾ zahrnující nauku o buňce, histologii a systémy pletiv. Jedna z hlavních příčin této jednostrannosti byla také v tom, že nový ústav, který jediné mohl zabezpečit materiálně náročnější fyziologická studia, nezískal pro ně do devadesátých let potřebného zařízení, ačkoli nesl jméno „Fyziologický“. Jeho vybavení se skládalo z několika ne právě dobrých mikroskopů a knihovny bohaté zejména starší literaturou; speciální aparatura a zařízení k experimentální práci ve fyziologii byly zatím nedostupné.²⁵⁾ Weissův systém výuky skutečně zaměřený k odborné specializaci mohl tak mít určité výsledky jen v oboru anatomie.

Encyklopedické přednášky z anatomie a fyziologie rostlin pro mediky a farmaceuty (obvykle 3 hodiny týdně v zimním semestru spojené s dvou-

filosofie r. 1858 a r. 1860 se habilituje jako soukromý docent pro fyziologii rostlin na vídeňské universitě. R. 1862 je jmenován profesorem botaniky a ředitelem botanické zahrady ve Lvově, odkud je povolán r. 1871 do Prahy. Jeho přírodovědecký základ byl velmi široký, už za svého pobytu ve Vídni pracoval ve fyzice, chemii, astronomii, krystalografii; ve Vídni navázal styk se známým rostlinným fyziologem J. Wiesnerem, s nímž publikoval řadu prací z fyziologie a anatomie rostlin. I nadále si zachoval poměrně širokou paletu svých zájmů. V šedesátých letech cestuje po Evropě, Středozeří a Malé Asii. Za svého působení na universitě ve Lvově pečuje o botanickou zahradu, vydává její prvý katalog semen, navazuje spojení s nejvýznamnějšími zahradami a ústavy v Evropě, pečlivě obstarává odbornou výchovu svých žáků, ve vědecké práci se věnuje zejména anatomii rostlinných průduchů a trichomů, vývoji barviv v rostlinných buňkách, stavbě rozsivek, sleduje růst květenství Agave Jasquiniana a pracuje ve floristice [viz životopis (Anonymus): G. A. Weiss v Österreichische Botanische Zeitschrift 34: 1—7, 1884; úplná bibliografie jeho prací je obsažena v nekrologu od A. Nestlera v Österr. Bot. Zeitschrift 44: 321—324, 1894].

²³⁾ Podrobně je jeho vědecká činnost zpracována v kandidátské práci V. Spudilové: Hlavní směry botaniky v Čechách v 2. polovině 19. století, 284 nn., Praha 1964.

²⁴⁾ Allgemeine Botanik (Anatomie, Morphologie, Physiologie) von Dr. Gustav Adolf Weiss. Anatomie der Pflanzen, Wien 1878, 1—531.

²⁵⁾ Srv. Die deutsche Karl-Ferdinands Universität in Prag: 433, 1899.

hodinovými demonstracemi u mikroskopu) předčil svým významem Weissem zavedený systém přednášek a hlavně cvičení pro kandidáty učitelství: v sedmdesátých letech přednášel vždy po celý jeden semestr 2 hodiny týdně na tematiku volně vybranou (např. 1871 vybrané kapitoly z anatomie a fyziologie, 1874 biologii rostlin, 1875 fytopathologii, 1877 výstavbu rostliny od vrcholové buňky, 1878 klíčení a růst apod.), v osmdesátých letech pak místo nich pravidelně praktickou mikroskopii. Hlavní důraz však kladl na praktická mikroskopická cvičení, která pro začátečníky zavedl od r. 1876/77 po oba semestry 2 hodiny týdně a pro pokročilé ve formě tzv. „volných prací“ (od r. 1871) 5—8 hodin denně. Při těchto volných pracích mohli posluchači pracovat za Weissova vedení na ústavě na samostatných úkolech bez placení kolejného.²⁶⁾

Z Weissova ústavu skutečně vyšlo několik odborníků v anatomii rostlin; pro přímé spojení jejich práce s Weissovým ústavem možno v těchto letech mluvit snad i o „Weissově škole“. Její studie vycházely také ve zprávách ze zasedání vídeňské akademie věd pod jednotným titulem „Arbeiten des k. k. pflanzenphysiologischen Instituts in Prag“, některé v časopise Lotos. Metodicky se však neliší svou úrovní od prací Weissových a jejich předmětem jsou nejrůznější jevy v anatomické struktuře různých rostlinných druhů, takže obsahově představují opět tříšt drobných dílčích problémů. K tomuto charakteru přispívá ovšem i okolnost, že mnohé vznikají vlastně jako práce seminární a začátečnické, které stěží mohou zpracovat otázky většího rozsahu a významu. Většina Weissem školených pracovníků přechází pak záhy na jiná pracoviště, kde pracuje buď za ztížených podmínek nebo v jiném směru.

Z nich nejdéle působil na pražské universitě J. Kreuz jako Weissův asistent v l. 1874—1880, později (1881—1887) jako soukromý docent, který od r. 1878 vedl začátečnická cvičení v mikroskopii a publikoval několik anatomických statí. Jeho nástupce v l. 1881—1888, F. Reinitzer, se po prvních dvou pokusech o anatomickou a fyziologickou studii orientoval na biochemické problémy, jak je přinášely požadavky praktického zbožíznařství na německé technice, kde Reinitzer viděl lepší možnost uplatnění a kde se také záhy habilitoval. R. 1895 odešel jako profesor botaniky na vysokou školu technickou ve Štýrském Hradci. Vědecká činnost A. Nestlera spadá až do následujícího období. Vzdálen od pražského centra jako gymnasiální učitel v Českém Krumlově snažil se vědecky pracovat bývalý Weissův žák F. Lukas; v soukromých podmínkách však stěží mohl vytvořit seriosně podložené vědecké práce, z nichž vědeckou

²⁶⁾ Die Ordnung der Vorlesungen an der k. k. Universität zu Prag (1871—1881) a Ordnung der Vorlesungen an der k. k. deutschen Karl-Ferdinands Universität zu Prag (1882—1890).

hodnotu mají jen jeho příspěvky o absolutní pevnosti rostlinných pletiv.

Universitní pracoviště obecné botaniky v období prvních 20 let své samostatné existence tedy vytvářelo předpoklady k výchově prvních specialistů jen v anatomickém směru a nemohlo vést k širší experimentální činnosti ani k soustavné vědecké práci většího významu.

Rovněž na stolicí tzv. speciální botaniky se v letech 1873—1892 nevytvořila zvláště příznivá situace pro vědeckou práci. M. Willkomm²⁷⁾ přišel do Prahy po dlouhém působení na zemědělsko-lesnické akademii v Tharandtu a poté jako profesor botaniky v Dorpatu. V době svého příchodu na pražskou universitu byl již znám jako odborník v lesnické botanice, vynikající znalec španělské flóry, autor učebnic a popularizátor přírodních věd. Zaujímal vypjaté a útočné nacionální stanovisko (daleko silnější než např. Weiss) a pocítoval i určitou osobní výlučnost jakožto profesor, povoláný do Prahy ze zahraničí.²⁸⁾ Jeho vědecká produkce v době pražského působení se omezovala hlavně na dokončení studií o španělské floře. Přestože jeho práce i metodicky měla dobrou evropskou úroveň, neměl u nás zřejmého vědeckého vlivu. Jeho přednášky postrádaly snad i přitažlivost²⁹⁾ a v jejich systému — pokud možno ze seznamů přednášek vyčíst — měli posluchači příležitost k prohloubení studia asi stejnou jako v době předchozí. Návštěvnost jeho přednášek zejména v l. 1874—1878 byla však vždy nepatrně vyšší než u Weisse,³⁰⁾ což může být

²⁷⁾ M. Willkomm (1821—1895), ve čtyřicátých a padesátých letech procestoval Španělsko, kam se vrací ještě r. 1873. Svě hlavní dílo, Prodrromus Florae Hispanicae, 3 sv. 1861—1879 (Doplňk 1893) dovršil pak ve fyto geografické synthesi evropské úrovně „Grundzüge der Pflanzenverbreitung auf der iberischen Halbinsel“, 1896.

²⁸⁾ Srv. M. Willkomm: Der k. k. botanische Garten zu Prag und die Tschechische Universität. Offener Protest gegen die geplante Theilung des Gartens und gegen dessen Mitbenützung von Seiten der Tschechischen Universität. Wien 1881.

Spisek vydaný vlastním nákladem má být „zdůvodněním“, proč zahrada jakožto universitní instituce nemůže být rozdělena nebo spravována německým i českým profesorem současně; mj. vidí v tom porušení svých práv, jako profesora povoláného do Prahy ze zahraničí za určitých podmínek a v případě, že bude jedna z těchto podmínek zrušena, tj. že nebude „jediným pánem a ředitelem ústavu spojeného se svou katedrou — nechce mít nic společného s oběma!“ (str. 12). Na str. 15—28 uvádí podrobný seznam svých publikací s krátkým úvodem; v něm naznačuje, že časopis Politika a výroční zprávy KČSN uvedly v poslední době seznamy publikací českých profesorů a docentů a opominuly činnost profesorů německých. Úvod končí slovy: „So möge denn auch einmal ein Verzeichniss der von einem deutschen Professor der Prager Universität herausgegebenen Schriften erscheinen, als Beweis, dass auch die deutschen Professoren nicht blos faul auf der Bärenhaut gelegen, sondern etwas für die Wissenschaft geleitet haben, wenn auch ihre Schriften nicht — in Prag gedruckt worden sind“.

²⁹⁾ Srv. o tom J. Velenovský ve Viniklářově sborníku Vývoj české přírodovědy (Praha 1931), kde na str. 19 udává, že Willkomm „vykládal toliko povrchní školskou botaniku beze vší hloubky a zajímavosti“, a dále, že si „nevšiml ani botanické zahrady, studoval své španělské rostliny a psal školní učebnice.“

³⁰⁾ Podle zápisů v katalogích posluchačů na filosofické fakultě v l. 1873—1890 (Archiv University Karlovy, Praha). Srv. též grafické znázornění č. 3.

známkou obecně většího zájmu o systematiku a floristiku u nás než o laboratorní obory. Vedle systematiky pro mediky a farmaceuty v letním semestru (3 hodiny týdně) a přednášek o léčivých rostlinách pro farmaceuty (2 hodiny) přednášel pro kandidáty učitelství zvláště v několikaletém podrobném kursu vždy v zimním semestru morfologii a systematiku (2 hodiny); výklady doplňoval dvouhodinovými demonstracemi a cvičením v analysování a určování rostlin, zavedl praktikum v systematické botanice pro pokročilé (3 hodiny), a to bezplatně, právě tak jako bezplatné půldenní exkurse do terénu, které se nyní staly pravidelnou součástí týdenní výuky.³¹⁾

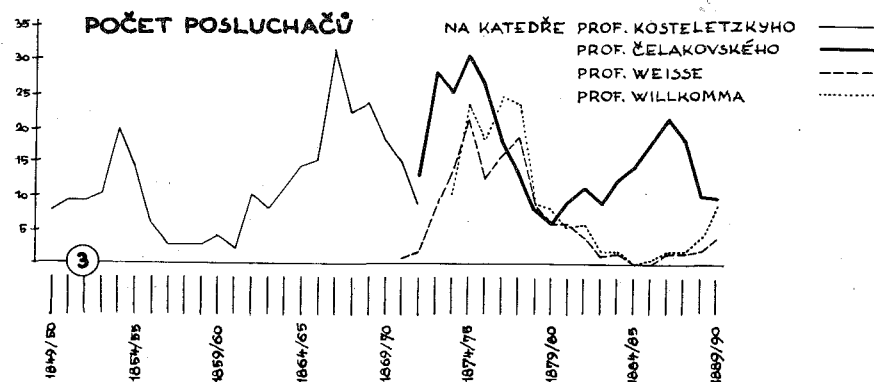
Z asistentů, kteří se na stoličce speciální botaniky za Willkomma vystřídal, se ve vědeckém životě jen začal uplatňovat předčasně zemřelý K. Knaf, ale za finanční a ideové podpory Českého Musea; jeho nástupce v l. 1878—1884, P. Hora, pracoval na floristickém výzkumu Čech řízeném z Českého Musea Čelakovským, podobně jako V. Schiffner, asistent u Willkomma v l. 1884—1896, který se vedle floristiky zabýval bryologií a později taxonomií, r. 1901 však natrvalo odešel do Vídně. Je patrné, že Willkomm neuplatnil vědecký vliv ani u svých asistentů, kteří se připojili k pracovnímu proudu vycházejícímu z českých mimouniversitních institucí, a přitom neprodukovali ani ve větší míře ani na nadprůměrné úrovni.

České přednášky L. Čelakovského³²⁾ začaly od letního semestru 1872 v situaci, kdy přednášející neměl ústav, zahradu ani asistenta.³³⁾ V této době byl už Čelakovský znám jako představitel českého vědeckého života, mající za sebou řadu vědeckých publikací zejména ve floristice a systematice, a hlavně jako jeden z hlavních organizátorů musejní akce — Přírodovědeckého výzkumu Čech — jejíž botanické výsledky vydával souhrnně v Prodrumu květeny české od r. 1867. Do doby oddělení české university byly jeho přednášky určeny jen pro kandidáty učitelství (nikoli pro mediky a farmaceuty), zato však obsáhly obecnou i speciální botaniku. V zimním semestru přednášel Čelakovský 5 hodin týdně obecnou botaniku (anatomii, morfologii, fyziologii) a biologii rostlin (tzv. „Život rostlin“), které po roce střídal se čtyřhodinovou přednáškou o rostlinách tajnosnubných a někdy ještě připojoval jednohodinové výklady o cizích rostlinách. V letním semestru přednášel pravidelně 4 hodiny týdně systematickou botaniku, k níž patřilo dvouhodinové cvičení v analysování a určování rostlin, spojené se sobotními exkursemi.

Teprve na české universitě od r. 1882 se staral i o výuku mediků

³¹⁾ Podle Ordnung der Vorlesungen an der k. k. Universität zu Prag (1871—1881) a Ordnung der Vorlesungen an der k. k. deutschen Karl-Ferdinands Universität zu Prag (1882—1890).

a farmaceutů přednáškami z obecné botaniky (3—4 hodiny týdně) v zimním semestru a ze speciální botaniky (3 hodiny týdně) v letním semestru. Pro kandidáty učitelství vypisoval v osmdesátých letech kromě základních kursů obecné a speciální botaniky (3 hodiny po oba semestry) a praktických cvičení v analýze a určování rostlin (2 hodiny v letním semestru) pravidelně bezplatná cvičení v mikroskopování (2 hodiny v zimním semestru) a rovněž bezplatná cvičení morfologicko-systematická pro

Graf č. 3 má poskytnout přehled návštěvnosti řádných posluchačů ve výuce na jednotlivých katedrách botaniky. (Viz str. 40.)

pokročilé (2 hodiny v letním semestru). Ze speciálních témat ohlašuje pro kandidáty učitelství v některých semestrech přednášky z kryptogamologie (střídavě o vyšších a nižších tajnosnubných 1—3 hodiny) a nepravidelně jednohodinové přednášky z vývojové morfologie (např. Morfologie květu s ohledem na vývoje pyta a teratologii 1886/7, O vývoji rostlinstva a jeho důležitosti pro descendenční teorii 1886/7, Vybrané stati z biologie a vývoje pyta 1889/90.³⁴⁾ Nechyběly zde tedy možnosti k prohloubení znalostí a specializace zejména v tom směru, v němž Čelakovský sám nabyt už za svého života evropské pověsti. Přesto se mu však v universitním prostředí nepodařilo založit vědeckou školu. Jeho přednášky budily sice živý zájem, ale posluchače nepřiměly k samostatné vědecké práci v morfologii. Proto se také Čelakovský v pozdějších letech omezil na předepsané přednášky se zřetelem k medikům a farmaceutům

³²⁾ L. Čelakovský, 1834—1902, kustod musejních sbírek od r. 1860, docent botaniky na technice od r. 1866, od r. 1871 mimořádný profesor botaniky na pražské universitě.

³³⁾ O podmínkách jeho práce viz J. Velenovský ve Viniklářově sborníku Vývoj české přírodovědy: 17, Praha 1931.

³⁴⁾ Podle Ordnung der Vorlesungen an der k. k. Universität zu Prag (1871—1881) a Seznamů přednášek na c. k. české Karlo-Ferdinandské universitě v Praze (1882—1890).

a na praktická cvičení v mikroskopování a morfologické analýze rostlin.³⁵⁾

Na jeho směr v morfologii navázal ve vědecké práci jako jediný J. Velenovský,³⁶⁾ který byl od r. 1882 asistentem u Čelakovského, do osmdesátých let však spadají teprve počátky jeho činnosti; po své habilitaci na soukromého docenta r. 1885 se zúčastnil universitní výuky speciálními přednáškami o morfologii a systematice fosilních rostlin ve vztahu k recentním. Od téhož roku se rozmnožují speciální témata také o přednášky nově habilitovaného docenta A. Hansgirga³⁷⁾ z fyziologie (hlavně nižších tajnosnubných rostlin a z fyziologie růstu a pohybu), tedy v oboru, v němž Hansgirk v té době začal aktivně pracovat a publikovat.

I když tedy byly na české universitě v oboru botaniky v prvním desetiletí její samostatné existence snahy o specializaci a prohloubení odbornosti, neprojeví se nijak znatelně ve vědecké produkci dorůstající generace. V tom spolupůsobila mj. i okolnost, že botanický ústav české university (existující od r. 1882) nemohl vytvářet prostředí pro vědeckou práci a studium. Potřebná zařízení, sbírky a pomůcky zůstaly na německé universitě a český ústav se teprve postupně zařizoval s nepatrnou roční subvencí 400 zlatých. Do konce devadesátých let neměl ani botanickou zahradu a materiál pro demonstrace a cvičení musil zaopatřovat s obtížemi asistent ve vzdálené universitní zahradě, která rovněž náležela německé universitě.³⁸⁾ Proto ani vlastní vědecké práce prvých českých universitních učitelů v botanice nejsou svým původem vázány na universitní prostředí, ale spíše na materiálové, organizační a finanční možnosti Českého Muzea nebo na možnosti soukromé.

Přitom však při zavedení české výuky hned od počátku sedmdesátých let možno sledovat na botanice silný příliv posluchačů z řad kandidátů učitelství, který vrcholí v r. 1874/75, kdy dosahuje v průměru obou semestrů 55 posluchačů (tj. 13 % z celkového počtu řádně zapsaných na filosofické fakultě). Od toho roku celkový počet posluchačů botaniky postupně klesá (jen s nepatrným zvýšením v r. 1881/82) do r. 1882/83 (jen 12 posluchačů); další vzestup v osmdesátých letech vrcholí v r. 1886/87 (26 posluchačů), ale v r. 1888/89 navštěvuje botanické přednášky

³⁵⁾ Viz J. Čelakovský (jun.): Ladislav J. Čelakovský. Nekrolog. Sep. aus den S.-B. der k. b. Ges. d. Wiss. in Prag, 1902: 14—15, 1903. — Zájem o speciální přednášky Čelakovského se také zračí v počtu posluchačů, kteří je zapisovali (podle katalogů posluchačů filosofické fakulty c. k. české Karlo-Ferdinandské university v Praze v l. 1883—1889).

³⁶⁾ J. Velenovský (1858—1949), žák Čelakovského a pracovník Musea, byl později jednou z nejvýznamnějších vědeckých osobností v naší botanice.

³⁷⁾ A. Hansgirk (1854—1917), žák Čelakovského, od r. 1876 gymnasiální profesor; v sedmdesátých letech pracuje převážně v popisných oborech ve spojení s Museem, teprve v osmdesátých letech se orientuje také na fyziologickou problematiku.

³⁸⁾ Srv. o tom B. Němec: Botanika v Čechách ve Viniklářově sborníku Vývoj české přírodovědy: 120, Praha 1931.

zase jen 15 posluchačů.³⁹⁾ Český živel si udržuje převahu až do r. 1877, kdy už také má celkový počet posluchačů sestupnou tendenci. V l. 1877—1881 se poměr obou národností vyrovnává (např. v r. 1878/79 v průměru obou semestrů bylo na botanice zapsáno 7 Čechů a 12 Němců, ale v následujícím roce 9 Čechů a 7 Němců). Návštěvnost českých přednášek si udržuje převahu spolu s růstem českého živilu do r. 1877, potom však ve srovnání s německými přednáškami rychle klesá až do r. 1881; na české universitě zaznamenává nový vzestup (vrcholící v r. 1886/87), zatímco na německé universitě dochází k silnému poklesu do r. 1884 (v r. 1884/85 není z filosofů žádný posluchač botaniky) a do konce osmdesátých let se jen nepatrně zvedá (od 1 do 6 posluchačů).⁴⁰⁾

Vcelku se však udržuje v těchto 20 letech průměrně vyšší stav posluchačů než v období předešlém. Na rychlém vzestupu do poloviny sedmdesátých let má bezesporu podíl nástup mladé české generace po zavedení české výuky, právě tak jako v osmdesátých letech po rozdělení české university. Přitom se ovšem uplatňovaly i momenty odborné, o čemž svědčí to, že mnozí posluchači české národnosti zapisovali přednášky jen u německých profesorů, kde byla i možnost samostatné práce nebo aspoň styku s materiálem, nebo i u všech profesorů současně.⁴¹⁾ Z universitních posluchačů tohoto období se značný počet uplatnil už za studií nebo později v odborné i vědecké práci — ovšem převážná většina těchto aktivních botaniků zůstala u floristicko-systematické činnosti a jen několik přešlo zejména v následujícím období také k jinému zaměření.

V období od počátku padesátých let do začátku devadesátých let 19 st. nezískal tedy vývoj naší botaniky z universitního prostředí zvláštní impulsy nebo podporu progresivním směrem. I když se tu vytvořily na začátku období předpoklady k výchově speciálněji k biologii zaměřeného dorostu (učitelé) a během období i předpoklady k první specializaci výchovy přímo v botanice, neodrazily se tyto možnosti ve vědecké práci nijak význačně.

Vlastní vědecká práce universitních učitelů do počátku sedmdesátých let se nepodílí vůbec na vědecké produkci. V sedmdesátých a osmdesá-

³⁹⁾ Je zajímavé, že v době poklesu řádných posluchačů na rozhraní sedmdesátých a osmdesátých let se zvyšuje počet mimořádných posluchačů, jinak bezvýznamný.

⁴⁰⁾ Zpracováno podle zápisů v katalogích posluchačů filosofické fakulty v l. 1871 až 1881 a filosofických fakult české a německé university v l. 1882—1890. Stav posluchačů v l. 1871—1890, jejich početní poměry podle národností a podle účasti na výuce na jednotlivých stolicích jsou zachyceny v grafech č. 1, 2, 3, které doplňují tuto práci pro poskytnutí celkového obrazu.

⁴¹⁾ Podle zápisů v katalogu posluchačů filosofické fakulty budily poměrně velký zájem mezi posluchači např. demonstrace kvetoucích rostlin v botanické zahradě u prof. Willkomma a exkurse, mezi posluchači vyšších semestrů též časově neomezené samostatné práce ve Weissově ústavě.

tých letech představuje vynikající výsledky jen zásluhou Čelakovského v morfologii a Willkomma ve fyto geografii, tyto špičkové zjevy zůstávají však osamoceny; také původ práce u obou je spojen s činností mimo pražskou universitu. Ostatní produkce z okruhu universitních pracovníků je početně skrovná a v podstatě bez nových prvků, které by odpovídaly současnému modernímu vývoji.

Výuka, závislá do značné míry na iniciativě vedoucích profesorů, na pracovních podmínkách pro posluchače při jednotlivých stolicích i na té okolnosti, že přednášející byli zatíženi povinnostmi přednášet ještě pro mediky a farmaceuty, nepřinesla pro vědecký vývoj naší botaniky zvláštních výsledků. Přímo pod jejím vlivem se formují jen počátky soustavnější práce v rostlinné anatomii u nás, mají však z hlediska evropské úrovně nepatrný význam, protože ve svém souhrnu představují konglomerát velmi dílčích a metodicky nenáročných příspěvků.

V ostatních směrech nevedla výuka botaniky k probuzení větší aktivní činnosti, ačkoli stav posluchačů zejména od poloviny šedesátých let (přes opětovné poklesy a vzrůstání) nevykazoval právě nejmenší zájem o botaniku. Po celé období tak převažovala ve výuce vlastně výchova ve speciální popisné botanice a v praktické rutině určování rostlin, která vedla k nejméně náročné botanické práci — k floristice. Tomu napomáhaly i nedostatečné možnosti k jiné práci posluchačů v prostředí ústavů (Weiss, Čelakovský), nebo zaměření vedoucích profesorů (Kosteletzky, Willkomm).

I když zprostředkovaně, přece poměrně silně ovlivnilo botanickou práci na universitě také národnostní hnutí, spojené na obou stranách se spolkovou činností, které tříštilo do jisté míry činnost universitních pracovníků a právě od sedmdesátých let začalo vést i k určité izolaci pracovníků německých. Česká výuka, poutající poměrně velké množství posluchačů, ani po rozdělení university neměla vhodných materiálních podmínek pro vědeckou činnost a její širší vliv se také proto mohl odrazit ve floristickém průzkumu Čech nejen jako v činnosti nejméně náročné, ale spjaté i s vědomím vlastenecké povinnosti.

Vcelku představuje období těchto čtyřiceti let botaniky na universitě teprve přípravnou fázi k plnému rozvoji činnosti na této platformě. Znamená konsolidaci a prvou specializaci odborných pracovišť a současně i vznik českého pracoviště v rámci oddělené české university; to bylo v našem prostředí nejen přirozeným důsledkem celospolečenského vývoje, ale i základním předpokladem k tomu, aby se během následujícího období mohla universita stát hlavním střediskem jak odborné výchovy, tak i vědecké činnosti v botanice v sílícím českém přírodovědeckém životě.

b) Botanika na jiných učilištích

Některá botanická odvětví zasahují věcně i do tzv. technických oborů a zejména do zemědělské výroby. Výuka botaniky byla proto zařazena také do systému přednášek na pražské technice a na vyšších zemědělských ústavech.

Na technice však tvořila v tomto období jen nepatrný zlomek celkové výuky, a to jen na oddělení technické chemie. Patřila jednak k všeobecnému encyklopedickému základu, jednak jako pomocná disciplína ke zbožíznalství. Její zařazení na techniku se také neodrazilo nijak podstatně ve vědecké práci; do začátku devadesátých let byl jeho význam spíše v tom, že poskytlo možnost umístění několika odborným pedagogickým silám. Ani jejich činnost neobohatila však nikterak významně naši odbornou botanickou produkci.

Do r. 1866 přednášel botaniku a zbožíznalství F. Nickerl 5 hodin týdně. Po utrakvisaci ústavu obdržel honorovanou českou docenturu na botanice L. Čelakovský, který po rozdělení ústavu přešel na český ústav. Přednášel 3 hodiny týdně po oba semestry v I. ročníku encyklopedický kurs obecné a speciální botaniky. Na německém ústavě se vystříдалo od r. 1869 několik přednášejících. Do r. 1874 jako mimořádný profesor A. Vogl, po jeho odchodu do r. 1884 tři suplující: G. Laube, G. Weiss, A. Krell, až konečně r. 1885 nastoupil jako suplující soukromý docent F. Reinitzer, který byl r. 1888 jmenován mimořádným profesorem pro botaniku, zbožíznalství a technickou mikroskopii. Zatímco na německém ústavě vedl učitel botaniky (kurs botaniky byl zde zařazen do I. ročníku od r. 1879 jako předmět nepovinný) současně výuku zbožíznalství, probíhající po celé období nepřetržitě vždy ve III. ročníku, na českém ústavě bylo zbožíznalství zavedeno teprve ve školním roce 1878/79. Za honorovaného docenta mikroskopie a zbožíznalství byl potvrzen A. Bělohoubek.⁴²

Z těchto učitelů pracoval v botanice vědecky (kromě Čelakovského a Weisse) jen A. Vogel,⁴³ přišedší z Vídně. V Praze však jeho publikační činnost zeslábla. Několik studentských prací, které vznikly na německé polytechnice za jeho působení v laboratoři pro mikroskopii a technické zbožíznalství, je skoro bez významu. Reinitzerovy začátky v botanice jsou spojeny s Weissovým universitním ústavem a jeho pozdější činnost patří do oboru chemie.

Vlastní výuka, která se na německém a českém ústavě obsahem příliš

⁴²) Podle „Přehledů přednášek a výkazů osob, činných na polytechnickém ústavu království českého“ a obdobných přehledů přednášek a stavů osob na českém a německém polytechnickém ústavu v Praze v l. 1866—1890.

⁴³) Povoláním vojenský lékař a soukromý docent vídeňské university, na kterou byl znovu povolán r. 1872 jako řádný profesor farmakologie a farmakognosie.

nelišila, mohla stěžít stimulovat odbornou botanickou práci. Kurs botaniky se omezoval na základní výklady o anatomii a fyziologii a na přehled systému, jinak byl zaměřen na rostliny prakticky důležité. Výuka zbožiznalství, k níž patřila i technické mikroskopie, se sice z podstatné části zabývala právě rostlinnými produkty a jejich anatomickým složením, ale jen z čistě praktického a popisného hlediska. Celkový počet předepsaných 6 hodin týdně byl rozdělen v nauku o zboží (2 hodiny), v nauku o zkoušce potravin (1 hodina) a v praktická cvičení v mikroskopování, které bylo v osmdesátých letech rozšířeno na českém ústavě zprvu na 6, později na 12 hodin.⁴⁴⁾

Charakter výuky i poměrně neuspořádané poměry v personálním obsazení příslušných učitelských míst nepodporovaly ani na jednom z obou ústavů rozvoj vědecké práce, ke kterému dochází teprve v devadesátých letech v souvislosti s celkovými změnami i zařízením ústavů. Ačkoli by věcná souvislost na to nejvíce poukazovala, nebyly na pražské technice vůbec žádné podmínky pro rozvoj botaniky při výuce zemědělství. Tzv. polnohospodářství se přednášelo ve dvouletém pětihodinovém kursu do konce osmdesátých let jen na českém ústavě (prof. J. B. Lambl), bylo sice předmětem řádným, ale bez zařazení do některého z existujících odborných oddělení i bez oddělení vlastního. V tomto celkem vedlejším postavení na ústavě a při encyklopedickém charakteru výkladů nemohla se v souvislosti se zemědělskou výukou rozvíjet ani žádná z příslušných disciplin; obrat v této situaci nastává rovněž teprve od devadesátých let.

Do té doby poskytovala nejvyšší vzdělání v zemědělských vědách v Rakousku jen vídeňská Hochschule für Bodenkultur (od r. 1872), již se u nás během doby nejvíce přiblížily svou úrovní zemské hospodářské školy existující od r. 1866 — česká v Táboře a německá v Děčíně - Libverdě. Zejména po reorganizaci r. 1884, kdy se obě staly vyššími hospodářskými ústavami poskytujícími vědecké vzdělání v oboru zemědělství, nabývají významu i pro počátky samostatné práce v zemědělské botanice. Výuka botaniky byla zaměřena sice jen na základní teoretické znalosti pro potřeby zemědělských praktiků, ale při těchto ústavách se začaly vytvářet počátky samostatného agrobotanického výzkumnictví u nás. I když se agrobotanická problematika objevovala prozatím jen v rámci existujících agrochemických stanic při obou ústavách (samostatná agrobotanická stanice vzniká např. při českém ústavě až v devadesátých letech), přece zejména v pracích Farského s živnými roztoky a později v dalších studiích F. Sitenského na českém ústavě dosáhla dobré úrovně a měla vedle praktického významu i význam pro teoretickou fyziologii rostlin.

⁴⁴⁾ Viz Přehledy přednášek na českém i německém polytechnickém ústavě v l. 1866—1890.

Lesnické školství dospělo během tohoto období u nás vlastně jen k počátkům organizace středních škol (jediný ústav v Bělé) a nemohlo vytvářet podmínky k vědecké výchově ani předpoklady pro počátky lesního výzkumnictví, k nimž došlo až ve 20. století.

Vcelku tedy na mimouniversitních učilištích dochází v botanice jen k prvním zárodkům speciálních pracovišť i vědeckých snah, což odpovídá organizačnímu stavu ústavů i pozvolnému vytváření předpokladů k rozšíření a specializaci výuky; i zde se období od padesátých do konce osmdesátých let jeví jako počáteční fáze přechodu k modernímu rozmachu, který nastává od devadesátých let.

c) Botanika v mimoškolních institucích

Na činnosti mimoškolních institucí se aktivně zúčastňovali skoro všichni vysokoškolští pracovníci i studenti. Podobně jako pro ostatní biologické obory bylo pro botaniku v 19. století hlavním střediskem badatelské práce „Museum království českého“. I když hlavně ve čtyřicátých letech vlivem Palackého zde byla tendence k odmítání jakékoli vědecké práce, přece v přírodovědecké oblasti nedošlo zcela k jejímu útlumu.⁴⁵⁾ Ve stanovách Společnosti musea z r. 1848 je jako hlavní účel Společnosti proklamováno jen šíření vědeckého vzdělání v Čechách, hlavně vlastivědného, a pěstování především těch oborů, které se týkají Čech jako země a národa.⁴⁶⁾ Ve statutech přijatých Společností na valném shromáždění r. 1851 je už konkrétně řečeno, že kabinet přírodnin má pečovat o úplnou znalost české flory a fauny. Tím byl pro další období zachován v botanické činnosti předpoklad k výzkumu květeny Čech.

Dalším důležitým momentem pro budoucnost botaniky v museu byla činnost Přírodnického sboru při musejní společnosti od r. 1852,⁴⁷⁾ sdružujícího za vedení J. E. Purkyně nepočetnou skupinu českých přírodovědců. Ve svém programu Sbor vycházel přirozeně z celkového zaměření Musea; spatřoval svůj úkol v první řadě v rozšiřování přírodovědeckých znalostí a „ve všeobecné podpoře jejich vývoje“.⁴⁸⁾ Těmto snahám od-

⁴⁵⁾ Srv. F. Prantl: Vývoj české botaniky a zoologie v XIX. st., Sborník Zdeňku Nejedlému ČSAV k 75. narozeninám: 486, Praha 1953.

⁴⁶⁾ Geschichte u. Verh. d. Ges. der böhm. Museums in den Jahren 1846—1850: 24, Prag 1851.

⁴⁷⁾ Návrh na zřízení sboru podali ve výboru Společnosti A. E. Reuss a ryt. Sacher-Masoch už r. 1850 a návrh byl schválen, ale k činnosti Sbor přistoupil později (srv. Protokol ze schůze výboru dne 3. XII. 1850, § 24).

⁴⁸⁾ Viz Zprávu o činnosti přírodověd. odboru Musea, Živa 1: 383—384, 1851. Je také příznačné, že činnost Sboru byla r. 1852 zahájena proslovem J. E. Purkyně „O zprosto-

povídá i obsah českého přírodovědeckého periodika — Živy — vydávaného Purkyně za spolupráce Sboru od r. 1853. Vedle prací převážně vědecko-populárního charakteru jsou zde však uveřejňovány i některé práce původní. V průběhu let⁴⁹⁾ vyniká z botanických pojednání série cenných naučných statí (E. Purkyně jun., J. Sachs, K. Renger, L. Čelakovský) navazujících na sebe a podávajících přehled o hlavních rostlinných skupinách a problematice botanických oborů podle současných evropských znalostí, doplněných vlastními poznatky a úvahami autorů; jednalo se tu zřejmě o pokus vytvořit náhradu české učebnice obecné a speciální botaniky.

Současně je v prostředí Sboru od počátku padesátých let ožíváno vědomí nutnosti samostatné výzkumné práce⁵⁰⁾ — ovšem hlavně se zřetelem k dosavadní tradici Musea. Tato myšlenka se realizovala na začátku šedesátých let v návrhu na soustavný přírodovědecký průzkum Čech, ke kterému bylo ustaveno zvláštní Komitě r. 1864.⁵¹⁾ Zajištěna finančně i organizačně⁵²⁾ a majíc i svou vlastní publikační platformu v tzv. Archivu pro přírodnické prozkoumání Čech⁵³⁾ mohla se akce nepřetržitě rozvíjet po dlouhá desetiletí.

národňování věd, zvláště přírodních“ (otištěn v Časopisu Musea království českého 27: 179—187, 1850).

⁴⁹⁾ Živa vycházela nepřetržitě do r. 1863, kdy zanikla jako časopis, a dále vycházel příležitostně jen sborník pod stejným jménem.

⁵⁰⁾ Programově zdůraznil nutnost aktivní badatelské činnosti vedle dosavadního pasivního sběratelství J. E. Purkyně ve svém „Návěští o prostonárodním časopise přírodovědeckém“ v Časopise Musea král. českého z r. 1852 (str. 179).

⁵¹⁾ Podrobně o založení akce a jejím programu viz článek zpracovaný podle archivních pramenů od J. Nožičky: Počátky soustavného přírodovědeckého výzkumu Čech, Živa XI (XLIX), 1: 1—3, 1963, a kandidátskou práci V. Spudilové: Hlavní směry botaniky v Čechách v 2. polovině 19. století: 83—84, Praha 1964.

⁵²⁾ Na finančním zajištění se podílela roční zemská subvence 3000 zl., Museum 1000 zl., Vlastenecko-hospodářská jednota zpočátku 2000 zl., později jen 600 zl., ale ještě před jejím rozpuštěním r. 1871 bylo dosaženo podpory od ministerstva orby částkou 2000 zl., dále v prvních letech přispívala Česká lesnická jednota, do konce sedmdesátých let Komitě pro Krušné hory, pravidelnou podporou 150 zl. přispíval člen Přírodnického sboru, pražský knihkupec a nakladatel F. Tempský a byl využíván i výtěžek z publikací, pohybující se v rozmezí 400—600 zl. ročně. Celkový roční rozpočet činil 3900 zl. na vlastní práce a 2100 zl. na výdaje spojené s publikacemi výsledků a mapováním. (Podrobné přehledy příjmů a vydání v období 1865—1890 viz ve Zprávě F. Kořístky: Přehled činnosti přírodovědeckého výzkumu Čech 1864—1890, kap. c): 12—13, Archiv pro přírodov. prozkoumání Čech, VIII. sv., 1891). Organizačně řídili práce v terénu podle odborných sekcí příslušníci dvanáctičlenného výzkumného komitě, kteří spolupracovali s dobrovolníky a využívali i pomoci lokálních pracovníků v jednotlivých oblastech. Materiály z terénu i odborné výsledky se shromažďovaly v Museu, část materiálů ve sbírkách Vlastenecko-hospodářské společnosti.

⁵³⁾ Vycházel ve dvou řadách — německé a české — a obsahoval široká pojednání a díla účastníků výzkumu představující nejlepší jeho výsledky.

V jejím rámci získala samostatná práce v botanice nejlepší materiální předpoklady v současné době u nás, ovšem s tím, že charakter celé akce stimuloval především činnost ve floristice a systematice. Prvým požadavkem, kladeným na botanický výzkum, byl také vědecký soupis a přehled celé české flóry;⁵⁴⁾ ovšem celkový charakter akce podpořil ve vnitřním vývoji systematicko-floristického oboru i progresivní tendenci k jeho fyto geografickému a ekologickému zaměření, pronikající k nám také ze zahraničí; protože se jednalo o celkové přírodní poměry země a založení průzkumu bylo provázáno i myšlenkou využití jeho výsledků v praxi⁵⁵⁾ (zemědělství, lesnictví aj.), musel být plán práce postaven dosti široce, téměř v moderním smyslu „komplexně“; v botanickém výzkumu se to odrazilo tak, že už nemohlo jít jen o soupisy druhů v jednotlivých oblastech, ale také o sbírání údajů o podmínkách stanovišť, o fenologii a o sledování celkových areálů druhů na území Čech.

Vedením botanické sekce byl pověřen musejní kustod botanických sbírek L. Čelakovský, který také v Museu shromažďoval a zpracovával herbářový materiál z průzkumu pro souborné dílo „Prodromus květeny české“; na výzkumných cestách a z množství materiálů v Museu čerpal i pro své vynikající práce v rostlinné morfologii. Původně pracoval jako kustod botanického oddělení (od r. 1861 do své smrti 1902) sám, později přijímal na výpomoc vysokoškolské studenty a od počátku sedmdesátých let bylo na oddělení trvale místo asistenta.⁵⁶⁾ Museum bylo svou povahou institucí nejen výstavní, ale do botanických sbírek přijímalo a shromažďovalo dokladové materiály, vlastnilo z minulosti i bohaté fondy světového materiálu, které se neustále rozmnožovaly výměnou, koupí i přejímáním pozůstalostí a darů,⁵⁷⁾ a bohatou knihovnu. Vedle prostředků, kterými byla finančně zabezpečena botanická sekce Komitětu pro přírodovědecký výzkum Čech, byly tu ještě finanční dotace, kterými přispíval Přírodnický sbor jednotlivcům, hlavně studentům, při pracích na zvláštních studijních úkolech, a Opizova nadace,⁵⁸⁾ určená pro podporu floristicko-systematické práce.

⁵⁴⁾ V předchozí době zůstaly některé oblasti Čech floristicky téměř neznámé (srv. současné názory na tento stav ve Zprávách o činnosti Komitětu pro přírodn. prozkoumání Čech v Živě 12: 94, 125, 1864).

⁵⁵⁾ Srv. I. c. str. 94 a 179; též F. Farský: Příspěvky k dějinám hospodářského školství II.: 42, 1922.

⁵⁶⁾ Viz Zprávy jednatele Společnosti Musea král. českého v l. 1860—1891. Před Čelakovským zastával místo kustoda v l. 1857—1861 E. Purkyně, který však natrvalo odešel jako učitel lesnické školy do Bělé.

⁵⁷⁾ Podrobně o charakteru botanických sbírek a jejich narůstání viz kand. práci V. Spudilové, Hlavní směry botaniky v Čechách ve 2. polovině 19. století: 87—88, Praha 1964.

⁵⁸⁾ Založena r. 1863 z odkazu zemřelého F. M. Opize (+1858) 464 zl. pro účely bo-

Tak se na platformě musea vytvářely poněkud podmínky pro samostatnou vědeckou práci, které zejména od sedmdesátých let a pak v osmdesátých letech připoutaly skupinu mladých botaniků, převážně už v době jejich vysokoškolských studií; ti se shromažďovali kolem L. Čelakovského, jako vedoucí osobnosti výzkumu a botanického oddělení (většinou se také vystřídal jako musejní asistenti), a tak — jestliže se Čelakovskému nepodařilo založit u nás vědeckou školu v morfologii, podařilo se mu to zde v systematice. K tomu ovšem přispěl i jeho osobní kontakt s posluchači na universitě, jejich vědomí národní povinnosti napomoci rozvoji české vědy a v neposlední řadě i činnost českého studentského spolku — Klubu přírodovědeckého.

Mezi první příslušníky mladé generace, kteří pracovali v Museu ve studentských letech, patří J. Dědeček (1843—1915), výpomocný pracovník ve sbírkách od r. 1866; záhy se uplatnil i v přednáškové činnosti Sboru a ve sborníku Živa, později zpracoval v přírodovědeckém výzkumu Čech monografii o českých játrovkách (Archiv pro přírodovědecký výzkum Čech, sv. V, 1886, v německé řadě 1883). Původně jako výpomocná síla přišel do Musea i posluchač medicíny K. Knaf (1852—1878), od r. 1871 asistent botanického oddělení. Podnikal cesty za finanční podpory Sboru a pracoval pro botanickou sekci Komitétu pro přírodovědecký výzkum. Stejně podporován Sborem pracuje asistent zoologického oddělení Musea K. Taránek (1855—1888) na výzkumu českých rozsivek. Vedle exkursí v rámci přírodovědeckého výzkumu věnuje se speciálnímu studiu rašelin F. Sitenský (1851—1924), asistent Čelakovského v Museu v l. 1875—1881, finančně zajišťován Sborem a z Opizova fondu. Podobně byl podporován jeho nástupce v Museu K. Vandas (1861—1923) a E. Bayer (1862—1927), který se později stal ředitelem botanického oddělení. K této nové generaci patří i A. Hansgirg (1854—1917), v rámci výzkumu zpracovávající české řasy, a L. Čelakovský ml. (1864—1916), zabývající se studiem českých Myxomycet. Podobně jako jim poskytl Archiv pro přírodovědecké prozkoumání Čech publikační platformu za pomoci Opizova fondu i pro vynikající práci E. Pospíchalova o květeně poříčí Cidliny a Mrliny a pro průkopnické lichenologické práce J. Nováka. Z muzejního prostředí vyšel i jeden z našich nejlepších botaniků světové pověsti — J. Velenovský, původně asistent A. Friče, později L. Čelakovského; vedle poznatků z práce na průzkumu Čech čerpal z Musea i materiál pro studia v oboru fytopaleontologie, v němž se také habilitoval na universitě.

S tím, jak rostl počet absolventů university s přírodovědeckým vzdělá-

taniky; tuto částku doplnil musejní výbor a po překročení obnosu 1000 zl. vstoupil r. 1872 fond v činnost. Byl využíván hlavně na odměny a publikace při vypisování soutěžních otázek ve floristice a systematice.

ním (hlavně učitelů) a popularita výzkumu, vstupoval do dobrovolné spolupráce s Museem stále větší okruh spolupracovníků z celého území,⁵⁹⁾ z nichž někteří publikovali, jiní jen dodávali Čelakovskému údaje a materiál. Jejich činnost byla ovšem nestejně úrovně (nejlepší z nich aspoň dočasně pracovali přímo v pražském musejním centru, kde také měli odborné vedení), ale nemohlo tomu ani být jinak vzhledem k jejich mimo-pražským pracovním podmínkám i vzhledem k tomu, že mezi nimi byli i botanikové-amatéři. K nim se přidružovali i někteří pracovníci němečtí, jejichž počet celkově však byl podstatně slabší. Toto narůstání zájmu o floristickou činnost zejména v osmdesátých letech podmínilo sice její rozvoj do šíře, současně však mělo za následek ulpění na určité úrovni, na stálém doplňování nových dat bez hledání cesty k fyto geograficko-ekologické synthese, kterou se snažili naznačit někteří jedinci ze skupiny kolem Muzea (Purkyně, Čelakovský, Sitenský, Velenovský), ke které však dospělo až následující období, kdy už se také změnila podmínky pro vědeckou práci u nás.

Zaměření botanické činnosti, jak se utvářela ve spojení s Museem, podporoval značně Klub přírodovědecký od r. 1869. Sdružoval hlavně posluchače přírodních věd a středoškolské učitele⁶⁰⁾ a jeho cílem byla podpora přírodovědeckého vzdělání a „šíření známosti těchto věd po národě“.⁶¹⁾ Trvajícím popudem pro jeho činnost byly nepříznivé podmínky české výuky na universitě; snažil se poskytnout pracovní prostředí, literaturu a pomůcky posluchačům, částečně i suplovat odbornou výchovu universitních ústavů.⁶²⁾ Odborně byl také pod vlivem prvních tří českých universitních profesorů (Čelakovského, Friče, Bořického) a hlavních musejních pracovníků. V podmínkách, které závisely na svépomoci a darech, mohl však s těžší vykonat více, než vést k popisné stránce botaniky, zoologie, mineralogie a geologie. Také v botanice byla činnost Klubu zaměřena k podpoře samostatné práce studentů, hlavně kandidátů učitelství, při

⁵⁹⁾ Viz K. Domin: Květena Čech: 121—124, 1917, kde je uveden podrobný seznam floristů v Čechách v období Čelakovského, a porovnej: Seznam badatelů v Čelakovského Prodromu IV: 909—918, 1883, dále seznamy členů Klubu přírodovědeckého ve Zprávách Klubu v l. 1873—1890 a seznamy přispěvatelů musejním sbírkám a přírodovědeckému výzkumu Čech ve Zprávách jednatele musejní společnosti v tomtéž období; seznamy spolupracovníků uvádí též Čelakovský v Resultate der botanischen Durchforschung Böhmens vycházejících v S.-B. d. k. b. Ges. d. Wiss. v l. 1881—1891.

⁶⁰⁾ Srv. Přehledy členů Klubu ve Výročních zprávách; též R. Kettner: Proslov u příležitosti šedesátého výročí Klubu 7. V. 1929 ve Viniklářově sborníku Vývoj české přírodovědy: 12—13, Praha 1931.

⁶¹⁾ I. Výroční zpráva Klubu přírodovědeckého 1872/3:4, 1873, a stanovy Klubu, l. c.: 14.

⁶²⁾ Srv. o tom ve Viniklářově sborníku Vývoj české přírodovědy, Praha 1931 údaje R. Kettnera (str. 13), F. Krátkého (str. 35—36), J. Sv. Procházku (str. 53). — Zejména knihovna a mikroskopy, později sbírky, nahrazovaly universitní zařízení.

čemž se převážně uplatňoval vliv Přírodovědeckého výzkumu Čech, vedoucí ke společným exkursím do terénu a k floristické činnosti.⁶³) Výsledky byly zveřejňovány nejen na přednáškách, ale ve výtahu i ve výročních zprávách, ojedinělé výsledky většího významu (Čelakovský, Velenovský) v Archivu přírodovědeckém. Hlavní publikační platformu pro botanické články členů Klubu však vytvářel časopis Vesmír, založený r. 1871 a udržovaný ze soukromých prostředků A. Friče. Kromě příspěvků mladé generace přinášel řadu populárně naučných pojednání a speciální články o systematice a biologii některých rostlinných skupin, hlavně tajnosnubných, jejichž floristicko-systematický výzkum byl u nás pozadu a pro něž bylo teprve třeba zainteresovat pracovníky. Značná část významnějších prací pocházela od musejních pracovníků.

Vcelku se Vesmír kromě širších popularizačních úkolů orientoval na též snahy jako Klub, spojené do značné míry s výukou přírodovědy na středních školách, a spolu s Klubem byl také prostředníkem mezi vědeckým centrem v Museu (jehož pracovníci působili později i na české universitě), posluchači přírodovědy a širším okruhem přírodovědecké veřejnosti. V těchto poměrech, které vyplývaly s nedostatečných pracovních podmínek na universitě a z národnostních snah o podporu českého vědeckého života a kde byla činnost jednotlivých institucí vzájemně propojena i osobní účastí několika vedoucích pracovníků v nich, se dobře ukazuje živná půda, z níž vyrůstal kvantitativní rozmach botanické práce v jednotném, ale také v nejméně náročném směru.

Snahy o aktivní práci vznikaly v sedmdesátých a osmdesátých letech také v místních a krajevých spolcích vedle jejich populárně vzdělávací přírodovědecké činnosti; v omezených místních možnostech vyúsťovaly v botanice pochopitelně v nejjednodušší formy práce, tj. v pozorování místní vegetace a jejích zvláštností a v příspěvcích k floristickým znalostem okolí. Tyto spolky mívaly ovšem často německý charakter. Pro příspěvky svých členů vydávaly i samostatná periodika (jako např. *Mitteilungen des nordböhmisches Excursion-Clubs*, vycházející od r. 1878). Podobně řada lokálních flor vycházela ve výročních zprávách středních škol. Údaje obsažené v těchto příspěvcích sloužily často jako materiál pro celkové zpracování flory ve vědeckých pracích vycházejících z pražského centra.

Do doby, než se plně rozvinula práce v Museu a Klubu přírodovědeckém, tedy v padesátých a šedesátých letech, vyvíjel podobné snahy spolek

⁶³) Srv. o tom Výroční zprávy Klubu (1873—1890) a referující články ve všech ročních Vesmíru v těchže letech. — Snahu o rozšíření této činnosti i na středních školách odráží Klubem vydaná příručka k určování rostlin pro školy, „*Flora bohemica*“ (1877) zpracovaná Rosickým podle Čelakovského *Prodromu* a doplňovaná postupně ve II. a III. vydání 1883 a 1892).

Lotos (vznikl jako studentské sdružení r. 1848), vydávající měsíčně časopis stejného jména. Programově se celkem shodoval i s činností Přírodovědeckého sboru Musea, staral se o oživení celkového zájmu o přírodovědu, o rozšiřování vědeckých poznatků a zdůrazňoval nutnost floristického výzkumu země.⁶⁴) Také botanikové z musejního sboru se práce v Lotosu zúčastňovali (E. Purkyně, J. Sachs, L. Čelakovský, J. Palacký, F. Tempný). Na rozdíl od Přírodnického sboru mohl však Lotos jako nevýběrová organizace rozvinout jiné formy práce. Podchycoval vedle studentů širší okruh zájemců a amatérů (mezi nimi ještě v padesátých letech část příslušníků Opizovy školy); jeho časopis podle toho obsahuje řady drobných populárních příspěvků a sdělení nestejně úrovně a vytváří také u nás tehdy jedinou platformu pro menší floristicko-systematické publikace (v padesátých letech zde publikuje např. Opiz, v šedesátých letech i L. Čelakovský).

V činnosti Lotosu byla tedy během padesátých a šedesátých let zachována tradice floristických zájmů udržujících se v širší veřejnosti a podpořena zčásti i činnost nové generace, soustřeďující se v Museu. V následujícím desetiletí se přeneslo těžiště této činnosti úplně do Musea a Klubu a Lotos — jazykově sice od počátku německý, ale sdružující zájemce a pracovníky bez rozdílu národnosti — se stává výlučně německou organizací. Časově spadá tato změna do období, kdy na vysoké školy přicházejí noví němečtí učitelé — v botanice A. Vogl, G. Weiss, M. Willkomm — kteří se také aktivně podílejí na organizaci, řízení, přednáškové činnosti Lotosu a využívají i jeho publikační platformy. Časopis ztrácí nyní svůj dosavadní polopopulární charakter, přestává se orientovat na drobné pracovníky i na kratší vědecká sdělení a změněn na sborník vydávaný jednou do roka přináší zejména původní obsáhlé vědecké stati. Z botanické tematiky je zastoupena anatomie rostlin a floristické nebo systematické monografie německých vysokoškolských učitelů nebo jejich žáků a přátel (někdy i ze zahraničí).

Poměrně nevelký význam pro vlastní rozvoj vědecké práce v botanice měla v tomto období Královská česká společnost nauk. Jako instituce výběrová nemohla sdružovat ani větší počet odborníků; významné byly hlavně její publikační možnosti, jejichž prostřednictvím mohly pronikat výsledky naší vědy také za hranice. Zatímco v jejích „*Pojednáních*“ se objevovaly hlavně rozsáhlé práce monografického charakteru, v pravidelně vydávaných „*Zprávách o zasedání sekcí*“ byly zachycovány kratší příspěvky. V botanické produkci v KČSN se také dobře odrazily poměry v botanické práci u nás v počtu příspěvků. V padesátých letech možno

⁶⁴) Viz Stanovy Společnosti Lotos (Lotos 4:27—31, 1854) a v obsahu jednotlivých ročníků výzvy redakce k floristické činnosti v terénu.

zaznamenat na padesát botanických témat od šesti autorů, v šedesátých letech klesá jejich počet na 31 (od 6 autorů), v první polovině sedmdesátých let nastává pauza [jen 4 témata od 2 autorů] a v l. 1875—1880 se objevuje 115 témat od 12 autorů, mezi nimiž má značný podíl mladá generace. Nutno zde však připomenout, že část této produkce byla zase přímo poplatná vědecké činnosti v Museu, hlavně akci Přírodovědeckého výzkumu Čech. Ačkoli se v přírodovědeckých pojednáních KČSN udržela na rozdíl od společenskovedních oborů dlouho němčina, množil se počet česky psaných prací hlavně ke konci období.

Pokud tedy spadala do oblasti zájmu mimoškolských vědeckých institucí také botanika, měl z ní postačující předpoklady pro samostatnou práci především floristický směr, který si vždy vynucuje také práci v systematice. Přitom relativně nejlepší podmínky pro rozvoj tohoto oboru se vytvořily na platformě Českého Musea, zatímco ostatní instituce tuto muzejní činnosti podporovaly, spoluvytvářely pro ni živnou půdu nebo poskytovaly publikační platformu. Toto zaměření bylo provázeno současně také populárně vzdělávacími snahami, spojenými s národnostním úsilím o českou vědu. Tak se postupně vytvářelo prostředí pro jednostranný kvantitativní rozmach práce v technicky i odborně nejméně náročném směru botaniky, v němž se jen ojediněle objevily hlavně v muzejním centru pokusy o komplexnější a syntetičtější pohled. Ve druhé polovině období zůstává stranou tohoto dění jen společnost Lotos, která se dostala pod vliv německého přírodovědeckého živlu a tím i do určité izolace, ačkoli i tam se zájem o floristiku odráží.

III.

V období od počátku padesátých let do začátku devadesátých let možno u nás pozorovat stoupající zájem o botaniku v rámci chápání celkového významu přírodovědy na rozdíl od předchozích desetiletí. Z velké části byl tento vzestup podmiňován i růstem národního uvědomění, které s sebou neslo snahy o českou vědeckou tvorbu. Avšak s kvantitativním narůstáním zájmu o vědecké znalosti a činnost nenarůstaly pro botaniku rovnoměrně jiné podmínky, nutné pro její kvalitativní rozvoj a pro dosažení a udržení kroku s evropským vývojem.

Vysokoškolská pracoviště botaniky (i pracoviště některých vyšších odborných ústavů) speciálně zaměřená prodělávala teprve období své konsolidace a při tom i komplikací v důsledku národnostních poměrů. Mezi nimi poměrně nejdále dospěla sice pracoviště univerzitní, přesto však i tam lze hovořit teprve o počátcích činnosti jen v některých odvětvích. To se odrazilo i ve výuce, která měla stále převážně encyklo-

pedický charakter a ve specializaci šla hlavně cestou tradičních popisných metod klasické systematiky. Mohla tedy ovlivňovat mladou přírodovědeckou generaci právě v tomto směru. V důsledku celkově se zvyšujícího počtu posluchačů botaniky vytvářela se tak skupina přírodovědecké inteligence, chápající botanikou práci především pod zorným úhlem získaným za studií.

Vlastní vědecká činnost v botanice našla relativně nejlepší materiální i organizační předpoklady na platformě českého Musea a byla ideově, popř. i odborně podporována dobrovolnými vědeckými spolky, často ve spojení s populárně vzdělávacími snahami. Tradice, poslání a charakter musejní instituce dovolovaly zaměření botaniky převážně v popisném směru, spojeném se sběratelstvím. Obdobné možnosti byly i ve vědeckých sdruženích.

Povaha pracovních podmínek usměrnila tak vlastní náplň vědecké práce, jejímž těžištěm se stal floristicko-systematický výzkum v rámci celkového přírodovědeckého výzkumu Čech. Ideově podporovaly tuto činnost i vlastenecké snahy přispět české vědě a dále skutečnost, že dorost s odbornou univerzitní přípravou v botanice měl téměř jedinou existenční možnost v učitelském povolání; jestliže mezi ním byly tendence k samostatné činnosti, musily vyústit v nejméně náročném směru — ve floristicko-systematické práci.

Tato situace ovlivnila i vývoj uvnitř tohoto pracovního směru. I když z vedoucí skupiny kolem Musea s relativně nejlepšími pracovními možnostmi vycházely snahy o vyšší úroveň a přijetí nových metod, ztrácely se v přílivu sběratelských dat a průměrných tradičně chápaných příspěvků, takže na konci období došlo v celkové povaze floristické produkce k ustrnutí.

Nepříliš příznivé poměry na univerzitě, jejichž několik učitelů představovalo v průběhu období vlastně jediné profesionální vědecké pracovníky v botanice u nás, přispěly tedy značně k jednostrannému vývoji naší botaniky ve druhé polovině 19. století.

GRAFICKÁ ZNÁZORNĚNÍ POČTU POSLUCHAČŮ BOTANIKY NA FILOSOFICKÉ FAKULTĚ PRAŽSKÉ UNIVERZITY V LETECH 1850—1890 na str. 35, 39, 45.

Údaje o posluchačích, kteří zapisovali botaniku, použité v následujících grafech, byly získány z katalogů posluchačů filosofické fakulty. Jejich stav byl sledován po všechn semestry v období 1850 až 1890. Pro grafické znázornění bylo použito průměrného počtu posluchačů na botanice za oba semestry v každém školním roce. Sledovány byly stavy řádně zapsaných na filosofickém studiu (tj. kandidátů učitelství), nikoli na farmaci. Také posluchači medicíny, u nichž pravidelnou součástí studia byla botanika, nejsou zde zachyceni. Mimofádně zapsaní, poslouchající botaniku, jsou zachyceni jen do r. 1882; v následujících letech nejsou již vedeni v katalozích, které se dochovaly.

DIE BEDEUTUNG DER PRAGER UNIVERSITÄT FÜR DIE ENTWICKLUNG DER BOTANIK IN DER 2. HÄLFTE DES 19. JAHRHUNDERTS

ZUSAMMENFASSUNG

Die Hochschulinstitutionen gehören im Verlauf des 19. Jahrhunderts in Europa zu den wichtigsten Institutionen der wissenschaftlichen Arbeit und zwar einerseits ihres wissenschaftlich-pedagogischen Wirkens wegen, andererseits als Mittelpunkt der wissenschaftlichen Arbeit selbst. Auch die prager Universität erfüllte in Böhmen diese Aufgaben für eine Reihe naturwissenschaftlicher Fächer.

Die Studie verfolgt die Stellung der Botanik an der Prager Universität in der Periode der fünfziger Jahre bis zum Beginn der neunziger Jahre des 19. Jahrhunderts, vergleicht sie mit ihrer Stellung an anderen betreffenden Institutionen und versucht die Grundbedingungen der wissenschaftlichen Arbeit in der Botanik und den Anteil der Prager Universität auf diese darzulegen.

Im untersuchten Zeitabschnitt ist es möglich in Böhmen, zum Unterschied von den vorhergehenden Jahren, einen vom Wachstum des nationalen Bewusstseins unterstützten Anstieg der Interessen an der Naturwissenschaft zu bemerken, welcher unter anderem auch die Bestrebungen um ein tschechisches wissenschaftliches Schaffen mit sich brachte. Bei der Entfaltung der Botanik, wuchsen aber nicht zusammen mit dem quantitativen Anstieg der Interessen an wissenschaftlichen Kenntnissen und der fachlichen Tätigkeit auch gleichmässig die anderen Bedingungen, die für ihre qualitative Entwicklung und für die Erlangung und Erhaltung des Schrittes mit der europäischen Entwicklung nötig waren.

Die speziell orientierten Arbeitsstellen der Botanik an den Hochschulen und an den höheren landwirtschaftlichen Instituten, befanden sich erst in der Periode ihrer Konsolidation und hatten auch infolge der Nationalitätenverhältnisse Komplikationen. Unter ihnen waren verhältnismässig die Arbeitsstätten der Universität am meisten vorgeschritten, trotzdem kann aber auch hier nur von Anfängen der Tätigkeit in einigen Zweigen der Botanik gesprochen werden. Infolge der Reform nach der Revolution im Jahre 1848 wurde an der philosophischen Fakultät ein einziger Lehrstuhl für Botanik errichtet; sein Unterricht war für die Studenten der Medizin, der Pharmazie und das Studium der zukünftigen Mittelschullehrer der Naturwissenschaft bestimmt. Bis zum Jahre 1871 führte aber der Lehrstuhl unter der Leitung von Prof. V. Kosteletzky weder zur Vertiefung noch zur Spezialisierung und blieb auf dem Niveau beschreibender und enzyklopädischer Kenntnisse stehen. In dieser Zeit entstand auch an der Universität keine Facharbeit von wenigstens durchschnittlicher Bedeutung. Auch die Veränderungen nach dem Jahre 1871 — die Teilung des Lehrstuhls in Lehrstühle für allgemeine und spezielle Botanik, ihre Besetzung mit deutschen Professoren (G. A. Weiss, M. Willkomm) aus dem Ausland und die Eröffnung tschechischer Vorlesungen (L. Čelakovský) brachten nicht die möglichen Ergebnisse, obwohl in dieser Zeit die Zahl der Studenten der Botanik schnell anwuchs. Die persönliche Fachspezialisierung der neuen Professoren, ihre Teilnahme am Vereinsleben, die ungenügende Ausstattung der Institute, die Nationalitätenprobleme, die Existenz eines tschechischen Professoren ohne Assistenten in der Zeit bis zur Gründung einer selbständigen tschechischen Universität (1882) und das Fehlen der materiellen Ausstattung für eine fachmännische Tätigkeit wirkten ungünstig auf die wissenschaftliche und pädagogische Tätigkeit ein. Die Bemühungen um seine Spezialisierung und die Bildung eines Zentrums der Forschung im neuen Institut für Physiologie der Pflanzen endeten nur in einer teilweisen Tätigkeit in der Pflanzenanatomie einer kleinen Gruppe junger Fachmänner, die sich aber bald an anderen Orten nützlich machten. Die Tätigkeit der tschechischen Mitarbeiter der Universität, auch nach der Trennung der tschechischen Universität geht wegen der ungenügenden Ausstattung der Arbeitsstellen vor allem aus den bisher entfaltenen Arbeiten am Prager Museum hervor, aber ihr Unterricht wurde von vielen Studenten

besucht, zum Unterschied von der deutschen Universität, wo ihre Zahl oft bis zum Nullpunkt sank.

Im Grundsatz hatte der Unterricht immer noch einen überwiegend enzyklopädischen Charakter, und in der Spezialisierung wirkte er hauptsächlich in der Richtung zu traditionellen beschreibenden Methoden der klassischen Systematik. Bei einer ansteigenden Studentenzahl bildete sich so eine Gruppe der naturwissenschaftlichen Intelligenz, die unter Botanik vor allem Arbeiten in dieser Hinsicht verstanden.

Die eigentliche wissenschaftliche Arbeit in der Botanik fand so relativ die besten materiellen und Organisationsbedingungen am tschechischen Museum. Die Tradition, die Sendung und der Charakter dieser Institution erlaubten die Botanik nur in überwiegend beschreibender Richtung und in Verbindung mit Sammelzwecken auszuüben. Das Naturkollegium des Museums — eine kleine Organisation ausgewählter tschechischer Naturwissenschaftler — organisierte in Zusammenarbeit mit der Wirtschaftsgesellschaft und mit finanzieller Unterstützung des Landtages zu Beginn der sechziger Jahre die Aktion „Naturwissenschaftliche Erforschung Böhmens“, die einen ganzen Zeitabschnitt lang auch das Interesse der Mehrheit der aktiven Botaniker beschäftigte. Diese Tätigkeit, noch ideal und fachlich von freiwilligen wissenschaftlichen Vereinen unterstützt (bis zum Beginn der siebziger Jahre der deutsche „Lotos“, dann hauptsächlich der tschechische Naturwissenschaftliche Klub), die sich um eine Unterstützung der wissenschaftlichen Tätigkeit nur im Rahmen, der durch die Selbsthilfe gegebenen Möglichkeiten bemühen konnten, gab der Botanik in Böhmen überwiegend eine Richtung zur Floristik und Systematik. Ideologisch unterstützen diese Tätigkeit auch die patriotischen Bemühungen das tschechische wissenschaftliche Schaffen zu erweitern und auch die Tatsache, dass der an der Universität geschulte Fachnachwuchs fast nur im Lehrerberuf eine Existenzmöglichkeit fand. Falls unter dem Nachwuchs Tendenzen einer weiteren selbstständigen Tätigkeit bestanden, endeten diese in der floristisch-systematischen Arbeit, die die am wenigsten anspruchsvolle Richtung darstellte.

Unsere Verhältnisse beeinflussten dann auch die innere Entwicklung dieser Arbeitsrichtung. Aus der um das Museum konzentrierten führenden Botanikergruppe gingen zwar progressive Bestrebungen um die Annahme neuer phytogeographischer und ökologischer Gesichtspunkte in der floristischen Arbeit hervor, sie verloren sich aber im Zustrom der Sammlerdaten und der durchschnittlichen traditionellen Beiträge besonders in den achtziger Jahren, sodass es in der ganzen Entwicklung unserer floristischen Arbeit, trotz ihrer quantitativen Entfaltung am Ende doch zu einem Stillstand in qualitativer Hinsicht kam.

Die nicht sehr günstigen Verhältnisse an der Universität, deren kleine Lehrerzahl im Verlauf der besprochenen Periode eigentlich die einzigen professionellen wissenschaftlichen Arbeiter in der Botanik darstellten, trugen also in bedeutendem Masse zur einseitigen Entwicklung unserer Botanik in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts bei.

**ŘEHOVNÍ GENERÁLNÍ STUDIA PŘI KARLOVĚ UNIVERSITĚ
V DOBĚ PŘEDHUSITSKÉ**

**DIE ORDENSGENERALSTUDIEN AN DER KARLS-UNIVERSITÄT
IN DER ZEIT VOR DER HUSSITENBEWEGUNG**

JAROSLAV KADLEC

Císař Karel IV. dosáhl od papeže Klimenta VI. svolení, aby universita, již hodlal v Praze zřídit, byla úplná, tj. aby měla i theologickou fakultu. Byl to od Klimenta VI. vůči bývalému žáku zvláštní projev přízně, protože avignonští papežové, zcela oddaní francouzským zájmům, žárlivě střežili theologický monopol pařížské Sorbonny. Měla-li ovšem nová theologická fakulta držet krok s pařížskou a s jinými theologickými fakultami západoevropských universit, musel panovník pro ni opatřit způsobilý profesorský sbor, a to nebyla malá starost. Zhostil-li se tohoto úkolu úspěšně, vděčil za to do značné míry řeholním generálním studiím, jež v pražských kláštorech tehdy existovala nebo byla po r. 1348 založena. Řeholní lektoři — to byl úřední titul učitelů, působících na těchto ústavech — byli vybíráni z nejzdatnějších příslušníků řádů a přední z nich, dominikán Jan Moravec, minorita Vojtěch Bludův a augustiniánský eremita Mikuláš z Loun, se stali prvními profesory theologické fakulty Karlovy university. Aby si i pro budoucnost zajistil kvalifikované síly, vymohl si Karel IV. 10. listopadu 1366 od papeže Urbana V. bullu, která vybízí provinciály minoritů, dominikánů, augustiniánských eremitů a karmelitánů v Čechách, aby ve svých pražských kláštorech chovali mistry theologie, kteří by na theologické fakultě četli podle způsobu jiných obecných učení.¹⁾ Mimo tyto čtyři řády byli získáni pro Karlovu universitu i cisterciáci.

¹⁾ Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia (MV) III., Praha 1944, č. 794, str. 497—498.

Řeholní generální studia byla obdobou universitních kolejí. Řeholní dorost, přicházející z klášterů celé provincie, někdy i ze sousedních provincií, bydlel v kláštorech pohromadě se svými učiteli. Tam se konaly i přednášky. Osobní a věcné náklady nesl řád. Byly tu tedy všechny předpoklady pro úspěšný chod studií. Pro úzký vztah k theologické fakultě tvořila generální studia jakési prodloužené rameno university. Byla tu však určitá omezení. Podle ustanovení z r. 1371 měli být řeholníci připuštěni ke zkouškám jako jiní studenti, ale museli se vykázat povolením svých představených;²⁾ podobně jako v Paříži byli vyňati z jurisdikce universitního rektora a neskládali přísahu. Naproti tomu nesměl být žádný řeholník volen za rektora university.³⁾

Úkolem tohoto pojednání je shrnout, co se o jednotlivých pražských generálních studiích výše jmenovaných pěti řádů zachovalo.⁴⁾

1. Generální studium dominikánské u sv. Klimenta

Jaký byl vztah řádu dominikánského k středověkým universitám, je známé. Pro budoucnost bylo směrodatné, že se dominikáni ještě za života zakladatelova usadili v Paříži a studovali na tamní universitě. Když pak řád získal na Sorbonně trvale dvě učitelské stolice a jeho nejvýznamnější příslušníci, Albert Veliký a Tomáš Akvinský, tam dlouhá léta působili jako profesori, bylo samozřejmé, že dominikánský řád zůstal po celý středověk s universitami, tehdejšími ohnisky vzdělanosti, co nejužěji spojen. To platí o všech zemích. V Itálii např. stačí letmý pohled do seznamů promovaných, abychom poznali, že dominikáni při zakládání universit i mezi graduovanými stáli v prvních řadách. Nejinak tomu bylo v Praze, třebaš neúplné prameny podávají jen nejasný obraz.¹⁾

2) Monumenta historica universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis (MUP). Tom. I, p. 1, Praha 1830, 43.

3) W. W. Tomek, Děje university Pražské I. Praha 1849, 52.

4) Za laskavou pomoc děkuji svým přátelům Dr. Jaroslavu Polcovi, Dr. Vlad. Koudelkovi, Dr. Pavlu Spunarovi a Dr. Jos. Tříškoví — prvnimu za obstarání fotokopíí některých zde nedostupných pojednání, ostatním třem za doplňky soupisu rukopisů.

1) Akta dominikánské provincie české, zřízené r. 1301, se nezachovala. Jsme tedy odkázáni hlavně na akta generálních kapitul řádu, zachované však rovněž neúplně: Acta Capitulorum generalium Ordinis Praedicatorum. Vol. II (1304—1378). Rec. Fr. Benedictus M. Reichert, Monumenta Ordinis Fratrum Praedicatorum Historica (MOPH) 4, Romae-Stuttgardiae 1899. — Th. Kaeppli, Registrum litterarum Fr. Raimundi de Vineis Capuani, magistri Ordinis 1380—1399. MOPH 19 (1937). Některá data obsahují

Již od 13. století existovalo v Praze v klášteře u sv. Klimenta řádové studium s vynikajícími lektory.²⁾ Na naléhání Karla IV. propůjčila generální kapitula dominikánského řádu r. 1347 pražskému studiu privilegium generálního studia a jeho organizací pověřila M. Jana z Dambachu.³⁾ Dne 8. prosince 1383 uzavřel řád s universitou smlouvu, podle níž jeho příslušníci byli oprávněni na universitě a jmenovitě na theologické fakultě studovat a získávat všechny akademické grady podle zvyklostí generálního studia pařížského; byla to formální inkorporace pražského dominikánského studia do universitního svazku.⁴⁾ Smlouvu uzavřel generální představený řádu Rajmund z Capuy. Na jaře 1384 vydal tento dominikán další listinu, jíž přijal Karlovu universitu do duchovního společenství svého řádu a pro bohoslužbu a společná shromáždění určil kapli sv. Vincence v klimentském klášteře.⁵⁾ Ujednáním s pražskou universitou vyšel Rajmund z Capuy vstříc svému příteli, pražskému arcibiskupovi Janovi z Jenštejna, který chtěl těžit z toho, že universita pařížská za velkého západního schismatu se octla v mocenské sféře papeže avignonského, a po secesi četných mistrů a studentů z Paříže již ji viděl, jak Karlova universita zaujímá dosavadní významné místo Sorbonny.⁶⁾ Jenštejnův plán nebyl bezvýchledný, neboť v Bologni byla theologická fakulta zřízena teprve nedávno, Vídeň ji tehdy ještě neměla a Oxford byl příliš vzdálený. Malé porozumění krále Václava IV. i jiné příčiny však způsobily, že Praha přišla o dědictví Sorbonny. Pařížský profesor Jindřich z Oyty, získaný přechodně pro Prahu, odešel s jiným významným pařížským profesorem, Jindřichem z Langensteinu, do Vídně, kde založili slávu tamní theologické

Akten der Provinzialkapitel der Dominikanerordensprovinz Teutonia aus den Jahren 1398, 1400, 1401, 1402. Vyd. Ben. M. Reichert, *Römische Quartalschrift* 11 (1897). Všechny údaje o českých poměrech pečlivě shrnul Vladimír Koudelka, *Zur Geschichte der böhmischen Dominikanerprovinz im Mittelalter*. Archivum Fratrum Praedicatorum (AFP) 25/1955—27/1957.

²⁾ Stačilo by uvést známého lektora Koldu z Koldic (A. Scherzer, *Der Prager Lektor Fr. Kolda und seine mytischen Traktate*. AFP 18/1948/, 337/396). Vl. Koudelka, seznam v AFP 27/1957/, 82—110, zná ještě tyto: Thymo Polonus (1237), Dietricus (1241), Johannes (1252), Johannes (1254), Fridericus (13. stol.), Jenisius (13. stol.), Joseph (13. stol.), Petrus Champosii (13. stol.), Naczerad (1334), Nicolaus (1334), Hermannus (1341). Ms. UK v Praze VIII E 26 ze 14. stol. byl kdysi majetkem „fratris Dyonisii, lectoris de ordine predicatorum“.

³⁾ MOPH 4, 319.

⁴⁾ MUP III, 68—70. Znovu otiskl Vl. Koudelka, *Raimund von Capua und Böhmen*. AFP 30/1960/, 219—220.

⁵⁾ MUP II/3, 276—278. Vl. Koudelka, AFP 30/1960, 220—221.

⁶⁾ „O utinam spoliata Francia ditaretur Boemia, et veniret nobis dies consimilis, que spoliavit Egiptios et ditavit Hebreos.“ H. Denifle-Aem. Chatelain, *Chartularium Univ. Parisiensis III, Parisiis 1894, 584—585, nr. 1642*.

fakulty. Potom už ani Rajmund z Capuy nedbal o výsadní postavení generálního studia pražského a od r. 1388 propůjčoval „gratias studentium Parisiensium“ i návštěvníkům studia boloňského.⁷⁾ Bezprostředně po vydání dekretu Kutnohorského generální kapitula propůjčila práva a výsady pařížských profesorů a studentů všem profesorům a studentům generálního studia boloňského.⁸⁾ Přesto však pražské generální studium u sv. Klimenta vzkvétalo po celou dobu předhusitskou, jak svědčí značný počet studentů, přicházejících tam ze všech zemí obediencie římského papeže.⁹⁾ O trvale dobrém stavu školy svatoklimentské svědčí též listina krále Václava IV. ze 16. listopadu 1406, jíž král povoluje klášteru získati 30 kop gr. ročního platu pro lepší prospěch učení a výživu přednášejících i studujících.¹⁰⁾

Z lektorů pražského generálního studia dominikánského řádu jsou známi tyto:

1. Jan z Dambachu (Johannes a Tambaco, Cambico, Zambico, Zumbacho). Nar. 1288 v Dambachu v Elsasku, od r. 1308 člen dominikánského řádu, studoval v Kolíně n. R., žák M. Eckeharta, přítel Taulerův, po dalších studiích v Bologni a v Montpellieru povýšen r. 1347 na mistra theologie, téhož roku poslán jako magister regens do Prahy na nové generální studium, r. 1348 meškal jako posel Karla IV. v Avignoně v záležitosti interdiktů, od r. 1357 dlel trvale v Strassburku a věnoval se literární činnosti, zemřel r. 1372.

7) Doklady z Rajmundova Registra vypočítává Vl. Koudelka, Rajmund von Capua und Böhmen. AFP 30/1960/, 212, pozn. 15.

8) MOPH 8, str. 141.

9) V seznamu Vl. Koudelky, AFP 27/1957/, 82—110, jsou uvedeni tyto: Johannes Lithomericensis, magister studentium Pragae 1378, Petrus de S. Marina, studens in Univ. Pragensi 25. 6. 1387, Johannes Veter, societ. Peregrinantium, studens in conv. Pragensi 23. 2. 1390, Bonaventura de Ferrariensis studens per biennium Pragae 22. 5. 1391, Odoricus Uticensis, studens in conv. Pragensi 22. 5. 1391, Alexius de Durachio, prov. Dalmatiae, 20. 5. 1394, Johannes Eygelsten prov. Teutoniae, studens in conv. Prag. 15. 11. 1394, Jacobus de Rachaneto, studens in conv. Prag. 2. 10. 1396, Dominicus de Pontepoliccano, studens in conv. Prag. 1. 11. 1396, Erhardus Jud, prov. Teutoniae, studens Pragae 1398, Petrus Negelin, prov. Teutoniae, 1398—1400, Johannes de Domo regis, 14. 6. 1399, Henricus Oss, 1400, Petrus de Arimino ca 1400 (jedno kázání, které přednesl v Praze, se zachovalo v Bamberku, Staatsbibl., Theol. 165, f. 230r). G. M. Löhr, Die Dominikaner an der Universität Leipzig. Quellen und Forschungen zur Geschichte des Dominikanerordens in Deutschland (CF) 30 (1934) 11, uvádí ještě Jana Lüdingshausen z Dortmundu, který dlel v Praze jako studens honoris.

10) W. Tomek, Děje university Pražské 53.

Liter.: Albert Auer, Johannes von Dambach und die Trostbücher vom 11. bis zum 16. Jahrhundert. Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters, B. 27, Heft 1—2. Münster i. W. 1930. — Ed. Winter, Frühhumanismus, Berlin 1964, 46—48.

V době pražského pobytu napsal Jan z Dambachu spisek Exhortatic ad Carolum IV., poukazující na neblahé účinky interdiktů.

Incipit: „Intentio huius epistule principalis est: quod cum ad principem pertineat, pacem, si non fuerit, reformare...“

Videň, Nationalbibl. 5097, f. 98ra—101rb.

Vyd. Albert Auer, Eine verschollene Denkschrift über das grosse Interdikt des 14. Jahrhunderts. Historisches Jahrbuch 46/1926), 532—549.

Později vydal řadu dalších spisů, z nichž nejvýznamnější je dílo De consolatione theologiae, jež mělo velký vliv na náboženský život pozdního středověku. O něm a o dalších spisech viz výše uvedenou práci Alb. Auera, Johannes von Dambach, a J. Quéatif - J. Echard, Scriptorum Ordinis Praedicatorum I, Parisiis 1719, 667—668; II, Parisiis, 1721, 821.

2. Jan Moravec.

Prosebný list z 10. srpna 1348, jímž Karel IV. žádá papeže, aby dal promovat Jana Moravce na mistra theologie, obsahuje cenné údaje o Janově akademické dráze (MV I, 570, č. 1014): Studoval v Paříži, Oxfordu a na jiných školách a působil potom pět let jako magister regens v Praze. Generální kapitula ho určila r. 1343 jako sentenciáře do Oxfordu, aby tam získal mistrovský titul, ale na žádost pražského arcibiskupa a kapituly zůstal v Praze a vyučoval tři roky s velkým úspěchem na katedrálním studiu jako „lector et instructor cleri“. S Janem Moravcem je pravděpodobně totožný Johannes de Bohemia O. P., který meškal 1. září 1348 jako králův vyslanec v Avignoně a předložil tam výše uvedenou žádost (MV I, 571, č. 1015—1016). Téhož dne byl jmenován papežským penitenciářem (E. Göller, Zur Geschichte der päpstl. Poenitentiarie unter Clemens VI. Röm. Quatalschrift 17/1903/, 415). Stejný záznam v papežských registrech s datem 23. března 1349 jest přeškrtnut a poznámka k němu připsaná praví, že se stal královým zpovědníkem a na jeho místo (jako penitenciář) byl ustaven jiný (Göller, l. c. 416). Snad se potom Jan Moravec vrátil k učitelskému úřadu. Z papežského listu ze 4. dubna 1359, jímž se představenému dominikánského řádu povoluje, aby způsobilého muže, jehož by jmenoval císař, oprávnil k theologickým přednáškám (MV II, 357—358, č. 905), v každém případě vysvítá, že v Praze nastala potřeba postarat se o novou učitelskou sílu.

Liter.: Ferd. Tadra, Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských. Praha 1897, 282. F. M. Bartoš, Příspěvky z dějin Václava IV. (Část druhá). Z počátků theologické a lékařské fakulty university Karlovy. Věstník České akademie (VČA) 53/1944/, 83—84. Vl. Koudelka, AFP 25/1955/, 97—98.

Podle úsudku Vl. Koudelky jest Jan Moravec mimo Protivu z Dlouhé Vsi nejpravděpodobnějším autorem českého zpracování díla Meditationes vitae Christi („Život Krista Pána“) a staročeského Pasionálu.

Vl. Koudelka, AFP 27/1957/, 57—59, kde jest i soupis rukopisů obou děl a Jan Vili-kovský, Staročeský Passionál a Život Krista Pána. Řád 6/1940, 407—415, 464—476, znovu přetištěno v Pisemnictví českého středověku. Praha 1948, 141—160.

3. Martin z Klatov (Martinus Clatoviensis),
lector in conventu Pragensi 1349—1350. Koudelka, AFP 27/1957/, 97.

4. Bohuslav, lector in conventu Pragensi 19. 5. 1357.

Vl. Koudelka, AFP 27/1957/, 84. — Boh. Balbín, Bohemia docta II (vyd. Raf. Ungar), Praha 1778, 192, uvádí Bohuslava (Buczko) z Prahy, který byl „in Universitate Pragensi Magister“, ale ten nenáležel dominikánskému řádu, protože byl členem koleje Karlovy. Viz Mss. UK v Praze I A 41, f. 359r—519v, III D 18, X A 23, XIII F 10.

5. Konrád z Halberstadt jun.

Z jeho života není mnoho známo. R. 1342 a 1350 působil jako lektor v Magdeburku, 1350 zastával úřad vikáře a 1351—54 úřad provinciála dominikánské provincie saské, mistr theologie od r. 1345. Nějakou dobu působil jako regens i v Praze. Zemřel po r. 1362.

Liter.: P. v. Loe, Statistisches über die Ordensprovinz Saxonien. Leipzig 1910; M. Grabmann, Mittelalterliches Geistesleben II, 366n, 581; III, 350; AFP 16/1946/, 130n.; 18/1948/, 191; LThK VI², 464.

V Praze vznikly tyto jeho spisy:

I. Commentarius in Sententias Petri Lombardi.

Incipit: I Veteris ac novae legis continentiam considerantibus in divina pagina patet, quod vita studiosa...

II. Creationem rerum insinuans Scriptura in principio Genesis Deum esse creatorem omnium ostendit...

III. Cum venit — Plenitudo temporis est tempus gratiae et gratae plenitudinis. Quod incepit in adventu nostri salvatoris...

IV. Samaritanus — Samaritanus custos interpretatur. Et significat Christum...

Vratislav, UK I F 172, f. 1—53 (I—III anon.)

Vratislav, UK I Q 53, f. 1—82 (I—IV), scriptum Pragae 1387

Mnichov, clm 7519, f. 128—201: Conradus OP, I—IV

Mnichov, clm 17243, f. 1—90: Conradus I—IV

Praha, Kap. C 17/2, f. 3—52: I—IV

Praha, Kap. D 9, f. 1—75: Conradus OP, I—IV

Praha, Kap. C 117, f. 50—97 (1376)

cf. Stegmüller, RS nr. 166 (Conradus OP)

2. Rivulus historiarum bibliae.

Incipit: Reverendo in Christo patri domino, domino Arnesto, Pragensis ecclesie archiepiscopo, Conradus Ord. Pred. provincie Saxonie et professor sacre theologie, de magno pelago biblie rivulum historicum formaliter collectum, virtualiter tamen totum exoptat fideliter.

Colofon: Biblia curtata pro pontifice breviata
explicit. Invictus rex Christus sit benedictus,
edidit hanc frater, pia doctrix sit sua mater,
Saxonie Cunrat, qui se totum studio dat,

degens in Praga, valeat, maneat sine plaga
et sacrum flamen ipsum custodiat, amen.

Magdeburk, Domgymnasium, Ms. 238, f. 133r—223v.

3. Podle stavu zachovaných rukopisů soudě vznikl v Praze i třetí Konrádův spis, Summula (Summa) casuum.

Incipit: Hoc opusculum in tres partes dividitur...

Praha, Kap. J. 73, f. 1—51, anon.

Praha, Kap. K 12, f. 1—16 (1. pol. 14. stol.), anon.

Praha, Kap. K 28, f. 96—133 (14. stol.); fratris Conradi

Mnichov, clm 2956, 75—106: fratris Conradi

Liter.: J. Dieterle, Die Summa confessorum (sive de casibus conscientiae) — von ihren Anfängen an bis zu Silvester Prierias — (unter besonderer Berücksichtigung ihrer Bestimmungen über den Ablass). Z. f. Kg. 24/1903/, 520—530.

Další spisy:

4. Glossemata super Iosue ad Carolum imperatorem (Stegmüller, RB nr. 2002).

De numero duodenario,

Concordantia bibliae Veteris et Novi Testamenti, jinak též Repetorium Bibliae, (je to 3. vyd. konkordance Hugona de St-Cher; Stegmüller, RB nr. 1999, 2000, 2001), vyd. 1485 v Norimberku a pak častěji.

Commentarius in Iob (Stegmüller, RB nr. 2003),

Liber similitudinum naturalium (viz J. Th. Welter, L'exemplum dans la littérature religieuse et didactique de Moyen-Age. Paris 1927, 344—354),

Mensa philosophica (Lübeck 1476 a 30 dalších vydání, důležitá pro kulturní dějiny — cf. G. Frenken, Die älteste Schwanksammlung des Mittelalters, 1927),

De origine regnorum et de Regno Rom.,

Chronographia summorum pontificum et imperatorum Romanorum (cf. O. Lorenz, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter II, Berlin 1887, 130—131).

De trivio, Incipit: In tribus beneplacitum...

Summa studentium,

Sermones de tempore et de sanctis.

Poznámka: Rukopis Kap. knih. v Praze H 24 („una pars trilogii fratris Conradi de Halberstadt“) není dílo Konráda z Halberstadt, ale dílo dominikánského anonyma z konce 13. stol., jak poznamenal R. A. Gathier (Bulletin thomiste 9, 1955—55, 907—908) v recenzi článku M. W. Boomfielda, A preliminary list of incipits of Latin Works on the virtues and vices, mainly of the thirteenth, fourteenth and fifteenth centuries. Traditio 11, 1955, 259—379). Jiné rukopisy zmíněného díla jsou v Paříži, Bibl. Nat., lat. 3508A, f. 1—243 a 10685, f. 1—223. Spis Tripartitus moralium, o němž pojednal J. Tríška, Sborník historický 10 (1962), 38—40, není dílem Konráda mladšího z Halberstadt, nýbrž jeho staršího jmenovce.

6. Jan Hürwin z Kostnice.

17. dubna 1363 žádá císař Karel IV. papeže Urbana V., aby Janu z Kostnice, který působí jako lektor v Praze, dal svolení, aby mohl u profesora svého řádu vykonat theologické zkoušky a získat licenciát a doktorát — MV III, 79, nr. 110. 15. dubna 1366 nařídil papež Urban V. jeho promoci. (Bullu otiskl G. Löhr, Beiträge zur Geschichte des Kölner Dominikanerklosters im Mittelalter. QF 16—17, Leipzig 1922, 231—32, nr. 628a. Bulle předcházela Janova suplika, otištěná K. Riederem, Römische Quellen zur Konstanzer Bistumsgeschichte, 1908, nr. 540, a datovaná 22. čer-

vence 1366; částečně ji přetiskl G. Löhr, Die Kölner Dominikanerschule vom 14. bis 16. Jahrhundert. Freiburg/Schw. 1946, 44—45). Dne 20. března 1368 byl ustanoven vikářem provinciála pro Švábsko a Franky, 1370 byl jmenován lektorem v Kolíně n. R. (MOPH, 4, 418; G. Löhr, Die Kölner Dominikanerschule 44—45). Naposled zmíněn r. 1385 v procesu s ulmským Janem Müntzingerem.

Od Jana z Kostnice se zachoval v Erfurtě, Amplon. nr. 345, f. 65b—66b, spisek: Ymaginacio fratris Iohannis de Constantia, habita secundo anno lectoratus sui in Colonia, qui fuit millesimus trecentus sexagesimus. Pro solutione indissolubili Heydisbry et aliorum, qui sunt, capio...

7. Staněk (Stanco),

lektor 10. června 1373—10. května 1377 — Koudelka, AFP 27/1957/, 106.

8. Mikuláš Biceps

působil jako lektor v Praze v letech 1378—1390, byl důvěrníkem arcibiskupa Jana z Jenštejna a reformátorem svého řádu. Jenštejn ho charakterizuje takto: „Vir utique devocionis magne, acer ingenio, gnarus in scientia et multiplici redimitus virtute“ (MS Vatic. lat. 1122, f. 75r), M. Jan Hus ho nazývá „argumentator acutissimus“.

Liter.: V. Flajšhans, M. Biceps, VČA 14/1905/, 170—175; E. Stein, Mistr Mikuláš Biceps, jeho osobnost historická a literární, doba, prostředí, význam; R. Holinka, K literární činnosti českých dominikánů v XIV. století. Řád 8/1942/, 202; Vl. Koudelka, AFP 23/1953/, 17—18.

Spisy:

Commentarius in Sententias Petri Lombardi.

Incipit: I Circa distinctionem primam dubitationes occurrunt de usu et fruitione quantum ad actum in se, secundo quantum ad obiecta, tertio quantum ad agentes...

II Circa secundum Sententiarum: Utrum mundus fuit ab aeterno. Et arguitur quia hoc non implicat contradictionem...

III Circa tertium Sententiarum: Utrum possibile est carnem humanam naturae divinae uniri hypostatice. Sciendum secundum Ricardum de Mediavilla...

IV Circa quartum Sententiarum quaeritur: Utrum definitio sacramenti, quam Magister ponit in littera, scilicet: Sacramentum est invisibilis gratiae visibilis forma...

Praha, Kap. C 19, 1—138: Anon. I—IV, 1381: f. 1: a manu recentiori: Magistri (Nicolai) Bicipitis

Praha, UK I F 20—138: Anon. IV, 1416

Praha, Mus. XVI C 4, 14—94: Anon. IV, 1422

Praha, UK IX A 4, 146—157, 47 kvestíř 3 knihy

Vratislav, UK I Q 59, f. 14—184; Anon. I—III; possessor 1392: fr. Johannes Lucardus de Lewin OP.

Cf. Stegmüller, RS nr. 559, 560

Viz výše uvedené práce Flajšhansovu a Steinovu. Dále D. Trapp O. S. A., CIm 27034 Unchristened Nominalism and Wycliffite Realism at Prague in 1381. Recherches de Théologie ancienne et médiévale 24/1957/, 354—356 (Introitus ad Secundum Nicolai Bicipitis? Conradi de Soltau?)

9. Matěj (Matthias Pilsnensis),

sententiarius in conv. Pragensi 1378, magister theol. in conv. Pragensi 4. září 1392—22. listopadu 1406, r. 1407 v Plzni, kde byl r. 1410 převorem. Koudelka, AFP 27/1957/, 97, 98.

10. Matěj,

sententiarius in conv. Pragensi 3. února 1386, podpřevor v Plzni 12. června 1387—25. ledna 1390. Koudelka, AFP 27/1957/, 97.

M. Havel z Uterého se zmiňuje v kvodlibetu Husově (Magistri Iohannis Hus Quodlibet, ed. B. Ryba, Praha 1948, 73) o spisku De Trinitate, jehož autorem je Maczko Bohemus. Snad je to tento Matěj, nebo sentenciář, uvedený výše pod č. 9.

11. Václav (Venceslaus Raticionissensis, nebo snad se má číst Ratisbonensis),

lector principalis in conv. Pragensi 1378 — Koudelka, ATP 27/1957/, 108.

12. Václav,

mag. in conv. Pragensi 1396—7. ledna 1401 — Koudelka, AFP 27/1957/, 108. Snad je tento mistr totožný s M. Václavem řečeným Sech, který byl hlavním donátorem krásně iluminovaného rukopisu z poč. 15. stol., tzv. dominikánského graduálu, který je dnes uložen v Archivu Karlovy university. V titulní iniciále je tento dominikánský mistr spolu s dalším dominikánem, písařem, zobrazen.

13. Jindřich z Bitterfeldu,

člen dominikánské provincie polské, theologická studia konal v Praze od r. asi 1385, mistrem od r. 1391, profesor theologie při pražské katedrále, důvěrný přítel arcibiskupa Jana z Jenštejna, zemřel ca 1404—1406.

Liter.: G. Sommerfeldt, Zeitschrift für kathol. Theologie 29/1805/, 165—168, 600; 35/1911/, 576—581; E. Stein, Mistr Jindřich z Bitterfeldu. ČČH 39/1933/, 36—56; 259—296, 273—504 — Vlad. Koudelka, Heinrich von Bitterfeld O. P. AFP 23/1953/, 5—65; F. M. Bartoš, Jihočeský sborník historický 8/1935/, 30; R. Holinka, K literární činnosti českých dominikánů v XIV. století. Řád 8/1942/, 202—203.

Spisy:

1. De formatione et reformatione ordinis Praedicatorum.

a) De reformatione. Incipit: Lex peribit a sacerdote et consilium a snioribus, Ezech. 70. Sicut ex sententia sacre scripture...

b) Super prologum constitutionum. Incipit: Nunc accedendum est ad quartum principale, in quo ostendetur causa rationabilis morum institutionis...

Mss.: Koudelka, AFP 23/1953/, 21 (dodej: Nürnberg, Stadtbibl. Cent. III. 83, 31b a násl. Fulda, Landesbibl., Ms. Aa 114, f. 146v—156v), obsah Koudelka tamtéž 21—26.

2. De institutione sacramenti Eucharistiae.

Incipit: Quare non statim post lapsum hominis institutum est in lege nature hoc sacramentum...

Mss.: V. Koudelka, AFP 23/1953/, 34. Obsah tamtéž 34—35.

3. Determinace De crebra communione.

Incipit: Obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorancias...

Mss.: Koudelka, AFP 23/1953/, 35. Obsah 36. Viz tamtéž str. 36—37.

4. De Contemplatione et vita activa.

Incipit: (ProL:) Illustrissime ac serenissime in Christo domine Hedwigi, divini respectus intuitu regine Polonie...

(Op:) Vidit Iacob scalam... Gen. 28. Inter cetere sacre scripture misteria nihil eque promptum occurrit...

Mss.: Koudelka, AFP 23/1953/, 41; obsah tamtéž 41—44. Krakov, Kapitulní knihovna, Ms. 110, f. 65 (prolog s věnováním královně Hedvice).

5. De anno jubileo (De Largitione et virtute indulgentiarum anni jubilei).

Incipit: Providemus bona non solum coram Deo, sed eciam coram omnibus hominibus, ad Rom. 12. Ad idem 2 Cor. 8, in quibus duo persuadet...

Mss.: Koudelka, AFP 23/1953/, 46 (dodej: Vratislav, UK I F 228, 41—59); obsah tamtéž 46—48; excerpt otiskl P. De Vooght, Hussiana. Louvain 1960, 345—357 (Quid sit plena remissio peccatorum), rozbor tamtéž 340—344.

A. Neumann, Bitterfeldův traktát „De anno jubileo“. Hlídko 42 (1925), 500—506.

6. Determinatio super audientia confessionum.

Incipit: Primus in ordine articulus declarationis questionis fuit ille, an quilibet peccator mortalis teneatur confiteri semel in anno solum suo proprio sacerdoti...

Mss.: Koudelka, AFP 23/1953/, 49. Obsah tamtéž 50—52.

7. Collatio sacerdotum.

Incipit: Divini collacionis vel sermonis proprium est secundum se animam dulcorare...

Mss.: Koudelka, AFP 23/1953/, 53.

8. De horis canonicis.

Incipit: Septies in die laudem dixi tibi... Quamvis Deus semper et in omni tempore laudandus sit...

Mss.: Koudelka, AFP 23/1953/, 54—56.

9. Determinatio contra simoniam.

Incipit: Symonia est studiosa voluntas emendi vel vendendi aliquid spirituale vel spirituali annexum...

Mss.: Koudelka, AFP 23/1953/, 57 (dodej: Brno, UK, R 400, 184r; Brno, UK, Mik. 74, 25 lrv). Otiskl E. Stein, Mistr Mikuláš Biceps. VKČSN 1928, 84—88.

10. Sermones.

a) De visitacione b. virginis Marię. Maria abiit in montana. Reverendi patres et domini. Clarius iam edocuit nos presentis evangelii recitacio... Bamberg, Staatl. Bibl. Theol. 126 (Q. III. 28) f. 139—143.

b) Sermo de s. Nicolao. Prope est estas. Verba proposita sunt evangelii de presenti dominica... Bamberg, Theol. 165 (Q. V. 36), f. 254—255.

c) Sermo de s. Clemente. Repleti fructu iusticie. Reverendi patres et domini. Verba proposita sunt apostoli ad Phil. primo, transumptive vero lecta in proxima transacta dominica... Bamberg, Theol. 165 (Q. V. 36), f. 255—258.

11. De regimine hominis.

Incipit: Incipit regimen vite cum confessionali bono... Czu habin des reyche gotis... Vratislav, UK I Q 81 (2. pol. 14. stol.—1. pol. 15. stol.), f. 97r—118v.

12. Velmi pravděpodobně pochází od Bitterfelda Expositio Cantici canticorum mystica v UK Praha B V 14. f. 81—123.

Nezvěstné jsou spisy: Responsio de peculiis, De devolutionibus, Vita S. Hedwigis. O nich Koudelka, AFP 23/1953/, 59—60.

Neprávem jsou Jindřichovi z Bitterfeldu připisována tato díla: De decem praeceptis (autorem je nejspíše Matouš z Krakova), Magisterium Christi in septem artibus liberalibus (autorem je Henricus de Honover, jinak Honer, Honefer, Hanuber, jak svědčí Ms. UK Vratislav I F 530, f. 213—242, kde je mu spis připsán), De quattuor instinctibus (autorem je Jindřich z Friemaru) a De sacra communione et argumentis fidei adversus Hussitas (dílo je z r. 1419 a již toto datum vylučuje autorství Jindřicha z Bitterfeldu).

14. Conradus Abeck (Abech),

bakalář pražského studia v letech 1385—1386, pak působil ve Vídni. Je znám z procesu s Janem Müntzingerem, školním rektorem z Ulmu, proti němuž vystoupil r. 1385 jako žalobce.

Liter.: Koudelka, AFP 27/1957/, 86. Albert Lang, Johann Müntzinger, ein schwäbischer Theologe und Schulmeister am Ende des 14. Jahrhunderts. Aus der Geisteswelt des Mittelalters. Münster i. W. 1935, 1200—1230, zvl. str. 1204—1213.

15. Gebelinus (Gobelinus) z Winterburgu,

bakalář v pražském konventě 3. února 1386, r. 1394 imatrikulován v Erfurtě jako „magister sacre theologie primus regens in ordine suo“, 1397 provinciál pro Westfálsko, 1400 již mrtev.

Liter.: Koudelka, AFP 27/1957/, 88. G. Löhr, Die Dominikaner an den Universitäten Erfurt und Mainz. AFP 23/1953/, 240. E. Kleineidam, Universitas Studii Erfordensis I, Leipzig 1964, 265.

16. Petrus Mathaei de Venetiis,

ustanoven 1. září 1386 generální kapitulou jako sentenciář do konventu pražského pro rok 1387 — Koudelka, AFP 27/1957/, 103.

17. Stephanus Ser Francisci z Florencie,

ustanoven 1. ledna 1392 generální kapitulou na příští rok jako lector biblicus v Praze — Koudelka, AFP 27/1957/, 106.

18. Jakub ze Soestu (de Susato),

rodák ze Schwefe u Soestu, kde vstoupil do kláštera před r. 1377. Akademickou dráhu započal v Praze, kde postupně působil jako bibliocus a sentenciář a kolem r. 1399 se stal mistrem theologie. R. 1405 přesídlil do Kolína n. R., kde byl profesorem do r. 1422 a zároveň zastával úřad inkvizitora, pak se uchýlil do mateřského kláštera, kde po r. 1438 zemřel.

Liter.: J. H. Beckmann, Studien zum Leben und liter. Nachlass Jacobs von Soest. QF 25/1929. G. Löhr, Die Kölner Dominikanerschule vom 14. bis zum 16. Jahrhundert. Freiburg/Schw. 1946, 71—73.

Literární pozůstalost se zachovala téměř úplně (v UK Münster a Stadtbibl. Soest) a umožňuje nám si udělat představu o životní dráze a činnosti tehdejšího profesora theologie. V Praze jako cursor biblicus vykládal r. 1394 1—19 kap. knihy Moudrosti (Soest, Stadtbibl. 8, col. 247—381; Stegmüller, RB nr. 3990), 1—7 kap. knihy Ecclesiasticus (Soest, Stadtbibl. 8, col. 381—496; Stegmüller, RB nr. 3990, 1), evangelium sv. Matouše (Soest, Stadtbibl. 8, col. 497—568; Stegmüller, RB nr. 3990, 2) a list sv. Pavla k Židům (Soest, Stadtbibl. 8, col. 569—631; Stegmüller, RB nr. 3992, 1).

V dalších dvou letech následoval výklad Libri sententiarum Petra Lombarda: Münster, UK 156, f. 1—207: I—II; 157, f. 1—199: III—IV; 181/173/: I—IV; 199: Tabulae (Stegmüller, RS nr. 394; cf. F. Tuszyńska, *Materialy do stanu badań nad filozofia scholasticzna XV wieku. Studia mediewistyczne* 2, 1961, 23).

Po příchodu do Kolína n. R. vykládal Jakub ze Soestu, jak sám udává, od září 1407 do února 1411 list sv. Pavla k Titovi. Výklad ne příliš obsáhlého listu má 752 stran [Münster, UK 86 (197) I. str. 1—434; 86 (197) II. str. 1—318; Stegmüller, RB nr. 3992], neboť exegeta v něm chtěl uplatnit všechno své vědění: „Est sciendum — praví na konci výkladu — quod in ea breviter continentur materie morales, naturales, legales et canonice et alique curiose questiones, non tamen ut disputabiles, sed ut veritates, que in dicta expositione diffusius pertractantur... Tractatur etiam in eadem de quolibet statu regulari, clericali sive seculari...“ Totéž platí o velkém výkladu evangelia sv. Matouše (Münster, UK 165; Matth. c. 3—13; c. 16; 166: c. 8—16; 167: c. 7—19. 19; 168: c. 19, 19—27, 66; 169: c. 20, 27; Stegmüller, RB nr. 3991). Z biblického oboru jest uvést ještě *Distinctiones breviores et longiores pro arte colligendi sive praedicandi* (Stegmüller, RB 3992, 2).

Ze samostatných theologických pojednání se zachoval spis *De conceptione Marie*, v němž autor dospěl k závěru: „Ex dictis sanctorum potest probari, quod Virgo gloriosa fuit concepta in peccato originali“ (Beckmann 104).

Jakub ze Soestu byl činný i na poli historickém. Sebral materiál k dějinám dominikánského řádu (H. Chr. Scheeben, *Jakob von Soest und seine Chronik des Predigerordens. Histor. Jahrbuch* 50/1930/, 233—236), sestavil sbírku řádových privilegií a napsal *Expositio super Mare magnum*, výklad výsad, jež papežové řádu propůjčili.

19. Jan Hübner.

Liber decanorum pražské university zná Jana Hübnera, který se stal r. 1381 bakalářem, 1385 mistrem svobodných umění; 1401 byl bakalářem a 1403 mistrem theologie a r. 1403 vystoupil proti šíření wiklefismu v Praze. Akta dominikánské provincie Teutonia se zmiňují o Janu Hübnerovi, který byl r. 1398 poslán na studie theologie do Prahy a 1400 přeložen do Pavie [Röm. Quart. 11 (1897), 301, 311]. Vzhledem k tomu, že řeholníci místa svých studií často a rychle střídali, není nepravděpodobné, že běží o jednu a tutéž osobu.

Pod jménem Jana Hübnera se zachovaly tyto spisy:

1. Quaestio: „Utrum voluntas dominica... possit impediri, ne impleatur per quamcunque potentiam.“

Incipit: „In ista questione erunt tres articuli...“

Vratislav, UK I F 285, f. 293v: 1401.

2. Questio: „Utrum humilitas sit potissima virtutum“.

Vratislav, UK I F 669, f. 244—246: 1454.

3. Recommendatio sacrae theologiae.

Incipit: „Fons sapientie verbum Dei, Eccl. 10. Rev. m. etc. Fons divinalis emanacionis...“

Vratislav, UK I F 669, f. 249v: 1454.

4. „Sermo ad clerum de assumptione Virginis gloriose.“
Incipit: „Maria optimam partem elegit, Luc. X. Reverendi patres et domini. Quam suavis, solempnis et gaudiosa sit hodie diei festivitas...“

Vratislav, UK I F 628, f. 58v: 1394.

5. „Sermo ad univ. Pragensem.“

Incipit: „Porro si in digito Dei, Luc. XI. Rev. patres et mag. Sicut clarum est cottidiana docente experientia...“

Vratislav, UK I F 628, f. 58v: 1394.

Liter.: Ad. Franz, *Der Magister Nicolaus Magni. Freiburg i. B.* 1898, 41—42, č. 22.

20. Jan řečený Karmelita,

lektor u sv. Klimenta na rozhraní 14. a 15. stol. — Koudelka, AFP 27/1957/, 63—64.

Zachovaly se od něho tři řeči:

1. „Sermo factus ad synodum coram archiepiscopo in Praga.“

Incipit: Filius meus(!) vivit. Verba proposita habentur Io 4 originaliter, transumptive currentis dominice evangelio literaliter. Reverendi patres etc. Nec in presenti est hostis versucia lapsus ille primus parens noster...

Bamberg, Staatl. Bibl. Theol. 165 (Q V 36), f. 230va-234ra. Obsah Koudelka, AFP 27 (1957), 64—65, který řeč klade do října 1401. Viz též R. Holinka, *K literární činnosti českých dominikánů ve XIV. století. Řád* 8/1942/, 204.

2. „Sermo de cena domini factus in Praga coram archiepiscopo et rege Ungarie“.

Incipit: „Exemplum dedi vobis. Verba propositionis habentur Io 13 capitulo originaliter, transumptive autem in presentis festivitatis evangelio literaliter. Patres mei et domini doctores et magistri eximii ceterique prelati huius alme Pragensis ecclesie sancte Dei ceterique clerici nunc in presenti. Totum enim genus humanum est homo ille qui iacebat in via semivivus.“

Bamberg, Staatl. Bibl., Theol. 165 (Q V 36), f. 234rb-237v. Obsah Koudelka, AFP 27/1957/, 65—66, který řeč klade do r. 1402. Viz též R. Holinka, *K literární činnosti českých dominikánů*, I. c. str. 204, podle něhož byla řeč přednesena mezi lety 1385 až 1397.

3. „Sermo ad sinodum coram archiepiscopo in Praga.“

Incipit: „Compelle intrare. Verba proposita habentur Luc. 14 capitulo originaliter, transumptive autem currentis dominice literaliter. Reverendi patres mei et domini doctores dignissimi ceterique prelati, curati, religiosi omnesque clerici ecclesie sancte Dei nunc in presenti. Fateor singulis vobis quod vir pollutus labiis ego sum...“

Bamberg, Staatsl. Bibl., Theol. 165 (Q V 36), f. 242v-245v; Berlín, Elect. 825 (anon.). Obsah Koudelka, AFP 27/1957/, 66—67, který řeč datuje do r. 1398. Viz též R. Holinka, *K literární činnosti českých dominikánů*, I. c. 204—205.

21. Jan,

professor s. theol. in conventu Pragensi 1. července 1401 — Koudelka, AFP 27/1957/, 92. Není vyloučeno, že tento Jan je totožný s výše uvedeným Janem Karmelitou.

22. Hermannus,

praesentatus (tj. ad gradus in s. theologia) in con. Pragensi 7. ledna 1401 — Koudelka, AFP 27/1957/, 90.

23. Paulus de Bruna (Pavel z Brna),

baccalaureus theol. in conv. Pragensi 7. ledna 1401 — Koudelka, AFP 27/1957/, 101. Předtím studoval v Oxfordě, 14. června 1399 byl ustanoven hlavním lektorem v Brně, později, v letech 1410—1413, byl představeným české provincie — Koudelka, AFP 27/1957/, 67.

Zachoval se od něho „sermo in cena Domini... factus in Praga coram regibus, puta Ungarie et Bohemie.“

Incipit: „Transeat ex hoc mundo ad patrem. Verba vestris reverenciis proposita sunt stilo evangelico Ich 13 originaliter exarata et in evangelio presentis sollempnitatis lectionaliter recitata...“

Bamberg, Staatl. Bibl. 165 (Q V 36), f. 237r-242v. Obsah Koudelka, AFP 27/1957/, 68—69, který řeč klade na 15. duben 1400. Viz též R. Holinka, K literární činnosti českých dominikánů, I. c. 205.

24. Andreas Wanszík,

examinator in conv. Pragensi 1408 — Koudelka, AFP 27/1957/, 83.

25. Jan Falkenberg,

nar. kolem r. 1365 v Gdansku, mistrovský gradus v svobodných uměních získal v Praze 1384, pak odešel do Vídně, kde získal hodnost doktora theologie, v letech 1406—1409 působil v Praze jako profesor, když pro různice v mateřském svém klášteře krakovském s hlavou polské strany Janem Biskupciem musel z Krakova odejít. R. 1411 byl inkvisitorem v Magdeburku. Byl to bojovný šovinista, z hloubi duše nenáviděl „modloslužebné“ Poláky, kteří v boji proti řádu Německých rytířů volali na pomoc pohanské národy, a ve své Satyře vybízel k vyhubení polského národa. Střetl se i s Matoušem z Krakova, Janem Gersonem, Petrem d'Ailly a papežem Řehořem XII, vůči němuž prosazoval neutralitu. Řád jej posléze odsoudil k doživotnímu žaláři, papež Martin V. jej r. 1425 propustil, když své názory odvolal. Zemřel kolem r. 1435 v Lehnici.

Liter.: Jan Fijalek, Dwaj dominikanie krakowscy: Jan Biskupiec i Jan Falkenberg. Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera I., Lwów 1925, 271—348. B. Bess, Johannes Falkenberg O. P. und der preussisch-polnische Streit vor dem Konstanzer Konzil. Zeitschrift für Kirchengeschichte 16 (1895), 384—464. St. Belch, Scriptum denunciatorium. Sacrum Poloniae Millennium II. Roma 1955, 165—192 (polská žaloba na Satyru, podaná kostnickému sněmu). Soupis Falkenbergových spisů podávají Quéatif-Echard I, 760.

1. V Praze vystoupil Falkenberg 7. prosince 1408 proti Řehoři XII. a doporučoval neutralitu thesís „De renunciacione papatus.“

Incipit: „Ad pauca respicientes...“

Praha, UK K C 25, f. 267r-270r; X D 10, f. 104r-160v; X H 18, f. 91r-94r.

Vídeň, Nationalbibl. 4754, f. 128v-138v.

Eichstätt, Staatl. Bibl. 698, f. 338r-344r.

Vyd. G. Sommerfeldt, Johann Falkenbergs Stellung zur Papstfrage in der Zeit vor dem Pisaner Konzil (1408). MIOG 31/1910/, 421—437. Viz V. Novotný, M. Jan Hus I. Praha 1919, 295—296.

2. Falkenberg pronesl v Praze také dvě řeči, chované ve výše častěji uvedeném bamberském kodexu Theol. 165, f. 204—225v. U druhé z nich je na konci výslovně poznamenáno: „factus in Praga ad universitatem et ab eodem collectus“.

26. Johannes de Monte (Kartäuserberg u Koblenze),

vstoupil do kláštera v Koblenzi, 1396 byl převorem ve Vídni, pak studoval v Bologni, odkud byl r. 1398 odvolán; 14. června 1399 potvrzen za lektora v Basileji, v letech 1401—1402 byl magister studentium v Kolíně n. R., theologii studoval v Praze — při výkladu Lombardových Librorum sententiarum konkuroval s Husem — 30. září 1409 jest již jako licenciát theologie opět v Kolíně n. R. a r. 1410 jest kolínskou universitou recopován jako mistr theologie. Spolu s Theodorichem z Münsteru, také někdejší pražským mistrem a r. 1415 vicekancléřem kolínské university, se zúčastnil kostnického sněmu (o jeho kázáních 17. února a 4. července 1415 viz H. Finke, Acta concilii Constanciensis II 396, 412—413), r. 1421 byl vysvěcen na sufragána kolínského, zemřel 1442. Podle svědectví kolínského lektora Friedricha Steila dal Jan de Monte poříditi velký svazek s názvem Prosodia et Catholicon, obsahující v abecedním pořádku vše, co má učenec znát.

Liter.: G. Löhr, Die Kölner Dominikanerschule 74—75. F. M. Bartoš, Husův kolega Jan z Hory, Jihočeský sborník historický 12/1939/, 104. Koudelka, AFP 27/1957/, 94.

27. Petr Mangold,

studoval v Bologni, odkud byl r. 1400 odvolán, 1402 byl magister studentium v Kolíně n. R., když Hus vykládal první dvě knihy Lombardových Sentencí (1407—1408), konkuroval s ním, o jeho dalších osudech není zatím zpráv.

Koudelka, AFP 27/1957/, 103. M. J. Hus, Super IV Sententiarum, ed. V. Flajšhans, Praha 1904, 200. Ztotožňovat Petra Mangolda s Petrem z Uničova není přípustné, neboť Mangold byl členem provincie Teutoniae O. P., kdežto Petr z Uničova byl jistě členem provincie Bohemiae.

28. Petr z Uničova,

vystudoval v Praze filosofii a působil na fakultě artistické, zároveň byl kazatelem u sv. Klimenta („praedicator Theotunicorum“) a na svatoklimentském studiu přednášel theologii. Do popředí vystupuje r. 1409, když po rozkazu arcibiskupově, aby mu byly vydány knihy Wiklefovy, veřejně z kazatelny oznamoval ty, kteří neuposlechli. R. 1410 se dožadoval v Bologni, aby byl zahájen proces s M. J. Husem, v červenci 1412 se zúčastnil velkého shromáždění kleru a pražské university, jež na příkaz králův odsoudilo 45 článků Wiklefových, v listopadu 1414 odešel do Kostnice a pracoval proti Husovi, který v něm viděl úhlavního nepřítele. Brzy po

návratu do Prahy, na počátku r. 1417, byl uvržen do vazby, neboť mu byla přičítána účast na protiutrakvistickém letáku „Utrum licet magistris studii Pragensis illa definire et approbare, que auctoritate tocius orbis dampnantur,“ a byl nucen, aby odvolal. Petr žádal důkaz, že kalich je přikázán Kristem. Sám M. Jakoubek ze Stříbra napsal za tím účelem „Positio pro informatione monachi praedicatoris s. Clementis“ a předložil ji na univesitě před shromážděnými mistry, mezi nimiž byl i Petr. Ten projevil ochotu, že se v otázce utrakvismu přikloní k názoru university, bude-li její názor slavnostně proklamován. Rektor Jan z Rejnštejna vydal 10. března 1417 požadovaný dekret a Petr byl donucen o tři dny později odvolat. O dalších osudech Petra z Uničova není zpráv.

Liter.: Koudelka, AFP 27/1957, 69—75. J. Sedlák, Počátkové kalicha. Časopis katol. duchovenstva (ČKD) 54 (80) 19. 4. 315—322.

Z Petrovy písemné pozůstalosti se zachovaly pouze dokumenty, týkající se jeho odvolání:

1. Prohlášení.

Incipit: Honorabilis domine rector... Ego minimus Christi discipulorum, predicator in hac civitate...“

Brno, UK, MK 98 (II. 35), f. 158v-159v.

Otiskl J. Sedlák, ČKD 54/80/1914, 320—322. Podle F. M. Bartoše, Husitství a cizina. Praha 1931, 94, jest autorem prohlášení kazatel v Betlémské kapli Havlík.

2. Odvolání.

Incipit: „Coram vobis venerabilibus magistris...“

Praha, UK III G 16, 73r-74v; VIII G 13, 180v-182v; X F 10, f. 25v-27v; XI E 3, f. 96r-99v; Kap. O 73, f. 144v-147r.

Videň, Nationalbibl. 4937, 36v-45r.

Vyd. J. Loserth, Hus und Wiclif, Leipzig 1884, 296—298; V. Brandl, Osvědčení Petra z Uničova. Časopis Matice moravské 9/1879/, 98—101. Viz Koudelka, AFP 27/1957/, 74—75.

Nezvěstný jest Petrův traktát Auctoritates contra utramque speciem, o němž se zmiňuje nejstarší katalog Karlovy university (kodex P 12 — viz MĚO 11/1890), 313.

Neprávem přiřkl J. Sedlák z Uničova kvestii „Utrum probari potest demonstratione vel evidentiā naturalī Deum esse trinum et unum aliis fidei argumentis“, zachovanou v UK Praha VIII F 7, f. 253r-287v a Kap. N 12, f. 102r-113v (J. Sedlák, Počátkové kalicha. ČKD 54/80/1914, 317; obsah traktátu v ČKD 52/1878/, 1911, 99—104), jak ukázal F. M. Bartoš, Počátkové kalicha v Čechách. Časopis Nár. Musea 97/1923/, 35—36.

29. Nejmenovaný bakalář,

od něhož se zachovalo universitní kázání a „principium in Actus apostolarum.“

I. Incipit: „Sic nos existimet homo ut ministros Christi. Verba ista scripta sunt in 1 Cor. 4 originaliter, lecta quoque sunt in epistola dominice currentis transumptive et historialiter...“ Expl.: „Explicit sermo per quendam venerandum fratrem sacre theologie baccalaureum ordinis Predicatorum factus ad clerum in missa universitatis Pragensis anno Domini 1405 in quatuor temporibus ante festum nativitatis Domini.“

Berlin, Oeffentl. Wiss. Bibl., Theol. Fol. 583, f. 1r-3r.

2. Incipit: „Incipit principium in actus apostolorum. In nomine sanctissime Trinitatis, Patris et Filii et Spiritus sancti. Amen. Reverendí magistri domini ac socii amantissimi, inchoamus cursum more huius alme universitatis et profundissime facultatis theologie...“ Explicit: Explicit principium cuiusdam fratris ordinis Predicatorum

sacre theologie baccalarii factum per ipsum in actus apostolorum anno Domini 1406 circa octavam Epiphanie.“

Berlin, Oeffentl. Wiss. Bibl., Theol. Fol. 583, f. 3r-6v.

Cf. Koudelka, AFP 27/1957/, 68 pozn. 37, který praví, že jen s výhradou by bylo možno zmíněné kusy připsat výše uvedenému bakaláři Pavlovi z Brna.

Dodatky:

1. 21. května jest doložen cursor Mārssico (Koudelka, AFP 27/1957/, 96); byl to cursor biblicus?

2. V UK Praha I C 30, f. 56—80, se zachoval komentář k 3. knize Sentencí Petra Lombarda od Jana Záduby (Zadube) z r. 1411. Autor však jest uveden jako Lector Weronensis (Beroun) — cf. Stegmüller, RS nr. 509.

3. Závěrem připomínám ještě pražského mistra Jana Melzera (Brasiatoris, Braxatoris) z Frankensteinu, který vstoupil do dominikánského řádu až později. Jan z Frankensteinu se stal v Praze r. 1394 bakalářem a r. 1398 mistrem svobodných umění (MUP I, 295, 330), pak působil na fakultě artistické a studoval teologii. Na doktora theologie byl promován teprve v Lipsku, kam odešel r. 1409. Po promoci vstoupil do dominikánského řádu, působil jako inkvizitor a opětovně zastával úřad provinciálního představeného polské provincie, zemřel 1446 v Drážděnech a pohřben byl v dominikánském klášteře v Pirně.

Náhrobní nápis Frankensteina vypočítává tyto jeho spisy:

1. Super Pentateuchum commentarius (asi nynější Ms. UK Vratislav I Q 13, kde na f. 1 čteme: „De relictis magistri Iohannis de Frankenstein super Pentateuchum).
2. De imitatione Christi tractatus.
3. Sermones magistrales.
4. Sermones ad clerum.
5. Sermones de tempore et sanctis per totum annum (UK Vratislav I Q 44, I Q 377). Mezi těmito řečmi jest I Q 44./f. 173r-175r/ řeč, kterou měl autor jako licenciát theologie v Praze na thema Ecce Rex tuus (Zach. 9). Kristus jest podle něho Rex jakožto fundator studii Pragensis. Pražskou universitu nadšeně velebí: „Que enim in christianitate alicuius reputationis aut experientie gens quevis vel nacio non audierit famam de Pragensi studio, ad quod fundandum imperator et rex noster serenissimus collegit et advocavit prece et precio et labore non modico viros doctissimos ex longinquis partibus.“

6. Commentaria in Petri Lombardi Sententiarum libros IV.

7. De inquisitionis officio tractatus.

8. De hereticorum erroribus liber.

K tomu jest dodati sbírku filosofických výpisků asi z doby pražského působení (z Aristotela, Cassiodora, Aegidia Řím. atd.) v Ms. UK Vratislav IV 52 a „Sermo brevis M. Io de Frankensteyn in obitu cuiusdam doctoris theol. M. Redin. Domine salva. Sic scribitur Mt. VIII et in evangelio hodierno... X... ex ore leonis“, Maihingen II. Lat 1. 4057, f. 71rv.

Liter.: G. M. Löhr, Die Dominikaner an der Leipziger Universität. F 30/1931/, 20—25.

2. Generální studium minoritské u sv. Jabuba.

Třebas někteří příslušníci minoritského řádu nebyli pěstování věd nakloněni, ještě za života sv. Františka z Assisi zvítězil směr studiím přízni-

vý a minorité zaujali vedle dominikánů místo mezi tzv. „ordines studentes.“¹⁾ Ukázalo se totiž, že bez hlubšího vzdělání by řád nemohl úspěšně plnit své poslání. Pokud studium řádovým účelům vyhovovalo, bylo dovolené a žádoucí: „Finis studii fratris Minoris est studere in sacra pagina, ut de ipsa fide defensare et populum sciat informare“, píše Bartoloměj z Pisy.²⁾ Proto každá minoritská provincie měla ústav pro vzdělání dorostu a mimoto v některých významných střediscích, jmenovitě v Bologni, v Paříži a v Oxfordu, existovala kvetoucí generální studia, na něž každá provincie posílala dva studenty „ex debito“ (tj. hradila jim jen výlohy na knihy) a libovolný počet studentů „de gratia“ (jež musela úplně vydržovat). Po zřízení Karlovy university nabylo většího významu i studium provincie česko-polské v Praze v klášteře u sv. Jakuba, kde již předtím existovala kvetoucí škola pro výuku řádového dorostu.³⁾ Lektory ustanovovali zpravidla na jeden rok řádoví představení (generální nebo provinciální kapitola) z osob, které měly potřebné znalosti a mravní kvality. Vyžadovalo se od nich hlubší vzdělání na některém z tří nejpřednějších generálních studií a zpravidla i akademický gradus. Byl to odsouzeníhodný zlozvyk, pokoušeli-li se někteří lektori vyhnouti se namáhavé práci a získati grady prostřednictvím papežského breve. Takovým pochybným mistrům se říkalo „doctores bullati“; objevují se v časovém úseku, ohraničeném pontifikáty Jana XXII. (1316—1334) a Lva X. (1513—1521).

Naprostý nedostatek pramenů zavinil, že ze všech řeholních ústavů, jež v Praze existovaly, jsme o minoritském studiu zpraveni nejhůře. Známe jen několik lektorů, a to ještě většinou jen podle jména:

1. Albert Bludův.

Pocházel z panského rodu, pravděpodobně moravského, po studiích v cizině, v tom dvouletých v Paříži, učil v pražském klášteře. Na žádost císaře Karla IV. byl 13. června 1349 povýšen v Avignoně do doktora theologie. R. 1355 nebo ještě dříve se stal světícím biskupem pražským, ale profesury se nevzdal ani potom. Rok jeho úmrtí není znám.

V rukopise universitní knihovny v Olomouci II 15, fol. 2 se zachovala paměť o theologické disputaci 24. října 1355: „Eodem anno sabbato ante beatorum Symonis et Jude IX. Kal. Novembres reverendus magister sacre

1) Her. Holzapfel, Handbuch der Geschichte des Franziskanerordens. Freiburg i. B. 1909, str. 268—294.

2) Her. Holzapfel, Handbuch, str. 270.

3) Český slovník bohovědný IV. Praha 1930, str. 298 (heslo Františkáni v zemích českých.) — Lektora tak vynikajícího, jako byl br. Hartmann, zesnulý r. 1340, prý dosud česko-polská minoritská provincie neměla, praví zápis v mnichovském clm 18002, fol. 299 v, Aug. Neumann, Prameny str. 162.

theologie frater Albertus episcopus et ordinis minorum dixit in lectione sua, quam in castro legit in loco refectorii, quod in libris et dictis sanctorum invenisset, quod in XXti annis deberet venire Antichristus.“ F. M. Bartoš, který tento text objevil, podotýká, že M. Albert „dovedl si za předmět přednášek vybrati themata velmi časová. Myšlenka, kterou se tu zabýval, způsobí osm let později duchovní převrat v neposledním pražském prelátovi, v Miličovi z Kroměříže, a nepochybně nikoli bez vlivů doktora Alberta. Albert nebyl nadarmo františkán. Je to patrný ohlas Rupescissova Vademecum in tribulatione.“ (VČA 53, 1944, 84—85.)

Liter.: Ferd. Tadra, Kulturní styky, str. 282—283, — F. M. Bartoš, Počátky VČA 53/1944/, str. 84—85.

2. Matěj, lektor 1374.

W. W. Tomek, Dějepis města Prahy V., Praha. 1881, str. 209.

3. Petr, lektor 1381.

W. W. Tomek, Dějepis města Prahy V., str. 209.

4. František,

syn Jiříka řezníka, 1375 a 1383 lektor, 1404 senior.

W. W. Tomek, Dějepis města Praha V., str. 209; Jar. Eršil, Jiří Pražák, Archiv pražské metropolitní kapitoly I., Praha 1956, str. 119, nr. 422—490.

Lektor František je pravděpodobně totožný s autorem reformních kázání, sepsaných ca 1380:

Incipit: Erunt signa... Quamvis Jesus Christus...

Praha, UK VII B 16, fol. Ir-190v.

A. Neumann, Výbor z předhusitských postill. Archa 1922, příloha: Archiv literární, str. 94—98.

F. M. Bartoš, Dvě studie o husitských postilách. Rozpravy ČSAV roč. 65, řada SV, seš. 4., Praha 1955, str. 8.

5. Mauritius lektor,

čestný kaplan papežův 1398, lector principalis 1404.

W. W. Tomek, Dějepis města Prahy V., str. 209, Praha UK, Ms. IV B 8, obsahující dílo Aegidia Římského De regimine principum, má na přední desce poznámku: „Iste liber, qui intitulatur de regimine plebium et principum, est fratris Mauricii lectoris iunioris“ — snad výše uvedeného lektora.

6. Pavel, lektor 1400.

W. W. Tomek, Dějepis města Prahy 209.

7. Jan, bakalář 1404.

W. W. Tomek, Dějepis města Prahy V., str. 210.

8. Gunther, lektor.

Praha UK, Ms. III B 10, obsahující výňatky z výkladů Sentencí Lombardových od Jana de Mirecourt, Richarda de Chillington a Roberta Holcota (z let 1359—1360), má poznámku: „Iste liber est fratris Guntheri lectoris de provincia Bohemie fratrum minorum nunc custodis Pragensis.“

3. Generální studium augustiniánských eremitů u sv. Tomáše.

Podle ustanovení generálních kapitol augustiniánských eremitů musel každý klerik před započítím theologických studií prodělat tříleté „studium naturalis philosophicae“ a „studium logicae“, jehož předpokladem bylo dostatečné ovládnutí gramatiky a latiny.¹⁾ Studia theologická trvala pět let a konala se na generálních studiích jednotlivých provincií. Jejich absolventi mohli dosáhnouti hodnosti lektora, jež je opravňovala přednášet filosofii a logiku na studiích partikulárních. Každá provincie měla právo posílat dva kandidáty do Paříže, aby na tamní universitě mohli prohloubit vzdělání a dosáhnouti akademických gradů. Kromě Paříže jako místa vysokých studií byly augustiniány vyhledávány Bologna, Padova, Neapol, Štrasburk, Řím, Avignon a Pavie, kde při universitách existovala „Studia generalia totius Ordinis“, jež představovala vyšší stupeň než generální studia v provinciích.²⁾

Na generálních studiích působili zpravidla tři učitelé, „regens studiorum“, který musel býti mistrem theologie, a dva lektoři. Oborem vedoucího generálního studia byla věda biblická. Po probrání úvodních otázek měl magister regens v dvouletém běhu podat výklad všech biblických knih, a to podle pařížského vzoru v prvním roce výklad historických a sapienciálních knih starozákonních, v druhém roce výklad Nového Zákona a zbývajících knih starozákonních. Za přednášky dostával 8 zlatých ročního platu a jako pomocníky měl dva studenty, sluhu a písaře. Jako lektoři směli být ustanovováni učitelé, kteří předtím tři roky s úspěchem

¹⁾ Tak stanovila generální kapitola ve Florencii 28. února 1326. *Analecta Augustiniana* 4/1911—1912/, str. 6. K dalšímu viz Jos. Hemmerle, *Nikolaus von Laun. Ein Beitrag zur Geschichte der Prager Universität und des Augustinerordens in Böhmen. Forschungen zur Geschichte und Landeskunde der Sudetenländer. B. 2. Studien zur Geschichte der Karls-Universität zu Prag, Freilassing-Salzburg 1954, str. 95.* — Aug. Neumann, *Prameny, str. 14—19.*

²⁾ E. Ypma, *La formation des professeurs chez les ermites de Saint-Augustin. Paris 1956, str. 56.* — Podle Aug. Neumanna, *Prameny str. 16.*, bylo šestero vysokých studií, na nichž augustiniánští eremité studovali: Siena, Perugia, Bologna, Florencie, Oxford a Cambridge. Podobně Th. Kolde, *Die deutsche Augustiner-Congregation und Johann von Staupitz. Gotha 1879, str. 48—49.*

přednášeli na partikulárním studiu logiku a přírodní filosofii. První z nich, „lector primarius“, přednášel filosofii, jmenovitě metafysiku, druhý, „lector secundarius“, vykládal *Libros sententiarum* Petra Lombarda. Regenta i lektoře jmenoval z počátku generální představený řádu, až teprve r. 1386 dostala bavorská provincie právo ustanovovat aspoň lektoře.³⁾

Generální studium augustiniánských aremitů v Praze existovalo v klášteře u sv. Tomáše již kolem r. 1300 jako jediné učiliště toho druhu pro rozsáhlou provincii bavorskou, k níž české kláštery náležely,⁴⁾ a mělo od počátku dobrý zvuk, neboť na něm působili vynikající lektoři, jako např. Jindřich z Friemaru mladší, dosvědčený r. 1343 jako „profesor actu regens“.⁵⁾ Po založení university bylo do ní včleněno stejným způsobem jako generální studium dominikánské; jeden řádový lektor byl plnoprávným členem profesorského sboru theologické fakulty a dva augustiniánští klerici docházeli povinně na přednášky profesora theologie, který nenáležel řeholnímu stavu. Filosofické magisterium mohli členové řádu získat i na svém generálním studiu, ale zkouškám musel být přítomen děkan fakulty. Theologické grady udílela pouze universita. Po celou dobu předhusitskou přitahovalo generální studium u sv. Tomáše posluchače ze všech evropských zemí.⁶⁾ Z lektorů jsou známi tito:

1. Mikuláš z Loun (Nicolaus de Luna).

Vstoupil do řádu kolem r. 1315, jako lektor pražského studia zmíněn již r. 1334, v letech 1340—1343, 1344—1354 byl provinciálním představeným bavorské provincie, nejpozději r. 1347 dosáhl mistrovského gradu v theologii a stal se prvním profesorem theologické fakulty, v letech 1358—1359, kdy byla přechodně zřízena provincie česko-polská, byl před-

³⁾ Aug. Neumann, *Prameny, str. 55.*

⁴⁾ Teprve r. 1385 bylo založeno druhé generální studium bavorské provincie ve Vídni.

⁵⁾ Ústřední archiv ministerstva vnitra v Praze, *Codex Thomaeus, fol. 111v.* — Literaturu o Jindřichu z Friemaru mladším i o jeho starším jmenovci, jakož i soupis jejich literární činnosti podává Adolar Zumkeller, *Manuskripte von Werken der Autoren des Augustianer-Eremitenordens in mitteleuropäischen Bibliotheken. Augustiniana 11/1961/, str. 478—516.*

⁶⁾ Ve výpisech z archivů august. eremitů v Římě, pořizovaných Aug. Neumannem, *Prameny str. 51—68,* jsou uvedeni tito: Johannes de Landshuett (1358), Johannes de Alamania (1385), Martinus de Bruna (1386), Urbanus de Padua (1386), Augustinus de Arimino (1386), Laurencius de Caman (1386), Nicholaus Pis de Strigonio (1386), Nicolaus de Judenburg (1387), Johannes de Lanczhuett (1388), Nicholaus Weynrici (1388), Johannes Mecenpok (1389), Johannes de Lippia (Lippstadt, 1390), Jacobus de Brugis (1390), Augustinus de Bruna (1391), Michael de Brunia (1391), Rumoldus de Valle (1391), Conradus Hagn de Windsheim (1391), Simon de Tarvisio (1391), Johannes de Winschaim (1392), Conradus de Aulpach (1392), Johannes Reimer de Nurenberga (1392), Egidius (comiti de Michilinia de nostra gracia speciali, 1393), Heinrichus de Verchaym (1393), Rumoldos de Valle de conventu Machlinie (1393).

staveným této provincie, r. 1362 byl ustanoven světicím biskupem řezenským, zemřel 26. března 1371.

Liter.: Jos. Hemmerle, Nikolaus von Laun. Forschungen zur Geschichte und Landeskunde der Sudetenländer. B. 2., str. 81—129. — Fr. Roth, Nikolaus von Laun. Augustiniana 5/1955/, str. 288—295. — F. M. Bartoš, Z naší středověké literatury latinské. Listy filologické 64/1937/, str. 129—130. — F. M. Bartoš, Příspěvky VČA 53/1944/, str. 84.

Spisy:

1. Expositio litteralis super „Missus est“.
Krakov, Bibl. Jagielloňská AA. II. 22 (1649), p. 13—82 (zač. 15. stol.: magistri Nicolai de Luna).
2. Sermo in die traditionis pallii Ernesto de Pardubice, archiepiscopo Pragensi, a. 1344.
Incipit: Vestivit pontificem stola byssina...
Praha, Kap. E 54, f. 49rv, 57 r (14. stol.): Sermo Nic. de Luna, provincialis et lectoris. Obsah Jos. Hemmerle, Nikolaus von Laun, str. 124—125.
3. Sermo in die coronationis Caroli IV. Pragae a. 1347.
Incipit: Eris corona gloriae in manu Domini et diadema...
Praha, Kap. E 54, f. 108v—109v (14. stol.): Sermo magistri Nicolai de Luna.
Codex Thomaus, fol. 152r a 153v uvádí dvě sbírky duchovních řečí, jež jsou však neznámé:
F 152r: Sermones in papiro Nycolai de Luna, principium: Erunt signa in sole, finis vero: Quam coronam nobis in presenti.
F. 153v: Sermones dominicales magistri Nicolai de Luna in pargameno, principium: Hora est iam nos, finis vero: Eternam promerentur amen.

2. Jan Klenkok (Klenck).

Narodil se počátkem 14. stol. v osadě Bücken v hrabství Hoya, v letech 1342—46 studoval práva v Bologni, pak až do r. 1352 dlel v Praze a studoval teologii, aby dosáhl titulu lektora, další studia konal v Oxfordě, kde se stal r. 1354 bakalářem a r. 1359 mistrem theologie, v letech 70. působil v českých zemích ve dvojí funkci — profesora theologie a inkvizitora. Jako profesor získal si zvučnou pověst přednáškami z oboru morální theologie. V posláním inkvizitora se dostal do styku s Janem Miličem, jehož provázal do Avignonu k papežskému tribunálu, ale přesvědčil se o jeho nevině. Zemřel v Avignoně ještě před skončením Miličova procesu r. 1374. Světoznámým se stal bojem proti Saskému zrcadlu (Sachsen-spiegel).

Liter.: H. Bütow, Zur Lebensgeschichte des Augustinermönches Johannes Klenkok, Bekämpfers des Sachsen-spiegels. Historische Vierteljahrschrift 92/1935/, str. 541—575. — D. Trapp, Augustinian Theology of the 14th Century. Augustiniana 6/1956/, 146—274, zvl. str. 223—239. — D. Trapp, Teólogos agustinos alemanes del siglo XIV. Archivo Augustiniano 48/1954/, str. 283—291. — D. Trapp, Lexikon für Theologie und Kirche 52, Freiburg i. B. 1960, sloupec 1050—51. — Život Miliče z Kroměříže. FRB I (Praha 1873), str. 401—436, zvl. str. 424—427. — Ed. Winter, Frühhumanismus, Berlín 1964. — W. Wattenbach, Johannes Klenck, Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit, N. F. 19 (1872), str. 160. — D. Trapp, Notes on John Klenkok O. S. A. (+1374). Augustinianum 4 (1964), 358—404.

Spisy:

1. Super librum Actuum Apostolorum.
Incipit: (Prol:) Quicumque hanc regulam secuti fuerint... Boethius secundo de consolacione philosophie metro finali sic inquit: O felix hominum genus...
[Text:] Primum quidem... Queritur, utrum in potestate ligandi solvendique successores apostolorum sint ad apostolice vite regulam obligati. Et arguitur quod non. Quia si sic, tunc quilibet successor...
Eichstätt, Stadtbibl. 204, f. 117—192.
Stegmüller RB nr. 4752, 2.
2. Quaestiones super materiam totam Canonicae Johannis.
Incipit: Utrum eterna vita manibus contractata sit vere per Johannem in suis canonicis epistolis nunciata? Arguitur, quod non. Sic enim sequitur, quod eterna vita esset composita secundum quantitatem...
Oxford, Bodl. Libr. 24463, f. 247ra—258va (z r. 1394).
3. Commentarius in Matthaum.
Stegmüller, RB nr. 4752, 1; neznámý.
4. Expositio litteralis super quatuor libros Sententiarum.
Prol.: Confidens in illum, qui labore lassos refecturum se promisit, intellectum parvulis... Cupientes. — In toto prologo magister intendit, quod Dei dilectio sociorumque petitio...
Lib. I.: Veteris. — Tota theologia est de rebus vel de signis sicut quilibet doctrina ut patet... Veteris. — Aliquando lex...
Lib. II.: Creacionem. — Creare aliquando accipitur pro agere communiter, sive ex aliquo sive non ex aliquo...
Lib. III.: Cum venit. — Nunc dicendum est de incarnatione Jesu Christi. Sicut enim visione Daniel Gabriel revelavit... ubi dixit angelus Daniel, quod ab exitu sermonis...
Lib. IV.: Samaritanus. — Quartum librum magister primo dist. 1 c. 1 distinxit contra tres libros precedentes.
Erfurt, Amplon. Q 118, f. f. 119r—135v Lib. I; fol. 86r—107v: Lib. II (14. stol.). — F 117, f. 1—166: Expositio summaria lib. I—IV (1419); zbývá vyšetřit, o kterou redakci běží.
Klosterneuburg, klášť. knihovna 304, f. 68r—195r: Lib. I—IV; „per fratrem Johannem Clenke inceptorem theologie universitatis Oxonie... a. d. 1359 (14.—15. stol.).
Siena, Bibl. comm. G V 16, f. 1r—105v: Lib. I—IV; Lib. II f. 20v—35v obsahuje první redakci díla.
O různých redakcích komentáře viz D. Trapp, Augustiniana 6/1956/, str. 232—235; první redakce vznikla a byla přednesena v Praze. — Stegmüller, RS nr. 413.
5. Questiones super secundum librum Sententiarum.
Podle D. Trappa, Augustiniana 6/1956/, str. 233, běží o pozdější, třetí zpracování výkladu druhé knihy Sentencí našim autorem.
Eichstätt, Stadtbibl. 471, fol. 157v—186r: jako autor mylně uveden Facinus de Asti.
6. Sermones magistrales.
Erfurt, Stadtbibl., Amplon. Q 118, fol. 108ra—117rb (14. stol.):
Sermo I. (fol. 108ra): Vincit mundum fides nostra. 1. Joh. 5 scribitur: Adversarius vester... Nota, quando carcerarius habet aliquem captum in carcere...
Sermo II. (fol. 110ra): Fortis armatus custodit... Deut. 4 scribitur: Custodi temetipsum et animam sollicitate. Racio autem huius hortacionis...
Sermo III. (fol. 111vb): Assumptus est in celum... In psalmo scribitur: Ascendit Deus in iubilo. Si quidem in ascensu eius presentes fuerunt...
Sermo IV. (f. 114ra): O vos omnes, qui transitis... Illa sancta virgo Maria figurata per uxorem...
Sermo V. (f. 115vb): Induamur arma lucis... Reverendi domini. Ecclesia his diebus recolit desiderium sanctorum patrum...

7. Epistola Johanni de Hildesheim O. Carm. transmissa.

Incipit: Preclarissime sciencie floribus et coloribus fratri Johanni de...

Arras, Bibl. municip. 505, fol. 109v—110v [14. stol.].

Ed.: Carmelus 4/1957/, str. 234—235.

8. Listina ze 4. července 1370.

Incipit: In nomine Domini. Amen. Anno nativitatís eiusdem 1370... in conventu fratrum heremitarum sancti Augustini in preurbio Brunnensi constitutus...

Ed. W. Wattenbach, Anzeiger f. Kunde der deutschen Vorzeit N. F. 30 [1883], str. 80.

9. Překlad Pseudoaristotelova spisu Secretum secretorum do nářečí středohornoněmeckého.

Viz Ad. Zumkeller, Manuskripte von Werken der Autoren des Augustiner-Eremitenordens in mitteleuropäischen Bibliotheken. Augustiniana 12/1962/, str. 301, nr. 522.

10. Polemické spisy proti Saskému zrcadlu.

Viz Ad. Zumkeller, Augustiniana 12/1962/, nr. 525—531. Tam jsou uvedeny rukopisy, edice i příslušná literatura.

11. Codex Thomaeus, f. 146, uvádí ještě tato díla Klenkokova: Item quodlibet magistri Johannis elencon cum expositione litterali super sentencias cum aliis anexis in papiero et in copertorio, cuius principium est „Utrum eterna vita“, finis vero secundi „Venerabilis magistri Johannis“.

3. Jan z Lehnice (Johannes de Legnicz), lektor r. 1353.

Alphabetum Felicis Milensii De Monachis et Monasteriis Germaniae ac Sarmatiae citerioris, Ordinis Eremitarum Sancti Augustini. Pragae, 1613, str. 234.

4. Václav, lektor 1358.

W. W. Tomek, Dějepis města Prahy V., str. 215. Tehdy byl však br. Václav lektorátu nejspíše zproštěn, protože 17. listopadu 1358 byl potvrzen za provinciála české provincie a zároveň byli jmenováni pro pražský konvent lektoři Vlašek a Jindřich ze Straubing. Viz A. Neumann, Prameny, str. 49—50.

5. Lev, lektor 1356 — 17. listopadu 1358.

W. W. Tomek, Dějepis města Prahy V., str. 215. A. Neumann, Prameny, str. 50.

6. Vlašek (Wlasco),

dosud převor v Praze, jmenován 17. listopadu 1358 lector principalis; 5. září 1359 byl tohoto úřadu zproštěn a poslán jako konventuál na Mělník.

A. Neumann, Prameny, str. 50—51.

7. Jindřich ze Straubing (Henricus de Straubinga).

16. listopadu 1358 lector secundarius. A. Neumann, Prameny, str. 50.

7a. Vilém z Lincolnu,

ustanoven lektorem v Praze od generála řádu r. 1359.

A. Gwynn, The English Austin Friars. Oxford 1940, 104.

8. Jan z Mnichova (Johannes Russhaimer, Runsheimer de Monaco), dosvědčen jako regens studií Pragensis 3. prosince 1385, 5. července 1386, 9. dubna 1387, 25. května 1388 (A. Neumann, Prameny str. 54, 55, 57, 58), 11. dubna 1389 přeložen do Mnichova (A. Neumann, Prameny str. 58), ale 18. srpna 1393 znovu v Praze v stejném úřadě (A. Neumann, Prameny str. 68).

Jos. Hemmerle, Geschichte des Augustinerklosters in München. München-Pasing 1956, str. 11.

Z Janových spisů se připomíná, ale nyní je neznámý traktát o svátku Navštívení P. Marie.

Vratislav, UK I F 777, f. 118va: Igitur hiis sic actis interim ad honorem sancte Marie visitacionis plures libelli per venerabilem in Christo patrem dominum Adam, cardinalem, dictum Anglicanum, magistrum in theologia, tituli etc., XXXVII (fol. 118vb) omelias ad dicti festi honorem super Magnificat compilavit, fecit etiam nam preter hec, que venerabilis magister Raymundus in theologia, magister ordinis predicatorum generalis, super Magnificat, ante institutionem predicti festi composuit tractatum venerabilis magister Johannes de Monaco, in theologia magister, alium super Magnificat doctor similiter et prior ad sanctum Paraclitum, videlicet Ewin, ordinis celestinorum, et devotus Petrus, prior rudnicensis, super epistolam in missa, que inceptit: Ecce iste venit saliens in montibus etc.

9. Johannes Staiger,

dosud studující v Paříži, ustanoven jako lector secundarius 4. září 1359.

A. Neumann, Prameny, str. 51.

10. Johannes de Braculis (Braclis, Bracle, Brakel),

člen augustiniánského kláštera v Lippstadtu, r. 1361 působil jako lektor v Paříži, tři leta později jest dosvědčen jeho pobyt v Praze. 9. září toho roku papež Urban V. nařídil pražskému arcibiskupovi, aby dal Janovi z Brakel udělit doktorát theologie s podmínkou, že vykoná zkoušku před pěti mistry. Jan z Brakel však raději odešel do Paříže, kde asi r. 1374 dosáhl této hodnosti řádným způsobem. Později, r. 1379 působil jako profesor theologie v pražské katedrále. R. 1385 byl již mrtev. Řádový generální představený musel 4. května 1385 ustanovit zvláštní komisi, která by rozhodla spor saské provincie a pražského konventu o Janovu pozůstalost.

Liter.: F. M. Bartoš, Příspěvky, VČA 43/1944, str. 85. — D. Trapp, Augustinian Theology of the 14th Century. Augustiniana 6/1956/, str. 269, 247. — D. Trapp, Teólogos agustinos alemanes del siglo XIV. Archivo Agustiniiano 48/1954/, str. 295—298. — MV III. nr. 380, str. 223—224, — A. Neumann, Prameny, str. 53.

Spisy:

1. Rationes de cognitione animae Christi anno 1381 Pragae contra dicta Conradi de Ebraco O. Cist. replicatae.

Tyto Rationes neznáme z původní redakce autorovy, nýbrž z obšírné repliky Konráda z Ebrachu. Viz níže pojednání o Konrádovi z Elbrachu, kde uveden rukopis i příslušná literatura.

2. Tractatus De symbolo (sive De radicibus theologiae).

Incipit: (prol.): Aggrediens oculis lippis, aspectibus caligantibus, aciebus(?) tremulis de solis aeterni luce contra caecutientes...

(Text.:) Dicturus ergo de quibusdam pro nunc me magis aggravantibus contentis in symbolo...

Mnichov, clm 28607, f. 37ss (1361): „tractatus... lectoris Johannis de Braculis Vestvali... compilatus... sub anno Domini 1361.“

3. Sermones dominicales.

Münster, UK 153/392/, f. 109r-223v (15. stol.). Rukopis byl za poslední války zničen. Autor Johannes de Bracle, člen augustiniánského kláštera v Lippstadtu, věnoval tuto sbírku kázání paderbornskému biskupovi Balduinovi ze Steinfurtu (1341–61). Ad. Zumkeller, Augustiniana 12/1962/, nr. 460, str. 66.

4. Sermo.

Münster, UK 468 (402), f. 232: „Sermo magistri Johannis Breckel“. Rukopis byl za války zničen. Cf. Fl. Landmann, Das Predigtwesen in Westfalen. Münster 1900, str. 36, pozn. 3.

5. Sermones super evangelia dominicalia per circulum anni (Linea salutis).

Incipit: Vae mihi, quia tacui. Haec verba locutus est Isaias sexto capitulo commemorans in se et in aliis...

Praha, Kap. C 75/506/, f. 50r-121v (z r. 1446).

6. Determinatio quaestionis de canonica electione Urbani VI. Johani de Jenczenstayn, archiepiscopo Pragensi, praesentata.

Incipit: Vir quidam notabilis...

Praha UK XIV C 16, f. 156r-170v; XIV D 19, f. 44r-49b, 52r-60r.

J. Truhlář, Paběrky z rukopisů klementinských. Český časopis historický 8/1902/, str. 193. — J. Sedláč, M. Jan Hus, Praha 1915, str. 49–50 (tam obsah spisu).

7. Nezvěstné spisy:

Cod. Thomaneus uvádí tato díla M. Jana z Brakel:

145v: Determinatio magistri Johannis de Braklycz de contractibus secularium, que incipit „Utrum emere“, finis vero „Eo modo, quo vivimus, modus inolevit“.

f. 151r: Item quidam quaterni in pargameno super cantica fratris Johannis Brugis(!): principium „Osculetur me“, finis vero „mense Junii.“

Podle svědectví Jana z Basileje OESA (clm 27034 napsal Jan z Brakel tato díla:

Tractatus De symbolo sive De radicibus theologiae,

Tractatus De videndo Deum

Tractatus De veritate

Super 6. Physicorum

Excerpta de Summa Bradwardini

Determinatio de cognitione anime Christi

Determinatio de contractibus.

11. Jan Guntherův ze Stargardu (Johannes Guntheri de Stargardia).

Vévoda Pomořanský žádal r. 1366 papeže Urbana V., aby byl udělen doktorát theologie pařížskému lektorovi Janu Guntherovu ze Stargardu, který po tři roky konal theologické přednášky v Praze.

MV III., nr. 688, str. 424.

12. Leonard z Korutan (de Villaco seu de Carinthia), člen konventu ve Völkermarktu, doktor pařížský (od r. asi 1372), po rozpadu pařížské university přišel do Prahy a v prosinci 1383 byl členem komise, jež upravovala statuta theologické fakulty. R. 1384 přešel na universitu vídeňskou. Byl dlouhá léta provinciálním představeným bavorské provincie a zemřel po r. 1402.

Liter.: Fr. Rennhofer, Die Augustiner-Eremiten in Wien. Würzburg 1956, str. 96–99. — J. J. Gavigan, De doctoribus theologiae O. S. A. in Universitate Vindobonensi. Augustinianum 5/1965/, str. 275–277.

Z literární pozůstalosti Leonardovy se zachoval (podle laskavého sdělení Dr. Ad. Zumkellera, který jej nedávno objevil) spisek:

Justificationes constitutionum beatae Birgittae.

Incipit: Circa primum capitulum, ubi dicitur: Principium itaque huius religionis et salutis est vera humilitas...

Uppsala UK C 631, f. 348v-349r (15. stol.).

Podle toho byl Leonard z rozhodnutí papežské kurie členem komise, která měla v letech 1377–1379 posoudit tzv. „regula s. Birgittae.“

13. Konrád Burcer,

lector secundarius 12. března 1384. A. Neumann, Prameny str. 52.

14. Mikuláš z Prahy (Nicolaus de Praga)

byl poslán 8. listopadu 1357 na studia do Met, odtud odešel na další studia do Paříže, 5. září 1359 dostal svolení, aby působil jako lektor, 3. 12. 1385 byl ustanoven jako lektor primo loco u sv. Tomáše (dosud lektor secundarius). Jiných zpráv o něm není.

A. Neumann, Prameny, str. 45, 51, 54.

Spisy:

1. Commentarii in duos priores libros Aristotelis De anima.

Vídeň, Nationalbibl. 2319 (konec 14. stol.), začátek chybí.

2. Ad. Zumkeller, jak mi laskavě sdělil, našel ve Fürstenberské dvorní bibliotéce v Donauschingen, Ms. 280 (z r. 1422–1431) několik kázání Mikulášových, jež jsou asi zbytky ztraceného Quadragesimale:

F. 289rv: Sermo de feria quinta post Cinerum: Nota quod proficientes orare debent cum mentis...

F. 289v-290r: Sermo de feria secunda post Oculi: Nonne his est fabri... Iudei hoc dicentes fecerunt ut canes...

F. 313v a 312r: Sermo de feria tertia post Pascha: Pax vobis... Queritur, quare Christus primum discipulis verbum...

15. Ondřej ze Sv. Hypolitu (Andreas de S. Ypolito), lektor v Praze, poslán 27. května 1386 jako lektor biblicus do Bologně. A. Neumann, Prameny, str. 55.

16. Mikuláš ze Stráže (Nicolaus senior de Nova Civitate).

Protože se ke konci 14. století vyskytuje několik lektorů jména Mikuláš, nelze vždy s určitostí říci, o kterého z nich běží. Mikuláše ze Stráže se s určitostí týká zpráva z 18. března 1387. Generální představený řádu potvrdil Mikulášovu inkorporaci klášteru svatotomášskému, dal souhlas, aby polovina Mikulášových knih připadla rodnému jeho konventu a polovina konventu pražskému, a svolil i k tomu, aby Mikuláš směl přebývat ve zvláštním domku, který na svůj náklad dal znovuzřídit. Mikuláš byl tehdy již hodně starý (lector senior) a nesnášel společný dormitář. 1. srpna 1396 byl již mrtev.

Liter.: Jos. Hemmerle, Nikolaus von Laun, str. 124, pozn. 4. A. Neumann, Prameny, str. 56, F. M. Bartoš, ČCM 93/1919/, str. 190.

Codex Thomaeus, f. 147v-148r, svědčí, že Mikuláš ze Stráže napsal tato díla: Item expositio misse lectoris Nicolai per modum sermonum in pargameno, cuius principium est „Comedite amici“, finis vero „Ultima diccio potest dici.“

Item sermones de sanctis per circulum anni in pargameno eiusdem lectoris Nicolai, quorum principium est „Quasi arcus“, finis vero „Require ibidem.“

Item Sermones de tempore cum maioribus festivitatibus eiusdem lectoris in papiero; principium „Cum esset sero“, finis vero „Pervenire. Amen.“

Item sermones dominicales cum lectura super cantita cantitorum et super primo et secundo psalmo „Beatus vir“, et „Quare fremuerunt“ eiusdem lectoris Nicolai, quorum principium est „Ecce nunc tempus acceptabile“, finis vero „Quos patrarat.“

Item sermones eiusdem lectoris Nicolai in pargameno per adventum et maiores festivitates anni et dominicas plures; principium „Nox precessit“, finis vero „Nec in cor hominis ascendit.“

Item secunda expositio misse eiusdem lectoris in papiero in copertorio albo, cuius principium est „Comedite amici“, finis vero „Pedes lavare et peccata dimittere.“

Item quadragesimale eiusdem lectoris Nicolai in quaternis non ligatum, cuius principium est: „Cum ieiunatis“, finis vero „Pater et filius et spiritus sanctus.“

Item alii sermones ad virgines de sanctis eiusdem lectoris in quaternis non ligatis. Ze všech těchto věcí se zachovalo pouze Quadragesimale v Ms. Nár. musea v Praze XII B 16, f. 1—333 (z r. 1409). Quadragesimale vzniklo r. 1394, jako svědčí list Mikulášův s věnováním na fol. 1: Epistola lectoris Nicolai de Straz ad Johannem de Myza, canonicum ecclesie Pragensis et rectorem ecclesie parrochialis s. Galli maioris civitatis Pragensis a. d. 1394.

Incipit: Cum ieiunatis, nolite fieri... Mt 6 et in evangelio hodierno. Queritur, cur a dulcissimo domino nostro Jesu Christo ieiunium sit nobis institutum...

Snad je Mikuláš ze Stráže též autorem spisu Tractatus contra errores Mathiae de Janov.

Incipit: Almifice matris ecclesie, genitricis et filie.

Osek, kláš. knihovna Ms. 2, f. 208r-253v.

Hlavní částí vydal Jan Sedlák, M. Jan Hus, příl. str. 21—44. Rozbor tamtéž, text str. 69—71. Mikuláši ze Stráže traktát připsal F. M. Bartoš, Historický sborník 4/1956/, str. 47, pozn. 18.

17. Mikuláš z Domažlic (Nicolaus de Tusta).

První zmínka o něm jest 27. května 1385, kdy jej generální představený řádu navrhol provinciálovi jako možného kandidáta na úřad lectoris

secundarii ve Vídni. Sešlo z toho, neboť v letech 1386, 1388 a 1392 zastává tuto funkci v Praze, 18. srpna jest pak již lector principalis. Na Mikuláše z Domažlic se pravděpodobně vztahují i zprávy z r. 1400 (magister regens) a 1408 (profesor theologiae). V Erfurtě byl imatrikulován r. 1401 Nicolaus de Tusta OESA (E. Kleineidam, Universitas Studii Erfordensis, 271). Běží-li o tohoto Mikuláše, nelze říci.

Liter.: Aug. Neumann, Prameny, str. 55, 57, 66. Fel. Milensius, Alphabetum, str. 235. W. W. Tomek, Dějepis města Prahy V, str. 216.

18. Mikuláš z Norimberka (Nicolaus de Nuremberga), lector secundarius 25. května 1388. A. Neumann, Prameny, str. 57.

19. Pavel z Prahy (Paulus de Praga), lector 15. června 1390. A. Neumann, Prameny, str. 60.

20. Petr z Verony či Berouna? (Petrus de Verona), lector (?) 6. října 1392. A. Neumann, Prameny, str. 64.

21. Heřman z Mindelheimu (Hermannus Schwab de Mindelheim).

Narozen kolem r. 1360, r. 1390 studoval ve Vídni, od r. 1393 byl lektorem, ale není jisto, byl-li již v té době v Praze. Explicit jeho výkladu na Apokalypsu z r. 1402 jej nazývá „magistrum et doctorem pro tunc in Praga existentem ac gloriosam universitatem ibidem regentem ac promoventem“. R. 1402 byl tedy M. Heřman již v Praze, ale tvrzení o jeho vysoké akademické funkci neodpovídá skutečnosti, protože, jak bylo pověděno výše, řeholníci rektorský úřad zastávat nesměli. Když se v Praze začalo šířit viklefství, postavil se Heřman do řad jeho rozhodných odpůrců. R. 1410 byl členem komise pověřené prozkoumáním spisů Wiclifových a r. 1411 pronesl řeč k duchovenstvu shromážděnému na synodě svatodorotské. Téhož roku na podzim se stal pražským sufragánem s titulem biskupa nikopolského. Při vypuknutí bouří husitských se uchýlil na venkov, ale tam jej r. 1417 polapil Čeněk z Vartemberka, odvedl na hrad Lipnici a přinutil, aby vysvětil utrakvistické kandidáty. Třebas jednal z přinucení, byl za to od arcibiskupa Konráda z Vechty suspendován. Později byl asi přijat na milost, neboť r. 1420 se uchýlil před Tábor na hrad Příběnice s katolickou posádkou. Po dobytí hradu byl utopen, třebas Táborům sliboval, že se přidá k husitům.

Liter.: P. Keller, Index episcoporum OESA Germanorum, Múnnerstadt 1876, str. 31. F. M. Bartoš, Doktor Heřman z Mindelheimu, oběť Táborů. Jihočeský sborník historický 12 (1939), str. 17—18. A. Neumann, Předhusitské kláštery a veřejné blaho. Praha 1939, str. 25—26. — A. Neumann, Čes. slovník bohovědný IV, 821.

Spisy:

1. Lectura super Apocalypsim (Pragae a. 1402).

Incipit: Iohannes apostolus ob insuperabilem evangelizandi constantiam.

Osek, klášť. knihovna, MS 37, f. 1—129 [edita per reverendum magistrum et doctorem... pro tunc in Praga existentem ac gloriosam universitatem regentem necnon et promoventem“]. A. Neumann, Augustiniána Heřmana Lektura na Apokalypsu. Hlídkka 42/1925/, str. 247—251.

2. Sermo synodalis a. 1411.

Incipit: Doctores in theologia. Colligite primus zizania et alligate ea in fasciculos ad comburendum. Mat. 13 [30] et transsumptive in evangelio hesterne dominice...

Vyd. J. Sedlák, Několik textů z doby husitské. Hlídkka 28 (1911), str. 542—547.

3. Excerpta e disputationibus in facultate theologica Pragensi.

Maihingen, Fürstlich Oettingen-Wallerstein'sche Bibl., Ms. II. Lat. 1. 4057, f. 86r-89r, 92r-93r, 94v-96r, 106v-108v [monachus de S. Thoma, Monachus fratrum heremitarum, Hermannus].

Spisek Speculum sacerdotum, který A. Neumann přepisuje Heřmanovi z Mindelheimu, není od něho, nýbrž od Hermanna de Schildesche (de Alemannia seu de Westfalia).

22. V á c l a v, lektor ca 1410, W. W. Tomek, Děj. m. Prahy V, 216.

Codex Tohmaeus, f. 149r a 151r uvádí dva spisy jinak neznámého lektora Vincence, který snad také působil u sv. Tomáše:

F. 149r: Item lectura lectoris Vincencii in papiero super quator libros Sententiarum; principium: „Non ambigamus“, finis vero: „Non posset comprehendit“.

F. 151r: Item sermones collecti ad clerum in papiero lectoris Vincencii; principium: „Sicus sol lucet“, finis vero: „Anno domini.“

*

P o z n á m k a: K pražským lektorů nenáleží Angelus z Döbeln, který r. 1374—1375 četl výklad Sentencí v Paříži, tam byl r. 1379 promován na doktora theologie a od r. 1392 působil v Erfurtu (+ ca 1420).

D. Trapp, Augustiniana 6/1956/, 253, 257; A. Zumkeller, Augustiniana 11/1961/, 80—81; Erich Kleineidam, Universitatis Studii Erfordensis. Leipzig 1964, 264. — F. M. Bartoš, Moravský augustinián mezi Husovými soudci. Jihočeský sborník historický 23/1954/, 28.

4. Generální studium karmelitánské u P. Marie Sněžné.

Karmelitáni zakotvili v Čechách právě v době, kdy tu vznikla universita. Jejich pražský klášťer u P. Marie Sněžné založil Karel IV. r. 1347 na paměť své korunovace na českého krále,¹⁾ klášťer v Tachově založil týž panovník s manželkou Annou a povolal do něj r. 1351 řeholníky z Prahy.²⁾

1) Zakládací listina má datum 19. listopadu 1347; její originál je sice ztracen, ale obsah známe z potvrzení krále Václava IV., vydaného 7. července 1384 (Regesta V, č. 253, str. 133). Již předtím, 29. března 1346, dostali karmelitáni od papeže Klementa VI. povolení, aby mohli v Praze nebo v jejím předměstí přijmouti místo a na něm zříditi klášťer a kostel (MV I, č. 598, str. 359—360).

2) Adalbert Deckert, Die Oberdeutsche Provinz der Karmeliten nach den Akten ihrer Kapitel von 1421 bis 1529. Archivum Historicum. Vol. I, Roma 1961, 31.

Oba klášťery patřily ke karmelitánské provincii hornoněmecké až do roku 1411, kdy byla zřizena samostatná provincie česká. Akta české provincie se však nezachovala,³⁾ akta provincie hornoněmecké jsou zachována teprve od r. 1421,⁴⁾ takže jsme odkázáni jen na akta generálních kapitol, jejichž údaje jsou velmi kusé.⁵⁾ Z nich se dovídáme, že generální kapitola konaná r. 1379 v Brugách zřídila v Praze generální studium jakožto 16. řádovou školu toho druhu.⁶⁾

O výchovu a výuku karmelitánského dorostu pečoval každý konvent samostatně.⁷⁾ Provinciální kapitola ustanovovala pro partikulární studia, existující v každém větším klášťeře, učitele. Byli dva, informátor a lektor. Informátor, sám ještě zpravidla studující v posledním kursu filosofie nebo kursor theologie, měl uvádět mladé lidi do studia, zejména latiny, lektor měl na starosti vzdělání theologické. Na studiu generálním se přednášely všechny discipliny, potřebné pro vzdělání theologa, počínaje latinou a konče nejvyšší theologií. Generální studium nebylo určeno pro jediný konvent, jako studium partikulární, nýbrž pro celou provincii, ano pro celý řád. Působili na něm rovněž informátoři a lektoři. Akademické grády, jmenovitě doktorát a profesura theologie, byly ovšem dosažitelné jenom na universitě. Proto řád nemohl university opomíjet, naopak měl snahu, aby byl jedním nebo dvěma svými příslušníky zastoupen v universitním profesorském sboru.

O karmelitánském klášťeře pražském podává konventní katalog klášťe-ra karmelitánů v Straubingu z r. 1745 tuto zprávu:⁸⁾ „Primi Patres vocati sunt ex Saxonia, in hoc Conventu florentissimo ordinarie fuerunt 200 Religiosi, et inter hos 60 doctores, de quibus Heresiarcha Hus, Parochus ad S. Gallum (!), dicere solitus est: Cavete a Carmelitis, doctissimi enim viri sunt.“ Podobně píše J. Fr. Beckovský v Poselkyni.⁹⁾ Je sice pravděpodobné, že v pražském klášťeře žil větší počet mnichů,¹⁰⁾ ale tvrzení

3) Neznámá jsou i Memorabilia prov. regni Boh. continuata a Fr. Leonardo a S. Sigmundo Tachoviensi (alias Kominek) 1642, o nichž se zmiňuje ještě A. Frind, Die Kirchengeschichte Böhmens III, Prag 1872, 302, pozn. 3.

4) Spis Ad. Deckerta, uvedený v pozn. 2.

5) Acta Capitulorum Generalium ordinis fratrum B. V. Mariae de Monte Carmelo. Vol. I/1318—1593/, ed G. Wessels, Roma 1912 (ACG).

6) ACG I, 80.

7) O tom obšírně Ad. Deckert, 75—97.

8) Podle laskavého sdělení P. Dr. Ad. Deckerta.

9) Jan Fr. Beckovský, Poselkyně starých příběhů českých II/1, vyd. Ant. Rezek, Praha 1879, 109.

10) Již 23. února 1352 v papežské listině, již se potvrzuje zřízení kostelů sv. Štěpána a sv. Jindřicha na Novém Městě Pražském, jest karmelitánský klášťer označen jako „domus“ (MV I, č. 1440, str. 743). Výrazu „domus fratrum“ se užívalo o tzv. „domus formatae“, v nichž žilo aspoň 12 řeholníků.

o tak značném počtu doktorů si pro nedostatek pramenů ověřit nemůžeme. Z pražských lektorů jsou zatím známi jenom tyto:

1. Friderich Wagner z Norimberka.

R. 1372 byl převorem karmelitánského kláštera ve Vídni (Quellen zur Geschichte der Stadt Wien. Abt. III, B. 1, str. 61, nr. 404), r. 1375 poslala jej generální kapitola jako sentenciáře pro 3. rok do Paříže, doktorát získal pravděpodobně v Bologni. Jeho pobyt v Praze je ponejprv dosvědčen 30. prosince 1383, kdy s jinými pražskými profesory spolupracoval na úpravě stanov theologické fakulty. R. 1385 byl již ve Vídni. Tehdy byl zvolen za definitora a r. 1389 za provinciála hornorakouské karmelitánské provincie. Jest označován jako jeden z "inceptorů" vídeňské univerzity, tj. asi tamní theologické fakulty. Ve Vídni měl značný vliv, neboť byl zpovědníkem vévodovými (M. Jiří z Rainu posílá z Paříže pozdrav M. Friedrichovi, „confessori ducis“. H. Denifle-Aem. Chatelain, Chartularium Univ. Parisiensis III, 513—514). Zemřel jako provinciál na visitační cestě a byl pohřben v karmelitánském klášterním kostele v Straubingu.

Liter.: F. M. Bartoš, Příspěvky, ČČA 53/1944/, 87. Ad. Deckert, Die Oberdeutsche Provinz, 57, B. M. Xiberta, De scriptoribus scholasticis saeculi XIV ex ordine Carmelitarum. Louvain 1931, 56.

Spisy:

V seznamech doktorů karmelitánského řádu, pocházejících většinou na sklonku 15. stol., např. v Ms. Stát. a městské knihovny v Augspurgu 40 Cod. 13 f. 86 r, jsou uvedeny tyto Wagnerovy spisy:¹¹⁾ Commentarius in Sententias Petri Lombardi, Lectura super Johannem, Postilla per totum annum, Lectura super epistolas s. Pauli ad Romanos et Corinthios, Lectura super Psalmos. Ant. Wappler, Geschichte der theologischen Facultät der k. k. Universität zu Wien. Wien 1884, 363, zná (aniž uvádí, zdali a kde jsou zachovány) tyto spisy: Commentarii in Psalmos, Reductorium in Epistolas s. Pauli, Commentarii in 4 libros Sententiarum. Zachovány jsou tyto:

1. Výklad evangelia sv. Jana v řeči německé. Incipit: In principio erat verbum. Dytz evangelium beschreibt uns Sanctus Johannes der evangelist und gibt uns darinne zu bekennen... Schlögl, kláš. knihovna, Ms 168. Cpl. (816b)) 166, f. 1—77 [15. stol.].
2. Postille über das Jahr. Berlin, Staatsbibl., mgf. 130.

2. Oldřich, lektor 1395.

W. W. Tomek, Dějepis města Prahy V, 217.

3. Jan z Prahy, jinak též z Florencie,

doktor a profesor theologie, první provinciál české provincie (zvolen 1411), později penitenciář papeže Eugena IV. Zemřel ve Florencii 17. září 1435.

11) Za laskavou informací vděčím P. Dr. Mat. Höslrovi O. Carm. v Římě.

Liter.: Cosmas de Villiers a S. Stephano O. Carm. Bibliotheca Carmelitana I (iterum ed. G. Wessels, Roma 1927), sloupec 846; II, sloupec 79.

Spisy:¹²⁾

1. In Magistrum Sententiarum Commentaria, Libri IV,
2. Questiones disputatae,
3. Sermones de tempore et de sanctis.

4. Arnold z Seehausen (Sehusen),

r. 1400 jmenován mezi mistry artistické fakulty vídeňské, 1407 děkan theologické fakulty ve Vídni, 1416 a 1420 provinciál české provincie.

Liter.: ACG I, 151, 160. Ad Deckert, Die Oberdeutsche Provinz, 14—15. B. M. Xiberta, De scriptoribus scholasticis, 471—476.

Spisy:

1. Super Sententias libri IV.
- Lektura byla čtena ve Vídni 1404—1405. Viz Stegmüller, RS 78, 1. B. M. Xiberta, De scriptoribus, 472—476 (rozbor).
2. Sermones,
3. Quaestiones variae.

5. Možná, že lektorem byli Mikuláš Budstet (Putstet, nespr. Surstet),

snad onen kazatel, který měl r. 1412 nepřijemnosti s M. Jeronýmem Pražským (FRB VIII, 288), a r. 1423 jako provinciál pracoval pro opětné připojení českých klášterů ke karmelitánské provincii hornoněmecké (Ad. Deckert, Die oberdeutsche Provinz, 15 a 127).

Poznámka: Pražští karmelitáni vystupovali velmi útočně proti Husovi a jeho stoupencům. To asi přivedlo Jaroslava Schallera k domněnce, že v Praze působil i vynikající karmelitánský theolog Tomáš Netter Waldensis,¹³⁾ autor díla Doctrinale antiquitatum fidei, jež je podle úsudku M. Grabmanna nejvýznamnější polemikou proti Wiclifovi a Husovi.¹⁴⁾ Tomáš Netter v Praze jako lektor nepůsobil, nýbrž žil v Anglii. Znal dobře dílo Wiclifovo a na koncilu kostnickém se přičinil o odsouzení Wiclifovy a Husovy nauky.¹⁵⁾

5. Cisterciácká kolej sv. Bernarda

Třebas ani v nejstarších dobách trvání cisterciáckého řádu nescházelo v cisterciáckých klášterech mužů vzdělaných a mnichům nebylo bráněno

¹²⁾ V našich knihovnách jsou spisy Jana z Prahy nezvěstné a ani v Itálii, jak mi laskavě sdělil prof. Cosimo D. Fonseca z milánské Università dell s. Cuore, není po nich stopy.

¹³⁾ Jaroslav Schaller, Beschreibung der königl. Haupt und Residenzstadt Prag IV, Praha 1797, 153.

¹⁴⁾ Martin Grabmann, Die Geschichte der katholischen Theologie seit dem Ausgang der Väterzeit. Freiburg 1. B. 1933, 109.

¹⁵⁾ Acta et scripta B. Thomae Waldensis. Ze 4. vydání Doctrinale, Benátky 1759, přetištěno v Analecta Carmelitana 1/1909/, 298—303, 329, 335, 361—364.

v studiu, nebyl kladen na vzdělání žádný zvláštní důraz.¹⁾ Teprve přechod od hospodaření ve vlastní režii, spojeného s manuální prací mnichů, k hospodaření rentovnímu a rivalita řádů žebravých přivodily patrnou změnu.²⁾ Projevilo se to na generální kapitole r. 1245, která se usnesla, aby při každém opatství, kde si to opat přeje, bylo zřízeno domácí theologické studium, rozhodně však aby v každé provincii aspoň v jednom klášteře bylo studium theologie, kam by opati ostatních klášterů mohli (aniž jim to bylo uloženo jako povinnost) posílat svůj dorost; světský klerus a příslušníci jiných řádů neměli tam přístup.³⁾ R. 1281 bylo toto ustanovení poněkud rozšířeno. Po příznačném úvodu „Cum insipientia mentis stultitiam simul pariat et errorem, et e contrario scientia ab omnibus naturaliter appetatur“ bylo povoleno, aby v klášterech, kde žije více než 80 mnichů, se smělo učit nejen theologii, nýbrž i jiným oborům („in quacumque alia facultate“);⁴⁾ tím jsou míněna svobodná umění, zvaná též „scientiae primitivae“. Další krok učinila generální kapitola r. 1300. Ustanovila, aby každé opatství, jež má více než 60 mnichů, chovalo za všech okolností lektora. Lektor by měl být i v méně početných klášterech, je-li to možné, jinak musí opat poslat své podřízené jinam, aby získali potřebné vzdělání.⁵⁾ Ze znění statutu i sankcí k němu připojených je patrné, že zřízení theologického studia a jeho obesílání není již fakultativní, nýbrž přísně povinné. Konečně generální kapitola z r. 1331 rozhodla, aby již takové opatství, jež má aspoň 40 členů, mělo lektora „in grammaticalibus et logicalibus“.⁶⁾ Kleriky z opatství, jež vlastního lektora neměla, museli přirozeně představení na studiích v cizích klášterech vydržovat.

Jako kandidáti jiných řádů museli tedy i cisterciáci prodělat nejdříve přípravná studia gramaticko-filosofická a teprve po nich následovalo vlastní studium theologické. Protokol o visitaci v klášteře mnichovohradištském, provedené plaským opatem Janem II. roku asi 1358, potvrzuje, že tomu tak bylo i v našich zemích. Klerikům se nařizuje mluvit „litteraliter... et latine“ a vyžaduje se od nich, aby dovedli jednotlivé články víry dokázat autoritou Písma.⁷⁾ Podle ustanovení cisterciáckého

1) Gr. Müller, Studien über das Generalkapitel. Cistercienser Chronik 19 (1907), str. 49. — Týž, Vom Cistercienser Orden. Bregenz 1927, str. 81.

2) Gr. Müller, Studien, str. 50—52.

3) J. M. Canivez, Statuta Capitulum Generalium Ordinis Cisterciensis ab anno 1160 ad annum 1786. Tom. II., Louvain 1934, str. 289—290.

4) J. M. Canivez, Statuta III. Louvain 1935, str. 209.

5) J. M. Canivez, Statuta III. Louvain 1935, str. 299—300.

6) J. M. Canivez, Statuta III. Louvain 1935, str. 392—393.

7) Aug. Neumann, Prameny, str. 121.

papeže Benedikta XII. (1334—1342) „Fulgens sicut stella“ z r. 1335 mělo být pro cisterciáky větve morimondské, k níž náležely i kláštery české a moravské, zřízeno zvláštní studium v Metách; přednášely se tam však pouze „scientiae primitivae“.⁸⁾ Jevili-li mladý cisterciák vlohy a dobré osobní vlastnosti, mohli ho představení poslat na vyšší, generální studia řádu, jichž bylo celkem šest, a to v nejpřednějších universitních městech: v Paříži, Oxfordu, Toulouse, Montpellieru, Salamance a Bologni. Když pak došlo k založení university pražské, generální kapitola cisterciáckého řádu nařídila, aby v Praze bylo zřízeno generální studium, avšak s výhradou, že nebude nikterak škodit studiu pařížskému; vrchní dozor nad tímto novým vysokým učilištěm byl svěřen opatovi zbraslavskému.⁹⁾

Zdá se, že rozhodnutí generální kapitoly o zřízení pražského studia zůstalo dlouho na papíře. Ve výše zmíněné bulle papeže Urbana V. z 10. listopadu 1366, vybízející generální představené některých řádů, aby v svých pražských klášterech chovali mistry theologie, kteří by čtli na theologické fakultě, cisterciáci uvedeni nejsou.¹⁰⁾ V každém případě živější vědecký ruch zavládl u českých cisterciáků až po r. 1374, kdy císař Karel IV. jim odevzdal Miličův „Jerusalém“ v Bartolomějské ulici č. 307 na Starém městě Pražském.¹¹⁾ Cisterciáci v něm zřídili školu s konviktem a pojmenovali ji po svém řádovém světci koleji sv. Bernarda.¹²⁾ Téhož roku nařídila generální kapitola českým opatům, aby každý poslal do pražského studia dva mnichy.¹³⁾ Zápisy většího počtu příslušníků cisterciáckého řádu v universitní matrice svědčí, že tento příkaz nevyzněl

8) Bulla „Fulgens sicut stella“ z 12. července 1335, § 42. Magnum Bullarium Romanum IV. Ed. A. Tomassetti, Aug. Taurinorum 1859, str. 341.

9) „In civitate Pragensi, metropoli regni Bohemie, ordinatur constitui studium ordinis generale, ad quod mittant, qui voluerint, dum tamen observetur statutum domini Benedicti pape XII. de studio Parisiensi, cui non intenditur nullatenus derogari, et remaneat dictum studium sub regimine abbatis de Aula regia cum plenitudine ordinarie potestatis.“ Liber novellarum Definitionum v Ms. kláštera oseckého č. 68, fol. 75b; cituje Aug. Neumann, Prameny, str. 105, pozn. 1. — Srv. Liber Novellarum Definitionum IX/7, ed. H. Séjalon, Nomasticon cisterciense seu antiquiores ordinis Cisterciensis constitutiones. Solesmis 1892, str. 521. — Zbraslavský opat ustanovoval provisor, který koleji spravoval. V listině kláštera Altzelle z 24. února 1384 jest uveden jako svědek Mauritius, provisor theologického studia cisterciáckého v Praze. Bernard Scheinpflug, Das Sct. Bernards-Collegium in Prag. Ein Beitrag zur Geschichte Prags und seiner Bildungsanstalten. Vierzehntes Programm der ersten deutschen Staats-Oberrealschule in Prag. Prag 1875, str. 8.

10) MV III, nr. 794, str. 497—498.

11) F. M. Pelzel, Geschichte Kaiser Karls Vierte, König von Böhmen. 2. B., Urkundenbuch, Dresden 1783, č. 316 (17. prosince 1374).

12) Viz pojednání B. Scheinpfluga, uvedené výše v pozn. 9 a dále S. Bredl, Das Collegium S. Bernardi in Prag: 1. Periode 1375—1409. Studien und Mitteilungen aus dem Benediktiner und Cistercienserorden 13/1892/, 493—499.

13) J. M. Canivez, Statuta III. Louvain 1935, str. 554.

úplně na prázdno,¹⁴⁾ ale požadovaný počet dvou řeholníků z každého opatství nebyl asi vždy dodržován. Vyplývá to z nedatovaného listu Václava IV., jímž král všem opatům v království Českém a v Lužici tuto povinnost důrazně připomněl a zároveň jim pohrozil, že je královští purkrabí budou pokutovat, nepošlou-li do 20 dnů do koleje po dvou příslušných svých klášterů a nepostarají-li se o jejich obživu.¹⁵⁾ Počet posluchačů v koleji sv. Bernarda se ztenčil po r. 1409, neboť mnozí z nich opustili Prahu a odešli do Lipska, kde si zřídili novou kolej.¹⁶⁾ Poloprázdnou pražskou kolej sv. Bernarda pronajal od zbraslavského opata kramář Kříž jako zatímní sídlo Litevské koleje královny Hedviky.¹⁷⁾ O novou budovu pro cisterciácké studium v Praze se postaral opat kláštera nepomuckého. Generální kapitola potvrdila r. 1411 tomuto opatovi a jeho studentům pokojné držení studijního domu, který velkým nákladem zřídili v okruhu studia Pražského a v blízkosti domu, kde bydlí magister regens.¹⁸⁾

Filosofická studia konali cisterciáci z koleje sv. Bernarda přímo na artistické fakultě, jak svědčí jejich zápisy v matrice této fakulty. Studium theologické bylo inkorporováno do universitního svazku asi na způsob studia dominikánského. Všichni známí cisterciáčtí mistři byli členy profesorského sboru theologické fakulty. Jsou to:

1. Konrád z Ebrachu.

Narozen kolem r. 1330, vstoupil do cisterciáckého kláštera v Ebrachu, studoval v Paříži a v Bologni, kde se stal kolem r. 1370 mistrem theologie. Nejpozději na počátku školního roku 1375/76 přišel jako profesor do Prahy, 30. prosince 1383 spolupracoval na úpravě statut theologické fakulty (profesoři se sešli v koleji sv. Bernarda), naposled je jeho pobyt

¹⁴⁾ Nehledíme-li k Janu Štěknovi a Matoušovi ze Zbraslavě, o nichž bude ještě řeč, jsou v MUP I, 1 uvedeni tito: R. 1376 Tylman z Chorim (str. 172), s. 1377, 1384, 1386 Jan z Lilienfeldu (str. 173, 174, 219, 239), r. 1374, 1378 Rudolf z Campen (str. 160, 180), r. 1379 Nicolaus de Novo Monte (str. 188), r. 1383 Hermann v. Hersueldia (str. 210), r. 1384 Albert de Corona (str. 218), r. 1385 Mauritius de S. Cruce (str. 264), r. 1385 Fridericus a Chrisostomus de Cellis (str. 221, 234), r. 1389 Jodocus de Cellis (str. 264), r. 1410 Hermannus de Pomus (str. 413). — R. 1373 je zapsán Jakub z Velehradu jako studující práv (MUP II, 1, str. 29). — Ms. UK Praha VI A 13b má poznámku: „Comparata per fr. Wilhelmum, professum in Pomuk, in studio Pragensi.“

¹⁵⁾ Fr. Palacký, Ueber Formelbücher, Praha b. r., č. 193, str. 156.

¹⁶⁾ A. Dietrich, Studium und Studierende des Cistercienser Ordens in Leipzig. Cistercienser Chronik 25/1914/, str. 289—290.

¹⁷⁾ MUP II, 2, str. 3.

¹⁸⁾ J. M. Canivez, Statuta IV. Louvain 1935, str. 149: „Item Capitulum Generale ordinat, statut et diffinit quod abbas in Pomuk et sui studentes domicilium et cameras circa domum magistri regentis in circuitu studii Pragensis sitas, per ipsos reformatas et magnis expensis constructas, pacifice... possideant...“

v Praze dosvědčen 25. února 1384. Brzy potom odešel s M. Jindřichem z Oyty, karmelitánem Friedrichem Wagnerem a augustiánským eremitou Leonardem z Korutan do Vídně, kde spolu s nimi a s Jindřichem z Langensteinu organizoval theologickou fakultu a působil na ní, zastáváje zároveň úřad opata morimondského, až do smrti r. 1399.

Liter.: Kassian Lauterer, Konrad von Ebrach O. Cist. (+1399), Lebenslauf und Schrifttum. Analecta Sacri Ordinis Cisterciensis 17/Roma 1961/, str. 151—214, 18/1962/, str. 60—120, 19/1963/, str. 3—50.

Spisy:

I: Commentarius in quatuor libros Sententiarum.

Incipit: I Flumen Dei repletum est aquis, Ps. 64 (10). Spirituali dulcedine celestium fluentorum inebriatus...

Utrum viator per studium sacre theologie possit ad evidenciam veritatum theologiarum de communi lege pervenire...

II Flumen Dei repletum est aquis, Ps. 64 (10). Fons sapientie Verbum Dei in excelsis, a quo profluit universitas rerum...

Utrum voluntas divina omnium creabilium productiva aliquam essenciam creatam vel creabilem necessario producat...

III Flumen Dei repletum est aquis, Ps. 64 (10). Dulcissimum sancti Spiritus organum, beatus pater Bernardus abbas...

Utrum in divini Verbi incarnatione sit producta aliqua entitas necessaria...

IV Flumen Dei repletum est aquis, Ps. 64 (10). Doctor mellifluus venerabilis pater noster beatus Bernardus volens ostendere...

Utrum sacramenta nove legis habeant aliquam vim sive virtutem creatam gratie causativam...

Konrád z Ebrachu přednesl tuto lekturu dvakrát, ponejprv jako bakalář v Bologni ve školním roce 1368/69, podruhé jako magister regens v koleji sv. Bernarda v Praze v škol. roce 1376/77.

Recense boloňská:

Bordeaux, Bibliothéque municipale, Ms. 159, f. 1ra—198vb: Conradi monachi in Bononia magistrati, I—IV (14. stol.).

Paříž, Bibliothéque nationale, Ms. lat. 3070, f. 1ra—151rb: Corraldi monachi albi, I—IV.

Neapol, Biblioteca nazionale, Ms. VII C 25: Conradus monachus, I—III.

Basilej, UK, Ms. A. II. 26, f. 194ra—196rb. anon. I (zlomek).

Vatikán, Palat. Lat. 608, f. 252r, anon., princip. 1 (15. stol.).

Recense pražská:

Klosterneuburg, klášť. bibl., Ms. 292, f. 1ra—158rb: magistri Berbelic (f. 84va), I—II, 1387; 293, f. 1ra—132vb: magistri de Ebraco, III—IV, 1387.

Krakov, Bibl. Jagielloňská, Ms. 1279, f. 1r—224v: mag. Conradi Ebraco, I—IV, 1377.

Oxford, Bodleyian Library, Canon, Misc. 573, f. 1—172: I—VI, Praga 1375.

Varšava, Stát. knih., Cart. Lat. Fol. I 390, f. 1ra—328va: magistri Conradi pragensis de ebraco ordinis Cisterciensis, I—IV, 14. stol.

Würzburg, UK, ch. f. 139, f. 3r—80v: Cunradi de Ebraco, I. 1663.

Praha, Kap. C 31, f. 17—46, anon., zlomek II, IV, 1377.

Krakov, Bibl. Jagielloňská, Ms. 1197, f. 224—242, anon., recommendatio s. Scripturae, 14. stol.

Konrádův komentář poněkud přepracoval, ale většinou do své lektury pojal pařížský student z řádu augustiniánských eremitů Dionysius de Montina v škol. roce 1371—72. Tento komentář byl vydán 1511 v Paříži a jako autor uveden Dionysius Cisterciensis. Viz K. Lauterer, Analecta 18/1962/, str. 76—120, 19/1963/, str. 1—13. Ad. Zumkeller, Dionysius de Montina, ein neu entdeckter Augustinertheologe des Spätmittelalters. Cassiacum XI, Würzburg 1948.

2. De cognitione animae Christi: Determinatio, Resumptio et Responsio ad Replicata per Mag. Conradum de Ebrach O. Cist., contra Mag. Johannem de Brakel, OESA Pragae circa annum 1381.

Incipit determinationis: Utrum beata Christi anima in eterna Dei sapientia cognoscat omnia cognoscibilia?

Incipit resumptionis: In determinatione huius questionis: Utrum... posui aliquas conclusiones cum quibusdam propositionibus, quas impugnavit Reverendus Magister determinando aliquarum oppositas...

Incipit responsionis: Contra dicta resumpte mee de noticia anime Christi replicat Magister Reverendus multipliciter et conatur ostendere contradictiones...

Mnichov, Staatsbibl., clm. 27034, f. 1r—81r: magistri Conradi sacre theologie doctoris, ca 1391.

Basilej, UK, A. VI-22, f. 243ra-247vb: per magistrum Cunradum de Ebraco; pouze determinatio, 15. stol.

O této pražské disputaci pojednal obšírně Dam. Trapp, CLM 27034. Unchristened Nominalism and Wycliffite Realism at Prague in 1381. Recherches de Théologie ancienne et médiévale 24/Louvain 1957/, str. 320—360. Viz též K. Lauterer, Analecta 19/1963/, str. 14—21.

3. Tractatus de contractibus.

Incipit: De contractibus reddituum queritur: Utrum ones redditus vel census de camera vel fisco communitatis alicuius vel persone singularis, ubi nil tempore empionis in possessionem traditur ementis, preterquam littera recognitionis, uti communiter inolevit, iuri naturali sit contrarium et repugnans scripture?

Kiel, UK, Ms. 24, f. 96v-?

Münster i. W., UK, Ms. 657/155/, f. 1r—8v: Conradi de Ebraco Pragensis studii magistri disputatio de contractibus, 1457.

Wolfenbüttel, Herzog August Bibl., Ms. 42.2 Aug. 2°, f. 9ra-17vb: magistri Conradi de Ebroco, 15. stol.; Ms. 83.5 Aug. 2°, f. 50r-56r: Conradi de Ebraco, 15 stol.

Část disputace jednající o lichvě a zaměřená proti názorům pražského arcibiskupa Jana Očka z Vlašimě; vznikla v Praze na jaře 1378. Viz K. Lauterer, Analecta 19/1963/, str. 22—26.

4. Compendium de confessione.

Incipit: Ad utilitatem eorum, qui curam gerunt animarum, hoc breve compedium de confessionibus audiendis... Circa primam partem, que agit de confessoribus, primo videndum est, quis possit audire confessiones...

Alba Julia, Batthyaneum, Ms. 106, zač. 15. stol.

Berlín, Preussische Staatsbibl., Ms. Theol. lat. Fol. 32, f. 248r-276: compilatus a fratre Conrado ordinis Cystercciensis, 15. stol.

Vratislav, UK, Ms. II F 86.88 [5. kus].

Budapest, UK, Ms. Lat. 54, f. 143rb—209ra: magistri Contadi Ebraco, 1413.

Mnichov, Bayerische Staatsbibl., clm 9657: anon.

Praha, UK, XII A 23, f. 90—119v: anon., 1398.

Pojednání o svátosti pokání z hlediska dogmatického, morálního a kanonického. Viz K. Lauterer, Analecta 19/1963/, str. 26—29.

5. Sermones.

a) Pražského původu jsou řeči, obsažené v Ms. Bibl. Jagielloňské 1197. Kodex, psaný na konci 14. stol., jest paginován:

Collatio ad prelatos et sacerdotes.

Incipit: Perfecti estote — II ad Corinthios ultimo. Reverendi patres ac domini. Si mores dignitatibus, si virtutes statibus, si honores gradibus rite compensamus...

Pag. 171a—177b.

Sermo ad pastores.

Incipit: Sobrii estote et vigilate! Scribitur prime Petri ultimo. Reverendissimi patres ac domini. Si figuras vetustatis mente capiamus, si scripturas veritatis corde revol-
vamus...

Pag. 177b—190b.

Praha, Kap. E 83, f. 114r—119v: „Synodalis sermo coram sacerdocio Pragensi“ (konec 14. stol.).

Sermo ad viros ecclesiasticos, clericos et prelatos.

Incipit: Posui te in lucem gencium. Scribuntur verba hec patris luminum Ysaie 49°, doctoris gencium et luminis ecclesiarum Actibus 13°. Que licet sint specialiter dicta de Filio Dei...

Pag. 191a—203s.

In die pasce.

Incipit: Surrexit dominus vere et apparuit Symoni. Luce 24. Circa dominice resurrectionis profectus solent moveri questiones...

Pag. 289a—293b.

De ascensione domini.

Incipit: Ascendit super omnes celos ut adimpleret omnia. — Ad Ephesios 4°. Beatus Bernardus abbas et doctor egregius considerans huius festivitatis gloriam preclaram...

Pag. 293v—305v.

Praha, Kap. E 83, f. 119v—123v (konec 14. stol.).

De Spiritu sancto.

Incipit: Impleamini Spiritu sancto. Ad Ephesios 5°. Spiritus sanctus, qui est lux inobfuscabilis et doctor veritatis et pax imperturbabilis...

Pag. 305b—311b.

De sancto Thoma de Aquino.

Incipit: Hic est heres. Scribuntur verba Matthei XXI. Universitatis rerum ordinem sedula mentis attentione curiosius indaganti...

Pag. 203a—213b.

Recommendatio sacre scripture.

Incipit: Baptizabit vos spiritu sancto. Marci 1. Doctor mellifluus ac in divine sapientie suavitate prefulgidus pater noster Bernardus...

Pag. 213b—221a: magistri Conradi de Eberaco.

Recommendatio sacre scripture.

Incipit: Flumen dei repletum est aquis. Verba hec scribuntur psalmo 64°. Arcam sacre scripture multiplici fertilitate fecundam...

Pag. 221b—242b. Cf. Stegmüller, RS nr. 1053.

Sermo in adventu domini.

Incipit: Dirigite viam domini. Iohannis 1. Abbas et doctor mellifluus beatissimus pater noster Bernardus destituti hominis...

Pag. 242b—253b. Totéž Praha, UK, X A 2, f. 43v—47v: Magistri Conradi de Braco; Kap. E 83, f. 123v—127r (konec 14. stol.).

In adventu domini:

Incipit: Induimini dominum Ihesum Christum. Ad Romanos 13° et in epistola diei presentis. Bernardus doctor inclitus humani generis nuditatem...

Pag. 253b—262a.

In vigilia natalis domini.

Incipit: Sanctificamini, cras enim faciet dominus inter vos mirabilia. Iosue 3°. Licet magnum pietatis sacramentum, quod chorus prophetarum venerandus clym...

Pag. 262a—269a.

In capite ieiunii.

Incipit: Faciem tuam lava. Matthei VI capitulo. Beatissimus pater noster Bernardus abbas et doctor egregius considerans faciem nostri interioris hominis...

Pag. 269a—274b. Praha, Kap. E 83, f. 112r—114r.

Sermo in capite ieiunii.

Incipit: Unge caput tuum. Matthei sexto. Sacre scripture apotecam speciebus aromatum supercelestium ac universi pulveris pigmentarii copiositate refectam...

Pag. 274b—283b. Praha, Kap. E 83, f. 109r—112r (konec 14. stol.).

In festo pasce.

Incipit: Sitis nova conspersio. Prime ad Corinthios 5. Venerabilis pater noster Bernardus abbas et doctor egregius verba nostri thematis percirculans...

Pag. 283b—289a.

b) Jiná kázání:

Sermo de omnibus sanctis.

Incipit: Gloria hec est omnibus sanctis eius... Quia ut in legenda presentis festivitatis legitur...

Štýrský Hradec, UK, Ms 248, f. 52v—53r: magistri Conradi de Ebraco, 1453—1454.

Štýrský Hradec, UK, Ms 852, f. 311—314: magistri Conradi de Ebraco, 1440.

Vídeň, Nationalbibl., Ms. lat. 4427: Conradi de Ebraco, 15. stol.

Vyd. G. Sommerfeldt, Zu den Schriften des Magisters Konrad von Ebrach. Zeitschrift für katholische Theologie 29/1905/, str. 748—753.

Sermo de annunciacione Marie virginis.

Incipit: Ave Maria gracia plena... (Luc. primo). Adeamus com fiducia ad thronum gracie, ut misericordiam consequamur... Thronus gracie est virgo gloriosa...

Klosterneuburg, klášť. knih., Ms. 425, f. 176ra—184rb; magistri Conradi Ebray (ci), 15. stol.

Sermo de annunciacione Marie virginis.

Incipit: Altare de terra facietis michi — Exodi XX° et in Epistola. Magnum pietatis ineffabile sacramentum...

Klosterneuburg, klášť. knih., Ms 425, f. 184rb—189va.

Viz K. Lauterer, Analecta 19/1963/, str. 31.

Sermo de dedicacione.

Incipit: Quam terribilis est locus iste. Genesi 28°. Patriarcha Iacob locum terribilem dixit, ubi dominum et angelos in scala vidit...

Mnichov, Bayerische Staatsbibl., clm 19670, f. 187rv: magistri Conradi de Ebrayco, 15. stol. Pouhý náčrt kázání.

Sermo de sancto Thoma de Aquino.

Incipit: Mittam vobis frumentum, vinum et oleum et replebimini eis. — Joelis 2°. Pater animarum et deus totius consolacionis, misericors et miserator dominus, cuius sapiencia conditi sumus...

Mnichov, Bayerische Nationalbibl., clm 26608, f. 27r—31r: predicatus a magistro Chonrado de ebraco wienne anno 1386, zač. 15. stol.

Sermo de sancto Bernardo.

Incipit: In medio ecclesie aperuit dominus os beatissimi devoti sui Bernardi abbatis...

Mnichov, Bayerische Staatsbibl., clm 270034, f. 253v—259b, 243r—244r.

Stuttgart, Württembergische Landesbibl., Ms. theol. Fol. 133, f. 220r—221v: magistri C de Ebracho, 15. stol.

Viz K. Lauterer, Analecta 19/1963/, str. 35—36. — Vyd. K. Lauterer, Der Cisterciensertheologe Konrad von Ebrach im Kampf um St. Bernhard. Cistercienser Chronik 66/1959/, str. 67—81; o autencii tamtéž str. 61—62.

2. Jan Štěkna.

Pocházel ze zemanské rodiny, která se psala po Zalužanech a byla usedlá na Kralovicku. Narodil se kolem r. 1355, r. 1373 se stal bakalářem, r. 1376 mistrem svobodných umění, později profesorem theologie. Do cisterciáckého řádu vstoupil až po skončení universitních studií. V letech 1391—1392 byl farářem v Čúli na Moravě na patronátu oslavanských cis-

terciaček. Dne 10. dubna 1391 byl svědkem při smlouvě Jana z Milheimu s farářem od sv. Filipa a Jakuba o Betlémskou kapli, čímž počíná jeho styk s tímto kostelem, kde častěji kázal. R. 1397 odešel Štěkna do Polska a seznámil se s proslulým mistrem Matoušem z Krakova. V Krakově se dostal ke královskému dvoru a stal se kaplanem královny Hedviky, v jejímž zastoupení jednal v Praze o zřízení Litevské koleje pro příslušníky Litevského národa, studující na Karlově universitě. R. 1400 se stal profesorem theologické fakulty v Krakově. Častěji zajel do Prahy a poměry v Čechách sledoval velmi pozorně. R. 1404 polemisoval se Stanislavem ze Znojma traktátem o eucharistii, potírajícím nauku Wiclefovu. Zemřel r. 1407. Jagielloňská knihovna dosud chová 24 rukopisů, jež bývaly jeho majetkem. Štěkna byl vynikajícím kazatelem, podle Husa „velut tuba resonans, praedicator eximius“.

Liter.: L. Klicman, Zpráva o cestě po knihovnách v Rakousku a v Německu... r. 1892. VČA 2/1893/, str. 71—74. — Ferd. Tadra, Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských. Praha 1897, str. 145, 297—298. — J. Fijalek, Studya do dziejów uniwersytetu krakowskiego i jego wydziału teologicznego w XV wieku. Rozprawy Akademii umiejetności. Wydział filologiczny, serya II. tom XIV. Kraków 1899, str. 62—71. — V. Novotný, Náboženské hnutí české ve 14. a 15. stol. Část I. Praha, b. r., str. 241. — Zd. Nejedlý, Dějiny husitského zpěvu. Kniha druhá. Praha 1954, str. 160—164. — Jaroslav Bidlo, Čeští emigranti v době husitské a mnich Jeroným Pražský. ČČM 69/1893/, str. 232—233. — F. M. Bartoš, Husův učitel Dr. Jan Štěkna a kaple Betlémská. VČA 58/1949/, str. 5—13.

Spisy:

1. Sermones dominicales per circulum anni.

Incipit: Cum appropinquasset Ierosolymis, Mt. 21. Avicenna dicit.

Opava, Slezská studijní knihovna, RB-10, f. 27r — (15. stol.).

Mělník, museum (kdysi roudnický, sign. Q XI), f. 1r—125v.

F. M. Bartoš, Dvě studie o husitských postilách. Rozpravy ČSAV r. 65. řada SV, seš. 4., str. 9. O rukopise mělnickém F. M. Bartoš, Husův učitel Dr. Jan Štěkna, VČA 58/1949, str. 6., a týž, Postylla Dr. J. Szczeknu. Sobótka 6, Wrocław 1952, str. 14—25.

2. Carcer anime (postilla).

Varšava, Bibl. Narodowa, L. f. I 171 (dříve Leningrad Lat. I F 171), f. 109—258, se závěrem: „finis postile Mag. Szczeknonis vocate Carcer anime sub a. D. 1424“.

3. Reportata evangeliorum et epistolarum.

Varšava, Bibl. Narodowa, 3024 (dříve Leningrad Lat. I F 496) se závěrem: „Expliciunt reportata evangeliorum et epistolarum Mag. Szczekne et eciam mag. Proczliwe et eciam M. Benasy et Silvestri (Silvani?) de Praha scripta 1414.“

4. Sermones super evangelia dominicalia, excerpti ex dictis Gorre et Szczekne, sed pro maiori parte ex dictis Jacobi de Voragine.

Incipit: Cum appropinquasset Jesus Ierosolymis (Mat. 21, 1). Hic nota, quod hec lectura bis legitur in anno.

Vratislav UK I F 754, f. 39—149.

5. Postilla super evangelia et de sanctis.

Varšava, Bibl. Narodowa L. f. c. I 5 (dříve Leningrad Lat. I F 5), f. 1—234 (1409 v Praze).

V. Flajšhans, Knihy české ve Švédsku a Rusku. Praha 1897, str. 45. O tomto i o ostatních rukopisech leningradských i o rukopise vratislavském psal Al. Brückner, Rozprawy Akademii Umiejetności, wydział filologiczny, serya II, tom. 10, str. 224, 364—365.

6. Sermones de sanctis super evangelia et epistolas.

Incipit 1. kázání: „Osculetur me osculo.“

Vídeň, Nationalbibl. 4206, f. 2r—143r, 145r—192r (15. stol.).

Praha, Kap. knih. 0 3 f. 3r—22r, 24r—28r, 30v—52r, 63r—74v, 114r—116r, 117r—130v.
Vratislav I F 609 (z r. 1403).

7. Sermones de passione.

a) Incipit: Inspice et fac secundum exemplar, quod monstratum est tibi in monte (Ex. 25, 40). Beatus Johannes evangelista stans sub cruce in passione domini...

Praha UK, I E 37, f. 179r—184v (ca 1472).

b) Incipit: „Extendit manum suam et eripuit gladium (Gen 22). Consuetum est in aliorum sermonum.“

Krakov, Kap. 152 (z r. 1413).

8. Sermo de S. Spiritu.

Incipit: (R)ecumbentibus XI discipulis apparuit illis Ihesus, Marci XVI°. Nota quid apparet recumbentibus in mensa: Unde mensa prima est corporis Christi.

Praha UK I F 43, f. 107b—109r.

9. Sermo magistri Styekne ad populum factus apud Carmelitas contra Wikleff contra remanenciam panis.

Incipit: Caro mea vere est cibus. Joh. VI. Item: Panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita.

Vídeň, Nationalbibl. 4314, f. 135v—136r (z r. 1459).

Liter.: Jan Sedlák, Eucharistické traktáty Stanislava ze Znojma. Hlídka 23/1906/, str. 188.

10. Collecta per magistrum Štieknam ex dictis diversorum doctorum contra Ioh. Wikleff et contra tractatum de corpore Christi Stanikonis et alium tractatum Joh. Hus, qui ponunt remanenciam panis in sacramento altaris, quos tractatus nolui hic inserere, ne ex eorum dictis aliqui seducantur et inficiantur.

Incipit: Contra illos, qui dicunt, quod post consecracionem hostie maneat panis, similiter et vinum in calice.

Vídeň, Nationalbibl. 4314, f. 136r—138r. (z r. 1459).

Liter.: Jan Sedlák, Eucharistické traktáty, Hlídka 23/1906/, str. 188—189.

11. Questiones.

Incipit: Nota, queritur, utrum unus, qui est in captivitate...

Varšava, Bibl. Narodowa, L. f. c. I 7 (15. stol.).

3. Matouš ze Zbraslavě (Matthaeus de Aula Regia).

R. 1404 se stal v Praze mistrem svobodných umění, 1410 jest baccalaureus formatus in theologia, později dosáhl mistrovského titulu. Jeho pobyt v Praze jest dosvědčen naposled 18. dubna 1411 (MUC I, 415). Husitské bouře ho vypudily za hranice. Útulek našel v cisterciáckém klášteře starocelském v Lužici. K r. 1427 anály tohoto klášteře poznamenávají: „Obiit frater Mattheus, doctor sacre theologie, hic in ambitu coram libra-ria sepultus“ (MGSS XVI, 47).

Liter.: A. Franz, Der Magister Nicolaus Magni de Jawor. Freiburg i. B. 1898, str. 45—46. — L. Schmidt, Zur Geschichte der wissenschaftlichen Studien in sächsischen Klöstern. Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Altertumskunde 18 (1897), str. 217—218. — F. M. Bartoš, Hus a jeho učitelé a kolegové na bohoslovecké fakultě Karlovy university. Jihočeský sborník historický 13/1940/, str. 46, pozn. 14. — K. Lauterer, Mathäus von Königsaal (+1427). Cistercienser Chronik 71 (1964), 93—109.

Spisy:

1. Recommendatio sacrae Scripturae; Pragae 1407.

Incipit: Habeo in presenti actu sacram Scripturam in generali et sancti evangelii secundum Lucam in speciali laudum preconiis pro posse recomendare. Benedicta inter mulieres (Luc. 1, 42). Licet verba proposita secundum historiam sint de gloriosa Virgine...

Berlín, Staatsbibl. Lat. Fol. 583, f. 6—9.

Linec, Studienbibl. 74, f. 160—164 (15. stol.).

Cf. Stegmüller, RB nr. 5519.

2. Lectura in Psalmos.

Incipit: Aperiam in psalterio propositionem meam. Sic scribitur psalmo 48 (5). Venerabiles patres ac domini. Ad mandatum reverendi in Christo patris ac domini, domini Vincencii abbatis Cellensis hic personaliter presentis, psalmorum seriem expositurus... Beatus vir. Antequam procedam ad litteram, est primo notandum diligenter, quod beatus Hieronymus...

Berlín, Staatsbibl. Theol. Fol. 507, f. 1—478; Ps. 1—50; Theol. Fol. 508, f. 1—336; Ps. 51—79; Theol. Fol. 509, f. 1—373; Ps. 80—117.

Lipsko UK 588; Ps 101—117.

Poznaň, arcib. archiv 63; anon. Ps. 1—50.

Cf. Stegmüller, RB nr. 5520.

3. Commentarius in Matthaum.

Incipit:

(Prologus:) Mattheus ex Judea. Iste prologus dividitur in tres partes. In prima auctor describitur. Secundo opus distinguitur. Tercio fructus promittitur. Utrum propter legem mosaicam ferenda fuit lex evangelica.

Liber generacionis. Iste liber totalis evangelicus Matthei dividitur in tres partes. In prima agit de ingressu Christi in mundum, et hoc usque ad tertium capitulum...

Lipsko UK 107, f. 48—537 anon. Viz R. Helsing, Katalog der Handschriften der Universitätsbibliothek zu Leipzig. IV. Die lateinischen und deutschen Handschriften. 1. B. 1. T., Leipzig 1935, pozn. 1. na str. 117. Stegmüller, RB nr. 5521.

4. Comentarius in Sententias Petri Lombardi.

Incipit lib. 1.: „Utrum sacra theologia a puro viatore sine lumine fidei perfecte acquisita sit argumentis et rationibus pertractanda. Quod questio sit vera quoad eius suppositum videtur sic...“

Incipit lib. 2.: Principiaturus in secundum librum Sententiarum tria principalia habeo facere in presenti actu. Primo premitto brevem sacre Scripture recommendacionem. Benedicta tu inter mulieres (Luc. 1, 28)...

Lipsko, UK 418, f. 197—435: anon. I—II. Viz ale výše Recommendatio sacrae Scripturae: Benedicta tu inter mulieres. Viz Fr. Stegmüller, RS nr. 1073. Lektury Matoušovy užil později M. Hening z Baltenhagen. Cf. Stegmüller, RS nr. 703.

5. Excerpta e disputationibus in facultate theologica Pragensi.

Maihingen, Fürstlich Oettingen-Wallerstein'sche Bibl., Ms. II. Lat. 1. 4° 57, f. 87v—89r, 92r 93r 99v, 103r—104r, 106v—108v. Rukopis popsal v příloze k článku V předvečer Kutnohorského dekretu F. M. Bartoš, ČNM 102/1928/, str. 111—113.

6. Commentarius in hymnos de tempore.

Incipit: Ut decet ympnus deus...

Lipsko UK 589 (15. stol.).

7. Commentarius in hymnos de sanctis.

Incipit: Sequitur secunda pars huius operis, que continet ympnos de sanctis. Stephani primi martiris...

Lipsko UK 590 (15. stol.). V tomto i v předcházejícím díle jsou vyloženy hymny cisterciáckého officia.

8. Sermo anniversalis.

Incipit: Querite primum regnum. Dei. Sic scribitur Math. VI. et legitur in presentis hebdomade dominicali ewangelio. Patres, magistri et domini. Spiritus sanctus loquens de verbi Dei predicatore...

Praha Kap. 0 23, f. 17r—23v.

Řeč je uvedena i v nejstarším katalogu pražské univ. knihovny pod signaturou P 32 (vyd. J. Loserth, MIOG 11/1890/, 315).

9. Sermo in capite ieiunii.

Incipit: Convertimini ad me in toto corde meo. Johelis 2. Reverendi p. m. et d. Quia secundum Bernardum, sermone videlicet super cantica...

Praha Kap. N 7, f. 220v—224r: Magistri Matthaei.

10. Sermo in caena Domini.

Incipit: Scitis, quid fecerim vobis. Sic scribitur Joh. 13° et locutum est in venerande huius diei officio. R. p. et d. prestantissimi. Creator et dominus rerum omnium post inusitatum sacre virginis partum...

Praha UK V F 13, f. 207v—213r: M. Mathei de Aula Regia.

11. Sermo de beato Bernardo bonus.

Berlín, Staatsbibl., Theol. Fol. 583, f. 9v—13v. Řeč přednesena v kapitule zbraslavské.

12. Sermo Pragae praedicatus.

Incipit: Adolescens, tibi dico: surge. Sic scribitur Lc. VII. et in presentis hebdomade dominicali ewangelio. Reverendi... Si antiqui patres...

Maihingen, Fürstlich Oettingen-Wallerstein'sche Bibl., Ms. II. Lat. 1,4^o 57, f. 51r—57r.

13. Sermo in concilio Constantiensi (4. Iulii 1417).

Incipit: Estote misericordes. Sic originaliter scribitur Luce VI. et recitative legitur in presentis dominice ewangelio secundum usum et ritum ordinis nostri Cisterciensis. Berlín, Staatsbibl. Theol. Fol. 413 [Rose 632], f. 268r—276v.

Excerpt vydali H. Finke, Acta Consilii Constantiensis II, 497—498, a J. D. Mansi, Sacrorum consiliorum nova et amplissima collectio 28, 908.

14. Expositio hymnorum ordinis Cisterciensis.

Incipit: Utrum illabi menti humane et anime rationali sit solius Dei...

Vratislav, UK I Q 103, f. 238r—321v: Edita et lecta per fr. Matheum de Aula Regia... A. D. 1403 (z r. 1456).

15. V listině staročeského kláštera ze 14. dubna 1426 je zmínka, že M. Matouš složil a v klášteře přednesl životopis sv. Kateřiny. Tento spis je neznámý.

L. Schmidt, Zur Geschichte der wissenschaftl. Studien, 218.

4. Vincentius Gruner (Grüner).

Ponejprv se vyskytuje v děkanské knize artistické fakulty pražské 14. února 1395 jako bakalář svobodných umění. Mistrem svobodných umění se stal r. 1398. R. 409 odešel do Lipska, kde v zimním semestru 1410 zastával úřad rektora university. Někdy po roce 1413 opustil Lipsko a uchýlil se do kláštera Altzelle, kde působil jako učitel.

Liter.: L. Schmidt, Zur Geschichte der wissenschaftlichen Studien in Sächsischen Klöstern. Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Altertumskunde 18/1897/, 17. Viz též Ad. Franz, Die Messe im deutschen Mittelalter. Freiburg i. B. 1902, 530—533, Data, která uvádí O. Kirn, Festschrift zu Feier des 500jährigen Bestehens der Universität Leipzig, 1. Band: Die theologische Fakultät in fünf Jahrhunderten. Leipzig 1909, 12, nejsou správná.

Spisy:

1. Ars rhetorica.

Incipit: Incipit propositio introductoria artis rethorice.

Praha, Kap. M 119, f. 62r—199r (et sic est finis artis rethorice per mgrum Vincencium Gruner compilate in Freyberga).

2. Expositio tractatus de regimine et constructione partium orationis.

Incipit: In principio assit virgo Maria. Amen. Notandum est primo, quod secundum Priscianum grammatica dividitur in quatuor species...

3. Exercitium baccalaureancium.

Lipsko, UK, Ms 1347.

4. Expositio misse.

Lipsko, UK, Ms. 587.

DIE ORDENSGENERALSTUDIEN AN DER KARLS-UNIVERSITÄT
IN DER ZEIT VOR DER HUSSITENBEWEGUNG

JAROSLAV KADLEC

ZUSAMMENFASSUNG

Karls IV. Aufgabe das Professorenkollegium der theologischen Fakultät der Prager Universität zu besetzen und zu ergänzen, wurde durch die damals in Prag schon existierenden oder nach 1348 gegründeten Ordens-Generalstudien sehr erleichtert. An diesen theologischen Schulen — besucht von Bewohnern der Provinzen, in welchen sich die tschechischen Klöster befanden — wirkten die fähigsten, in Paris, Oxford und an anderen Universitäten graduierten Mönche. Durch die Incorporation der Generalstudien in den Universitätsverband, wurden die Ordenslektoren Mitglieder des Professorenkollegiums der theologischen Fakultät und einige von ihnen erhielten einen Lehrstuhl im Veitsdom. Da die Studienkosten vom Orden bestritten wurden und die Vorlesungen in den Klöstern stattfanden, wo auch die Studenten zusammen mit den Professoren wohnten, war der Herrscher der Pflicht enthoben die Lehrkräfte zu unterhalten und Hörsäle zu besorgen. Die rechtliche Stellung der Ordensstudenten und Lektoren unterschied sich in verschiedenen Richtungen von der Stellung anderer Universitätsangehöriger. Die Ordensstudenten wurden, wie jeder andere Student zu den Prüfungen zugelassen, mussten aber eine Zustimmung ihres Vorgesetzten vorweisen, sie unterlagen nicht der Jurisdiction des Rektors und legten ihm keinen Eid ab; kein Mönch konnte mit dem Rektorenamt der Universität betraut werden.

Generalstudien unterhielten in Prag die Dominikaner, Minoriten, Augustianeremiten, Karmelitaner und Cistercienser.

Das Dominikanerstudium beim heiligen Kliment existierte schon im 13. Jahrhundert. Auf Grund des Drängens Karls IV. verlieh ihm das General-Kapitel des Dominikanerordens das Privilegium eines Generalstudiums und im Jahre 1383 wurde das Studium formell in die Universität übernommen. Es blühte bis zum Beginn der Hussitenbewegung und wurde von Studenten aus ganz Europa besucht. Dank der Arbeiten von Vladimír Koudelka sind wir gut informiert über die wissenschaftlichen Arbeiten der Lektoren, unter welchen sich weit über dem Durchschnitt stehende Persönlichkeiten wie Johannes von Dambach, Johannes Moravec, Konrad von Halberstadt d. J., Nikolaus Biceps, Heinrich von Bitterfeld, Jakob von Soest, Johannes Falkenberg und andere befanden.

Das Studium der Minoriten befand sich im Kloster des heiligen Jakob, wo sich schon vor der Gründung der Karls-Universität eine bedeutende Schule für die Nach-

wuchsbildung der tschechisch-polschen Provinz befand. Der Lektor Albert Bludův wurde einer der ersten Professoren der theologischen Fakultät. Die Quellen führen noch eine Reihe weiterer Lektoren an, über deren literarische Tätigkeit aber vorläufig nichts bestimmtes gesagt werden kann.

Auch das wissenschaftliche Zentrum der Augustinereremiten beim heiligen Thomas hatte schon vor der Gründung der Universität einen guten Ruf, besonders während der Wirkungszeit Heinrichs von Friemar d. J. In der zweiten Hälfte der 14. Jahrhundert und zu Beginn des 15. Jahrhunderts überwiegen in diesem Zentrum so bedeutende Namen, wie z. B. Nikolaus von Louny, Johannes von Brakel (de Braclis), Leonard von Käntern (Korutany), Johannes Klenkok (Clenck), Johannes Runsheimer (Johannes von München — Mnichov), Nikolaus von Prag, Nikolaus von Stráž und Hermann von Mindelheim, sodass wir ohne Übertreibung von einer Prager Augustinerschule sprechen können. Hier sind aber noch weitere detailliertere Forschungen notwendig.

Die Karmelitaner setzten sich im Jahre 1347 in Prag fest und ihr Generalkapitel gründete im Jahre 1379 ein Generalstudium. Die erhaltenen Nachrichten über dieses Studium sind zwar sehr lückenhaft, aber ihr hohes Niveau bezeugen folgende Namen der Lektoren: Friedrich Wagner von Nürnberg, Johannes von Prag (sonst von Florenz) und Arnold von Seehausen.

Bei den tschechischen Cisterciensern entstand erst nach dem Jahre 1374 eine lebhaftere wissenschaftliche Bewegung und zwar als sie im früheren s. g. „Jerusalem“ des Meisters Milič eine Schule mit Konvikt bildeten und diese Schule Kollegium des heiligen Bernard benannten. Über den bedeutenden Professoren dieses Studiums Konrad von Ebrach schrieb unlängst Kassian Lauterer eine Monographie. Die gleiche Aufmerksamkeit würden auch seine weiteren Professoren Johannes Štěkna und Matyas von Zbraslav verdienen.

Während den Hussitenkriegen erloschen alle angeführten Generalstudien. Später wirkten Mönche als Professoren im erzbischöflichen Seminar, während dessen an der erneuten theologischen Fakultät die Jesuiten ein Lehrmonopol hatten.

REFERÁTY

150 Jahre technische Hochschule Wien, Wien 1965, II. sv., str. 419—605.

Po nedávném jubileu 600 let od založení vídeňské university, druhé nejstarší university po Karlově Universitě ve střední Evropě, vzpomněla neméně slavnostním způsobem svého jubilea i vídeňská vysoká škola technická, jež shodou okolností je po pražské polytechnice rovněž druhou nejstarší vysokou školou technickou ve střední Evropě a třetí nejstarší školou na světě.

Při této příležitosti vydala péčí profesorského kolegia a pod redakcí seniора sboru prof. dr. ing. H. Sequenze obsáhlou dvoudílnou publikaci.

Vídeňská technika tak úspěšně navázala na starou tradici vydávání pamětních spisů, zejména na rozsáhlou práci NEUWIRTHOVU¹⁾ a studii LECHNEROVU²⁾ jež obě byly vydány k jubilejním příležitostem.

Nová dvoudílná publikace je uvedena předmluvou prof. Sequenze, v níž seznamuje výstižně s obsahem nejdůležitějších příspěvků, které jsou otištěny na více než 1000 stránkách velkého formátu a děkuje všem, kteří se podíleli na vydání slavnostní publikace.

Již úvodní studie prof. R. WURZERA³⁾ je zajímavá, koncepčně dobře rozvržena, dokumentována řadou tabulek, grafů a opírající se o četné statistické údaje. Studie má přímý význam i pro naše země, protože se zabývá jednak historií nejstarší techniky v bývalé habsburské monarchii v Praze, převážně na základě starší, německy psané práce prof. JELINKA⁴⁾ z r. 1856, jednak historií mladší vysoké školy brněnské. Přes nesporné klady Wurzerovy studie nelze přehlédnout i některé nedostatky a chyby v jeho práci, způso-

bené tím, že autor převzal nepřesné údaje ze starší literatury a že se jako technik pustil někde bez dostatečných historických znalostí do analýzy určitého dějinného období. Autor dospěl k názoru, že vídeňská technika významně ovlivňovala, a to až do první světové války, technický vývoj ve střední Evropě, zejména v její východní a jihovýchodní části. Např. pro studenty z rakouských zemí, dále z Bosny-Hercegoviny a z bývalého Uherského království, jakož i pro dosti vysoký počet cizinců se stala vyhledávanou.

Na studii Wurzerovu navazuje velmi podnětná práce H. GOLLOB⁵⁾ řekněme hned snad nejlepší práce z obou dílů sborníku. Autorka se zabývá zejména problémy kolem založení vídeňské polytechniky. Ukazuje nejdříve na tři návrhy, podle nichž měla být polytechnika ve Vídni založena již za panování Marie Terezie. Hlavním objevem autorky je, že zásluha o založení polytechniky nenáleží jen Prechtlovi, který byl jmenován jejím prvním ředitelem. Srovnává návrhy Prechtlovy s Gerstnerovými a upozorňuje na dosud neznámé předchozí reformní úsilí profesora Jordana a zejména pak profesora chemie na tereziánské akademii dr. J. N. Jassnügera, jež návrhy byly rovněž předloženy dvorské studijní komisi a staly se podkladem jednání. Oproti návrhům Gerstnerovým, přičižely též k využití zemědělství a zdůrazňovaly spíše prakticko-vědecká hlediska. Gerstner zamýšlel založit při pražské universitě typ nového teoreticko-technologického ústavu, který by byl plně zaměřen na potřeby českého průmyslu. Gerstnerův plán se neprosadil a z Jassnügerych návrhů byla realizována pouze jejich technologická část. Autorka dovedla

1) Die k. k. Technische Hochschule in Wien 1815—1915, Wien 1915.

2) Geschichte der technischen Hochschule in Wien 1815—1940, Wien 1942.

3) Die Stellung der technischen Hochschule Wien im Ablauf ihrer Geschichte, str. 11—157.

4) Das ständisch-polytechnische Institut zu Prag, Praha 1856.

5) Zur Frühgeschichte der technischen Hochschule in Wien, str. 159—200.

svou práci až do r. 1866. Nesporným kladem práce je přehled po problematice, dále bohatá heuristická práce v archívech, přesvědčivě dokumentovaná úplnou edicí některé významné korespondence, zejména dopisů Jassnügerových.

Převážnou část prvního dílu slavnostního spisu vyplňují životopisy profesorů, ale i vynikajících žáků, kteří dříve na vídeňské technice působili. Je jistě radostné konstatování, že mezi nejvýznamnějšími z nich je mnoho těch, kteří se narodili v českém prostředí. Z mnoha jmen budíž na tomto místě zaznamenání alespoň fysik Ch. Doppler, Fr. Anton Gerstner, projektant prvé železnice na evropském kontinentě, tunelář Fr. Rziha, matematik E. Czuber, fysik Heinrich Mache, strojař a konstruktér Pavel Ludwig, stavitel mostů Josef Melan a mnoho dalších. Kromě osobností jsou podány i dějiny jednotlivých škol například vídeňské školy stavby lodí, kde dominuje jméno Josefa Resslera, nebo školy pro silnoproudou elektřinu. Jednotlivé příspěvky jsou rozdílné kvalitou i rozsahem, jak ani jinak nemůže být při tak rozsáhlém autorském kolektivu z řad techniků. První díl pamětního spisu je doplněn ještě seznamem čestných doktorů a dále seznamem ředitelů a rektorů a nezbytným jmenným rejstříkem.

Druhému dílu pamětního spisu dominuje úvodní rozsáhlá studie R. KASTNERA⁶⁾ — zabývající se hlavně stavebním vývojem techniky od jejích počátků až do dnešní doby. Je to zdařilá, zajímavě psaná a bohatě ilustracemi dokumentovaná studie. Zvláště závěrečná tabulka na str. 103 překonává všechno očekávání. Při tom neslevuje studie ze své vědeckosti. Méně zdařilá je ta část práce, v níž se autor — aniž by přihlédl k tehdejší hospodářské problematice — pokusil zařadit vídeňskou techniku do světového vývoje.

I v druhém díle naplňuje jeho podstatnou část historie jednotlivých ústavů a kateder, jež je podána podle fakult. Autory jsou zejména ředitelé těchto ústavů, kteří hodnotí v historických nástínech činnost svých předchůdců a pracovišť. V studiích jsou též životopisy a fotografie všech nynějších členů profesorského sboru, zasvěcený článek

o knihovně vysoké školy technické od jejího ředitele W. Ritzera a v závěru seznam zaměstnanců školy a opět jmenový rejstřík.

Hodnotíme-li vídeňský slavnostní spis, můžeme ho ocenit celkem kladně. Ve srovnání s dřívějšími pracemi o dějinách vysoké školy technické, přináší mnoho nových věcí nejen při zpracování nejnovějších dějin této vysoké školy, ale i některé neznámé poznatky z jejich starších dějin. Zajímavé je, že autoři i hlavních studií nejsou školenými historiky, ale techniky s opravdovým zájmem a láskou k svému oboru. Vytknouti lze, že ve Sborníku není zastoupena ani jedna práce z života studentstva, které významným způsobem utvářelo rovněž dějiny své školy.

Po stránce redakční a technické je pamětní spis znamenitě vybaven a bohatě ilustrován. Je vydán na křídlovém papíře a přes svůj velký rozsah — jak z textu vyplývá — byl vytištěn v záviděníhodně krátké době. V. Lomič

Jiří Beran, Z dějin vědeckého bádání o M. J. Husovi v letech 1890—1918, práce z archivu ČSAV, Praha 1965, str. 98.

Do spisku vydaného Archivem ČSAV k loňskému jubileu, zařadil autor dvě kratší studie. První osvětluje vznik a počátky komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve 14. a 15. století, v druhé vylicil historii soutěže o nejlepší spis o Husovi u příležitosti 500. výročí jeho smrti 1915. Obě tyto celkem drobné epizody z dějin naší ústřední vědecké organizace zpracoval autor na okraji příprav větší práce z počátku České akademie, ač je zřejmé, že především uvedenému jubileu vděčíme za jejich bezprostřední vznik.

Bezpečná znalost pramenů a orientace v některých souvislostech českého vědeckého života na přelomu století, jsou nesporným kladem obou studií. Autorovi se poměrně dobře — ač často spíše v náznacích než v plastickém výkladu — podařilo vystihnout obtížné postavení Akademie v poměrech starého Rakouska. Reprezentativní instituce, vynucená na

videňské vládě v posledních letech staročeské aktivní politiky vykupovala oficiální uznání české vědy a českého umění nedostatkem myšlenkové pružnosti a malou schopností přizpůsobit se potřebám moderního vědeckého programu. Závislost na státní subvenci a celkový poloveřejný charakter omezily její příští rozvoj a o ostatní se postarala opatrná taktika Hlávkova vedení. Jestliže představitelé staročeské kliky viděli v loyální orientaci Akademie nejschůdnější způsob k prosazování českých vědeckých požadavků, vyhýbali se pochopitelně podpoře vědeckých úkolů nebezpečných rakouské státní myšlence. Mezi ně byly po celé 19. století počítány všechny pokusy o soustavnější studium Husova díla. Teprve na počátku 20. století, pod tlakem veřejnosti a radikálnější linie české politiky dochází k obratu a na půdě Akademie tak vzniká komise pro vydávání Husových spisů a ostatních pramenů náboženského hnutí. Autor velmi podrobně popisuje podněty, průběh i výsledky jednání, stanoviska jednotlivých tříd, slovy celou tu obratnou strategii akademického zákulisí, kde dlouho doznívaly důsledky rukopisných sporů. Rozebírá činnost komise při vydávání Husových spisů spojených se jménem Václava Flajšhanse; jeho osoba je v práci podrobena přísné kritice jako ostatně působení celé komise, které autor vytýká malý zájem o otázky ediční techniky a hlavně nedostatek pevného plánu edičních prací, na něž po léta marně upozorňoval V. Novotný spolu se Z. Nejedlým a později K. Kroftou. Tuto přísnou kritiku komise schválí všichni, kdo jsou seznámeni s jejím neslavným živořením po zbytek trvání staré Akademie. Postrádáme však výklad, proč někteří stoupenci pevných plánů ustoupili od jejich realizace v době, kdy vystřídali na vlivných místech v Akademii své konzervativní předchůdce. Zmiňujeme se o tomto detailu především proto, že při hodnocení jednotlivých osob jsou autorovy sympatie a antipatie více patrné než bývá zvykem, takže se vnucuje srovnání se starým motivem o Fridolinech a Dětrších.

Věc má však i jinou stránku. Konzervativní orientace staré Akademie se zpravidla vysvětluje tím, že politicky mocnější skupina obránců rukopisů v ní získala převahu nad stoupenci nových

proudů, konkrétně nad realisty, z nichž většina do Akademie nepronikla a realistický směr tak ztratil možnost využít nového fora pro své vědecké cíle. (Užíváme-li na tomto místě názvu realismu a realisté je jasné, že tím míníme pouze stoupence reformního hnutí na poli vědeckém.) Je otázka, jak dlouho vystačíme pouze s tímto vysvětlením. Pokud je autorovi těchto řádek známo, převažuje na sklonku století skoro v celé Evropě typ akademie jako reprezentativní instituce disponující spíše finančními prostředky než citlivostí řídit vědeckou práci. Klasický vzor Akademie francouzské působil v tom smyslu na strukturu většiny evropských učených společností. Akademie byly ve skutečnosti sbory vědeckých notáblů, které oceňovaly a odměňovaly výsledky vědecké práce, méně ji již podněcovaly a usměřňovaly vlastní tvůrčí činnost. Dnešní pojetí akademie jako střediska vědeckého průzkumu nebylo tehdy běžné. Je proto — alespoň podle našeho mínění — problematičné, zda realistická skupina měla naději překonat tyto vžitě představy za předpokladu, že by se při vzniku České Akademie více uplatnila. Pozdější činnost některých realistických osobností v Akademii tomu příliš nenasvědčuje, i když je třeba brát v úvahu, že na počátku 90. let vytvářejí realisté pevnou programní skupinu, stmelelou společným stanoviskem v rukopisné kampani, zatímco o deset a více let později, kdy jim bylo umožněno v Akademii působit, patřila soudržnost jejich skupiny dávné minulosti.

Jinak lze ovšem plně souhlasit s Beranovým výkladem o změně v konstelaci sil uvnitř Akademie po Hlávkově smrti. Jeho nástupci se poněkud vymanili ze závislosti na rakouské loyální politice. Čekali bychom však, že autor na tomto místě vyloží, do jaké míry tyto události odpovídaly rozkladu staročeské politické koncepce, jež na universitě i v Akademii dožívala déle než na veřejné politické scéně. Také souvislost nové orientace s opatrnějšími tendencemi mladočeské aktivní politiky by stála za vyšetření, uvážíme-li, že krátce předtím došlo k reorganizaci mladočeské strany, jež podchytila z Akademie řadu zvučných jmen. Autor se však zřejmě nechťel rozptylovat otázkami, které jen okrajově souvisí s daným

tematem a proto nás podrobně seznamuje s jiným důsledkem nové orientace — s postupným a stále zřetelnějším dohledem státních orgánů nad veškerou činností Akademie, v němž se zvláště exponoval její protektor, následník trůnu. Rostoucí pozornost protektora i úřadů nepřijemně vyvažovala liberálnější kurs a s blížícím se výročím Husovy smrti se zvyšovala možnost konfliktu, neboť Akademie se již r. 1910 soutěží o nejlepší spis o Husovi zapojila do přípravy jubilea.

V duchu rakouské vládní tradice počítala úřední místa i s pomocí církve a autor proto věnoval v druhé své studii hodně místa pokusům katolického tábora oslabit účinky bádání o Husovi cílevědomou literární činností z katolického hlediska. Pro dnešního čtenáře je jistě poučné seznat pohnutky, jež vedly brněnského profesora Jana Sedláka ke studiu husitství i účasti v akademické soutěži, je však sporné, zda tyto pohnutky samy o sobě stačí snížit výsledky jeho rozsáhlé práce, jež zvláště četnými edicemi přispěla k rozvoji studia husitského období. Při četbě těchto partií a některých příloh — hlavně obsáhlého memoranda biskupa Doubravy ministru Hussarkovi — si také uvědomujeme, jak málo pozornosti věnovala naše literatura postavení kněžstva v našich dějinách. Není pochyby o tom, že na konci století se církev v Čechách dostává do obtížné situace. Církevní kruhy ztratily v této době již definitivně vliv na mladé generace národní inteligence a zaměřují se na boj za udržení vlivu v lidových vrstvách. Pod dojmem úspěchu křesťanských sociálů v Rakousku budují dokonce klerikální stranu, jejíž nebezpečí ocenily ostatní české politické strany až při všeobecných volbách 1907. Útočná ofensiva proti husitské tradici provázela tyto tendence od počátku a není náhodou, že již v 90. letech se podařilo arcibiskupovi Schoenbornovi zlomit v kněžstvu poslední vlivy obrozeneckých tradic tolerujících husitské revoluční hnutí ve prospěch soudržnosti hnutí národního. Upozorňujeme na tyto okolnosti ne proto, že bychom vyžadovali od autora, aby je ve svém spisku v celé šíři řešil, ale že na jejich podkladě zajímal by vynikně tenor Doubravova memoranda. Na důvěrný

dotaz vládních činitelů, jaké stanovisko zaujmout, k soutěži Akademie, vyložil v něm přední člen katolické hierarchie, že Husovu osobu nelze škrtnout z českých dějin, projevil důvěru v kompetenci Akademie na poli husovského bádání a podal zprávu o přípravách na soutěž z katolické strany. Autor přiznává, že Doubrava svým stanoviskem Akademii neobyčejně prospěl, neboť František Ferdinand vážně uvažoval o zákazu soutěže. Lze jistě souhlasit s Beranovým názorem o novém taktickém manévru v boji proti husitské idoologii. Nevyučoval bych však ještě důvod další, plynoucí z českého stanoviska Doubravova. Královéhradecký biskup, známý svými styky s vědeckou a uměleckou společností, výrazný Čech v poněmčeném biskupském sboru, si byl bezpochyby vědom nutnosti hájit Českou akademii před vídeňským ministrem a nechtěl porušit zásady národní solidarity spojující v naléhavé chvíli jedince různého třídního a ideového zaměření.

Naděje J. Sedláka umístit se v soutěži na čestném místě spísem chystaným pro Svatojánské dědictví nebyly od počátku velké. Netřeba zde jistě rozvádět důvody, proč byla jeho práce porotou zamítnuta a cena přiznána práci V. Novotného. Soudím, že Sedlákovým aspiracím uškodilo také válečné prostředí, v němž se církevní kruhy zdiskreditovaly otevřenou podporou rakouské válečné politiky do té míry, že se státní a církevní zájmy v očích veřejnosti ztotožňovaly. Na druhé straně úcta k husitské tradici a pevné přesvědčení, že husitství představuje nejcennější dobu našich národních dějin, vytvářely kus českého programu. Je škoda, že autor vylíčil průběh soutěže jako epizodu a opomenul její souvislosti s celkovou protirakouskou orientací české inteligence, jež si uvědomovala, jak hluboce ovlivní světová válka další národní osudy. Po této stránce zapadá soutěž do ovzduší, z něhož později vyšel památný manifest českých spisovatelů.

Chceme-li shrnout celkový dojem, vadí pečlivě studii Beranově i značná závislost na vzpomínkách pamětníků, jež bývají výrazné v osobních charakteristikách, ale jež zde často nezapadají do autorovy pramenné základny. Tyto a všechny předchozí výhrady k autorově práci

však nechtějí snížit význam jeho studie, jež svým cenným materiálem představuje důležitý příspěvek k dějinám Akademie. Jsou míněny spíše jako poznámky k další autorově práci. Snad mu na tomto místě smíme doporučit, aby v chystané větší studii podstatně rozšířil svůj zorný úhel, prohloubil heuristiku a snažil se účinněji zařadit vznik a první léta České akademie do širších souvislostí národních dějin. k. k.

Viliam Plevza, Davisti v revolučnom hnutí, Bratislava 1965, str. 227.

Literatura o studentském hnutí má léta své konjunktury již za sebou. Přesto však i v této oblasti se čas od času rozšíří úzké hranice našeho poznání. V poslední době se o to např. zasloužila studie Viliama Plevzy, která — i když okrajově — se zabývá situací mezi slovenskými vysokoškoláky.

Protože zájem o studentskou problematiku je zde pochopitelně podmíněn souvislostí s politickou aktivitou davistů, seznamuje nás Plevza se situací mezi slovenskou akademickou mládeží jen torzovitě. Omezení je tu vlastně dvojitě — jedno je tematické (jde mu především o levě orientované studentstvo) a druhé je časové (pro působnost davistů mezi studenty má rozhodující význam především první polovina 20. let a roky 1934—1938).

Z prvního období — kdy se ve Svazu slovenského studentstva a v spolku Detvan setkali posluchači právnické fakulty Karlovy university Ján Poničan, Vlado Clementis, Daňo Okáli, Ľudovít Obtulovič a studenti filosofie Alex Križka, Andrej Sirácky, Eduard Urx a Jozef Dumín-Tomášik — se V. Plevzovi např. podařilo výstižně charakterizovat mentalitu slovenských akademiků, poznamenanou především strachem o nacionalitu a iluzemi o poslání slovenské inteligence. V tomto poměrně nepřiznivém prostředí vytvořila průbojná skupina levě orientovaných studentů Voľné združenie študentov-socialistov zo Slovenska. Někteří

z nich již tehdy dokázali proniknout pod povrch politického shonu, jak o tom svědčí např. dopis D. Okáliho A. Siráckému ze září 1923, v kterém zákulisí volební politiky označuje za „hnus, nerozvážnost, podvod“ a pokračuje povzdech „Len to je grande faute, že nie je ideove vzdelaných ľudí, práve tak, ako u soc. demokratov nebolo.“

Plevza se rovněž pokouší vyrovnat se seriózně se skutečností, že slovenská a česká umělecká avantgarda měla tehdy mezi sebou nejen shodné rysy, ale v mnohém se od sebe i lišila. Davisté, kteří nesouhlasili s teoriemi „čisté poe-sie“, politicky se angažovali a brojili proti indiferentismu, žili v ideově jiném světě než generace Devětsilu vyznávající krásy poetismu a konstruktivismu. Druhé číslo Davu si proto vysloužilo lakonické posouzení Pásmo „Dobré i špatné... Změňují umění a politiku“. Tato devěsilácká revue ovšem se stejnou strohostí označila v témže čísle i komunistickou Avantgardu za mladý, ale obsahově seilní časopis.

Nová fakta přinášejí i ty kapitoly, kde Plevza sleduje působení „starých“ davistů na jejich nástupce z řad šípistů a skupiny R-10 v třicátých letech. Podrobně líčí aktivitu slovenského pokrokového studentstva, na níž se davisté výrazně podíleli, až po vrcholné období, kdy komunističtí, sociálně demokratičtí a národně socialističtí studenti spolu s demokratickou částí agrárnických akademiků ovládli výbor Svazu slovenského studentstva a v letech 1935—1938 se angažovali v desítkách protifašistických akcí.

V této části své práce se V. Plevzovi podařilo postihnout alespoň v obrysech problematiku rozhodující části slovenských vysokoškoláků. Zde myslím, dosud nejvýrazněji překračuje omezení, která dosud jsou vlastní celé dosavadní literatuře o studentském hnutí za první republiky. Všechny publikace — včetně Tesárovy práce ve IV. ročníku našeho časopisu a statí ve sborníku vzpomínek na třicátá léta — ulpívají na pouhém výseku z historického celku. Zájem o levicové proudy v studentstvu je pochopitelný jak objektivně tak i ze subjektivního hlediska vzpomínajících účastníků. Ale k postižení historické totality zvolené

skutečnosti tento jednostranný pohled nestačí. Pokud k nekomunistickému politickému hnutí první republiky budeme přistupovat pouze jako ke kontrastujícímu pozadí vzhledem k politice strany, ztěžujeme si jeho poznání. Vždyť přece postoje např. sociálně demokratických či agrárnických akademiků nebyly určeny pouze ohlasem, reakcí na výzvy a akce komunistických vysokoškoláků, podstata jejich názorů a činnosti je dána skutečností, že šlo o samostatné, svébytné společenské organismy s vlastní funkcí i sítí komplikovaných vztahů. Mechanické přenášení měřítek a kritérií, nerespektování odlišností, pohled posuzující celou jejich činnost z hlediska jediné relace nám neumožní provést historickou analýzu těchto složek studentského hnutí první republiky. A bez ní zase zpětně nebudeme schopni plně poznat situaci komunistických studentů, která v určitém směru byla asi ještě obtížnější než se dosud psalo.

Z. Šikl

Studia z dziejów wydziału prawa uniwersytetu Jagiellońskiego, (Zeszyty naukowe uniwersytetu Jagiellońskiego, C - prace prawnicze, sesz. 18), Kraków 1964, 356 stran.

Pod redakcí profesora M. Patkaniowského shromažďuje uvedená publikace soubor rozmanitých a cenných statí krakovských právněděvců o vývoji hlavních disciplín právní vědy a o přínosu krakovské právnické fakulty polskému, ale i evropskému právnickému myšlení, k nimž dalo podnět 600. výročí jejího založení. Studie jsou dvojího druhu. První část, pojatá čistě historicky, ukazuje v novém světle počátky právnické fakulty v Krakově [A. Vetulani, U progu działalności krakowskiego wydziału prawa, s. 9—34], modifikace, jakých doznala při obnovení právnických studií královnou Hedvikou [L. Ehrlich, Z dziejów wydziału prawa UJ w wieku XV, s. 35—48] a konečně život na fakultě v období osvícen-

ském [K. Opalek, Nauka prawa w UJ w okresie Oświecenia, 49—71], při čemž je zhodnocen význam i dosah kollontajovské reformy studia. Ve druhé části, kam přispěla většina profesorů krakovské právnické fakulty (K. Grzybowski, M. Patkaniowski, W. Osuchowski, J. Gwiadomorski, W. Siedlecki, W. Wolter a opět K. Opalek) i jiných znalců (W. Soboczyński), je zasvěceně rozebrán vývoj jednotlivých disciplín, zejm. filosofie práva, právní historie, civilistiky, kriminalistiky i státního práva, po osvícenských reformách, hlavně v 19. a v první pol. 20. století. V rámci těchto kapitol nalezneme i drobné monografie nejvýznačnějších představitelů moderní polské právní vědy a jsou tu podány i závažné příspěvky k dějinám polské právnické literatury jakož i mnohé údaje cenné k poznání kulturního života v Krakově v této době.

J. Klabouch

Franz Gall, Kleiner Führer durch die Universität Wien, Vídeň 1965, 96 str.

Archivář vídeňské university Fr. Gall vydal v rámci oslav 600 let vídeňské university užitečnou a praktickou pomůcku k dějinám a současnému stavu vídeňské university. Stručný přehled bohaté historie vídeňského vysokého učení se soustřeďuje zejména na klíčová vývojová období — středověká universita, osvícenská éra, rozvoj vědních oborů od poloviny minulého století a nejnovější dějiny university. Nová jsou fakta o posledním období, od rozpadu monarchie přes nacistický zásah do života university v letech 1939—1945 k poválečné obnově a rozvoji university.

V samostatných kapitolách podává autor základní informace i o stavebním vývoji universitních budov a kolejí a uměleckých a historických památkách.

Knihu doplňují i potřebné informace o současném stavu university (seznam všech seminářů, ústavů a institucí) a výklad platných studijních a správních předpisů, které upravují právní postavení university a studium na ní.

HZ

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 1966

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Tomus VII. Fasc. 2

Vydala Universita Karlova, Praha

Redakční rada:

F. Kavka (předseda), K. Kučera (tajemník), F. Červinka,

V. Kašík, L. Nový, L. Sinkulová, V. Vaněček

Graficky upravil Jaroslav Příbramský

Náklad 500 výtisků. Vydání 1.

Vytiskly Středočeské tiskárny, prov. 101, Praha 2, Hálkova 2.

Cena Kčs 15,—

A-01*61230